

z a l i v

- ***   *Sporazum o nas brez nas*
- Boris Gombač   *Slovenski kapital*
- Jože Galičič   *Politična laž ali
zgodovinska resnica*
- Josip Merkuš   *Okoličanski bataljon*
- Alojz Rebula   *Iz dnevnika*
- Milan Lipovec   *Amstellska zajeza*
- Bruna Pertot   *List iz dnevnika žene*
- Zorko Prelog   *Ustvarjanje je svoboda
(konec)*
- Boro Ban   *Moč v belem
(nadaljevanje)*
- Vinko Ošlak   *Izbor iz dnevnika let 1975-76*
- Igor Mislej   *Fiziognomija totalitarizma
(nadaljevanje)*
- Boris Pahor   *Odkritje Valdežanov
(iz dnevnika)*
- Ezio Martin   *Ocena knjige »Essai
de grammaire slovène*
- bp - ar   *Fleši o novih knjigah*
- ***   *Poglavje o nečistih rokah*

zaliV

december 1975 - šteV. 52-53

revija za knjiŹevnost in kulturo

izhaja Źtirikrat na leto, odprta je vsaki razsodni slovenski besedi za katero si upa avtor prevzeti odgovornost. Člani uredniškega odbora se priŹtevajo med sodelavce. Njih imena so navedena zgolj zato, da se ustreŹe formalnosti

Rokopisi ostanejo v lasti revije

Registrirana na sodiŹču v Trstu pod Źt. 317

Uredil:

Boris Pahor

Odgovorni urednik:

Milan Lipovec

Naslov uredniŹtva:

Marica Vidmar

Ul. Timignano 47, tel. 422.082 - 34.128 - Trst

PoŹtni tekoči raĉun Źt. 11/9236, FranciŹka
Premrl-Pahor

Salita Contovello 23 34-136 Trieste - Trst

Cena posamezne Źtevilke

1 0 0 0 l i r

Celoletna naroĉnina 2000 lir. Za druge drŹave
5 dolarjev

Tiskala Tip. Triestina Trieste - Trst
via Milano 16, tel. 35532

* * *

SPORAZUM O NAS BREZ NAS

I.

Že nekaj let slovenski narodni skupnosti na Koroškem in v Italiji poudarjata, da sta osebka, ki zahtevata, da ju kot taka upoštevata tako večinska naroda kot njuni vladi. In matična dežela se s tem strinja, ju v tem podpira, ob vsaki priložnosti to vlogo osebka ene ali druge ločene narodne skupnosti tudi podčrtuje.

Da slovenska narodna skupnost v Italiji hoče biti osebek, je bilo, posebno v zadnjem času neštetokrat izrečeno in napisano, nihče pa se ni na ta osebek spomnil ob zadnjem sporazumu v Osimu. Na eni strani je takemu razpoloženju najbrž botrovala zavest, da je, kar zadeva posluh italijanske vlade, vsako tako pričakovanje utopistično sanjarjenje; na drugi strani pa je taka pozaba na osebek sad neizmernega zaupanja, ki ga slovenski odločilni krogi pri nas kažejo do vsega, kar v zvezi z nami ukrene matična dežela.

In prav tukaj bi bilo morebiti umestno vprašanje, ali ločena narodna skupnost ni upravičena, da pričakuje od matične, da ravna z njo kot z osebkom takrat, ko gre za usodo ločene narodne skupnosti.

No, in ob mejnem sporazumu v Osimu, čeprav se je odločalo tudi o slovenski skupnosti v Italiji in o italijanski v Jugoslaviji, ni iz objavljenih poročil nikjer mogoče sklepati, da bi bili tidve skupnosti klicani na posvet, oziroma vsaj za slovensko narodno skupnost v Italiji za gotovo vemo, da ni bila. Če pa, kar se italijanske strani tiče, lahko upoštevamo, da nas nima navade šteti za osebek, ne moremo takega ravnanja sprejeti, ko se ma-

tična dežela dogovarja o sporazumu, ki odpravlja *spomenico o soglasju* (ki je bila sestavljena s sodelovanjem slovenske narodne skupnosti). Še posebno se z ravnanjem matične dežele ne moremo strinjati, ko v zameno za memorandum sprejema definicijo, o kateri vsakdo ve, koliko velja in kako lahko jo države obidejo, ko jim ni pogodou. Naj jo v celoti navedemo: »... potrjujoč svojo privrženost načelu maksimalno mogoče zaščite državljanov pripadnikov manjšin (etničnih skupin), ki izhaja iz njihovih ustav in njihovega notranjega prava in ki jo vsaka od obeh strani uresničuje, na avtonomni način, pri čemer jo vodijo prav tako načela ustanovne listine združenih narodov, univerzalne deklaracije o človečanskih pravicah, konvencije o preprečevanju vseh oblik rasne diskriminacije in univerzalnih paktov o človečanskih pravicah...«

Tudi malo ne dvomimo v dobro voljo italijanskega partnerja, da tokrat ne bi izvajal tega, kar obljublja; vendar če pregledamo, kakšno zaščito imajo etnične skupnosti v Italiji na podlagi 6. člena ustave in notranjega prava, potem smo lahko upravičeno zaskrbljeni tudi glede izpolnitve omenjenega člena v našo korist. Seveda moramo pri tem poudariti, da ima slovenska narodna skupnost v Italiji tak status, o kakršnem Albanci, Grki, Sardinici, Furlani, Ladinci itd. v Italiji niti sanjati ne morejo; pripomniti pa je takoj treba, da tega statusa nismo dosegli po zaslugi 6. člena ustave, od izpolnjevanja katerega smo po sporazumu v Osimu zdaj odvisni.

Ob tem se nam vsiljuje še eno vprašanje: kako more matična interpretacijska vnema prikazovati v docela rožnati barvi tisti del mejnega sporazuma, ki se tiče nas, slovenske narodne skupnosti tokraj meje. Kajti če je v resnici dobro in pravilno, da je do sporazuma prišlo, če je nadvse sijajno, da bosta odslej obe deželi veliki prijateljici — kar tudi mi iskreno pozdravljamo — nam nikakor ne zveni prav, da matični predstavniki tako

ležerno prerokujejo o naši stoodstotni bodoči dobrobiti. Zakaj če je zdaj ob sporazumu ozračje tako evforično in optimistično, to nikakor še ni jamstvo za jutrišnji dan. Saj je že tista »maksimalno mogoča zaščita« tako čudovito lep okrasek, da ga lahko daš, kamor želiš, magari za klobuk; podpisnik ti namreč v vsakem trenutku lahko izjavi, da je neka določena mera zaščite zanj v dani situaciji »maksimalno mogoča«!

Zato menimo, da bi moral biti sporazum v tistem delu, kjer je govor o etničnih skupinah (v resnici pa gre za skupnosti, kar ni isto kot skupine!), drugače koncipiran, oziroma da bi moral biti v zameno za memorandum sporazumu o mejah dodan poseben dogovor o slovenski narodni skupnosti v Italiji in o italijanski skupnosti v Jugoslaviji. Pri tem pa ne bi smela igrati nobene vloge zavest Jugoslavije, da je problem svojih etničnih skupnosti optimalno rešila; taki argumenti še malo ne spadajo v oceno prihodnjih sadov neke meddržavne pogodbe. A če upoštevamo, da slovenski odgovorni politični forumi vidijo, ko gledajo na našo zamejsko prihodnost, to vso obarvano z odsevi jutranje zarje, potem bo verjetno držalo, da razen maloštevilnih izjem, niso bili o sporazumu kdove kako na tekočem. Kajti če so bili z vsebino sporazuma seznanjeni, kako so mogli tako dobrosrčno dati svoj nihil obstat zvezni potezi, ki je do naše narodne skupnosti tako pilatovsko sproščena? Če pa so kljub vsemu zmeraj isti kronični optimisti, da jih ni prav nič zmodrilo na primer porazno doživetje z avstrijskimi socialisti na Koroškem, v katere so bili tako angelsko zaverovani — potem lahko upravičeno dvomimo v obstojnost slovenske državniške zavesti.

II.

A pustimo za enkrat ob strani oblast, ki je onkraj meje, in pomudimo se še pri tisti, ki naj bi nas predstavljala tokraj meje, to je pri »krovni« Slovenski kul-

turno-gospodarski zvezi. Za to zvezo bi slovenska narodna skupnost v Italiji tudi morala biti osebek; a kako naj se vendar to uresniči, se sprašujemo, če nismo, kakor smo videli, osebek niti za matično deželo?

Kakšen osebek pa smo šele s to »krovno« organizacijo na čelu, ko nam prav ta »krovna« zveza, ki menda ponoči in podnevi misli na naše dobro, najpoprej z otroško nedolžnostjo podčrtava vse točke mejnega sporazuma, ko pa nas potem oplazi trpka stvarnost, gladko pozabi na obljubljeni mano in kar na tekočem traku sproži preperete deset, dvajset let stare papirnate rešitve?

Čisto trezno se moramo vprašati, ali naša narodna skupnost, ki je tako možato šla skozi predvojno in medvojno zlo, zasluži, da ravnajo z njo kot z zabubanim mladoletnikom. Zakaj nič drugače ne počenja »krovna« zveza, ki je — naj ponovimo še enkrat — pustila na cedilu šolnika, da se je, ko je bil memorandum še v veljavi, sam ubadal z oblastjo, zdaj pa, ko je memorandum odpravljen, se spravi z vsemi baterijami v boj za uveljavitev slovenščine v javnosti. Prav tako je ista zveza takoj po sklenitvi sporazuma o mejah naenkrat začutila pomen slovenske zemlje, medtem ko je vso povojno dobo mirno pustila, da je ta zemlja šla na prodaj na drobno in na debelo. Ne samo, ampak neko znano gradbeno podjetje, ki ni daleč od vodstva zveze, je cele mesce in mesce v tržaškem italijanskem dnevniku javljalo, kako da je na Opčinah pripravilo stanovanja za tiste, ki bi se želeli preseliti na kraško planoto. In še: prav taista zveza je po sporazumu o mejah začela biti plat zvona zavoljo naše gospodarske zamudnosti, medtem ko je dve povojni desetletji vse, kar je pri »krovni« zvezi migalo, grmelo proti denarnim buržujem (seveda ne proti tistim, ki vedrijo pod okriljem same zveze!). To se pravi, da zares krvavo potrebujemo močen in domiselni denarni sloj, zveza, ki naj bi nas reševala, pa se je doslej šla proletarsko vestalko.

Nujno je zato, da se ob taki zvezi človek vpraša, kakšen je pravzaprav njen smoter; je res za uspešen dvig gospodarskih sposobnosti naše narodne skupnosti ali pa hoče samo igrati vlogo jezička na tehtnici tukajšnjega italijanskega komunizma in deloma socializma, v katera je vključila slovenske levičarje? Ji gre res za to, da naša narodna skupnost postane osebek, ali pa hoče samo ona (SKGZ) postati osebek v ne-krojenju naše usode? Ji gre za to, da bi bila ne samo oblastveno »krovna«, ampak v resnici vsenarodna, to se pravi široka in pluralistična, ali pa zna biti tudi denarno-gospodarsko-buržujska, a to samo takrat, ko gre za njen ožji vodstveni kader?

Čas bi namreč bil, da bi bilo te dvojnosti ali trojnosti enkrat konec, in da bi se Slovenska kulturno-gospodarska zveza in njen časnik odločila za pot, o kateri bi človek vedel, kam pelje, zakaj doslejšnja vodi samo v povečanje naših izgub. In škoda, ki smo jo s takimi megljenimi načeli utrpeli, bo še bolj vidna, ko bo svobodneje prišlo do izraza gledanje mladine. Kajti mladino je zveza s tem, da jo je zaposlila, naredila značajske invalidno, saj je vse sposobne mlade ljudi, takoj ko se je zavedla njihovih zmožnosti, paternalistično spremenila v poslušne uradnike in se zavarovala proti slehernim kritičnim nastopom. Nalogo zrele, nazorsko odprte organizacije, ki se zaveda svojih velikih dolžnosti, je namreč zveza sprevrgla v neizprosen monopol, ki vedri in oblači nad nami kot nad krdelcem nedonošenčkov, ki naj bi bili tukaj samo zato, da bi nekaternikom omogočili okušanje slasti oblasti.

Zato bi bil čas, da se obzorje nekoliko razčisti, da ga tržaški ljudje začnemo čistiti s tem, da sami pretresemo svoje zadeve; s tem, da se znebimo nevidnih niti, ki nas ves povojni čas imajo ovite; s tem, da postanemo osebek tudi v razmerju do »krovne« zveze in njenega delovanja, pa tudi do vseh, ki krojijo našo usodo brez nas.

SLOVENSKI KAPITAL

Dejstva in dejanja, katerim smo dan za dnem priča, krepijo naše prepričanje po potrebi neodvisnega ustvarjanja mnenj in zasnovanja predlogov in načrtov glede na socialno-gospodarsko deželno problematiko, s katero se morajo naši delovni ljudje vsak dan trdo spoprijemati.

Pomanjkanje možnosti po neodvisnem narodnem načrtovanju rešitvenih predlogov glede na našo socialno-gospodarsko strukturo, ki bi prav gotovo utegnili zaustaviti proces asimilacije, izhaja prav iz brezobzirne, maksimalistične in populistične politike, ki so jo vodili v naših krajih na delovnih mestih.

Če je res, kot je res, da izhajajo vse gospodarske in narodne krivice iz nesocialne uporabe proizvodnih sredstev, se moramo torej kot slovenski delovni ljudje v Italiji samostojno poglobiti v tovrstno analizo struktur in jo podrediti narodnim potrebam.

Dosega novih delovnih mest in naložbe v slovenskih krajih so bistveni pogoji za globalno zaščito slovenske narodne skupnosti. Industrijska preusmeritev in prenova proizvodnih sredstev, za katero se borijo tudi slovenski delovni ljudje, morajo vsebovati v naših krajih narodnostno kvalificirane zahteve, če hočemo v bodočnosti prisostvovati nemotenemu, linearnemu razvoju celotnega manjšinskega narodnega tkiva.

Noben politični dogovor ne more zajamčiti narodne manjšine, če ne pride do ekonomskega zavarovanja s tem, da se vzbudijo med njenimi pripadniki nagnjenja do skupnih interesov in čustev. Slovenski delovni ljudje

v Italiji se jasno zavedajo, da je potrebna za doseg tega cilja enotnost manjšinskih strukturnih komponent in opora krajevnih uprav. Prav zaradi tega zahtevajo slovenski delovni ljudje, da pride čimprej do skupnega sestanka, na katerem bi upravitelji, gospodarstveniki in delavci sestavili skupne gospodarske načrte, ki bi imeli za podlago pristne ljudske potrebe. Drugače si lahko mislimo, da slovenski kapital ne pozna slovenskega dela, oziroma, da ga samo izkorišča v lastni interes.

Tu pa si moramo postaviti vprašanje politične sposobnosti in neodvisnosti slovenskih krajevnih uprav. Do kakšne mere imajo slovenski upravitelji proste roke, oziroma do katere meje lahko branijo slovenske delovne ljudi pred pritiskom in odločitvami italijanskih strank?

Če se vprašamo, ali so potrebe večinskega naroda vedno v skladu s potrebami narodne manjšine, je odgovor kategoričen: Ne! Iz tega pa tudi sledi, da pojmujejo slovenski delavci v Italiji razvojni gospodarski program pri nas drugače, kot ga pojmujejo italijanski delavci.

Za nas zagotovljeno delovno mesto v domačem okolju ne pomeni samo zagotovljen obstoj pripadnikov slovenske narodne manjšine, ampak tudi možnost organiziranega manjšinskega delavskega gibanja, ki bi uspešno kljuboval izbiram in odločitvam italijanskih strank in sindikatov.

Prav zaradi tega zahtevamo od slovenskih krajevnih uprav večjo samozavest pri pomembnih odločitvah in predlagamo ustanovitev konzorcija slovenskih občin v naši deželi z namenom, da se sprejmejo na deželni ravni nekatere poglavitne programske točke narodno-gospodarskega značaja, ki bi vezale slovenske uprave na določene pogoje in jih istočasno postavile v razmerju do italijanske stvarnosti v drugačni, močnejši položaj. Narodni oklep namreč, s katerim bi bil obdan konzorcij slovenskih občin, katerega italijansko strankarstvo ne bi ute-

gnilo okužiti samoobrambnih načel, bi utegnil učinkovito vplivati na nadaljnji razvoj naših krajev.

Na tej podlagi bi bila naloga za nas vse veliko lažja, ker bi imeli slovensko telo, ki bi odgovarjalo slovenskim udom pri gradnji novih perspektiv za obstoj tokraj mej matične domovine.

Ne sme se več zgoditi, da bodo slovenski delovni ljudje v Italiji ostali osamljeni, kakor se je to zgodilo pri zahtevi slovenskega neodvisnega šolskega okraja, ko so slovenske občinske uprave, ki pripadajo italijanskim strankam, molčale oziroma nasprotovale neodvisnemu šolskemu okraju, čeprav so na čelu kake občine ljudje, ki opravljajo mentorsko službo med slovenskimi dijaki.

Slovenski delovni ljudje v Italiji so prepričani v zgodovinsko vlogo slovenskega delavstva v zamejstvu, zaradi tega zahtevajo od lastnih uprav resnejši in odločnejši nastop v prid celotnega narodnega manjšinskega telesa. Kakor pravimo, da hočemo slovensko šolo, ne pa šolo, ki bo samo slaba kopija italijanske, tako zahtevamo od naših uprav slovenski čut odgovornosti.

Poglavje zase tvorijo slovenski gospodarstveniki, oziroma bolje rečeno gospodarji.

Slovenski gospodarji so se brez vsakega občutka manjvrednosti presneto dobro vključili v italijanski ekonomski krog in iz njega ravno tako dobro črpali kot njihovi italijanski kolegi, ne da bi pri tem imeli kakršne koli pomisleke o takem svojem delovanju.

Zanje ni razmerje kapital - delo nikoli imelo drugih funkcij, kot to, da določi njihov osebni dobiček. Ta dobiček pa so skušali maskirati z narodno-gospodarskim ustrojem manjšine in njene ekonomske odvisnosti od večinskega naroda. Nikoli niso poleg svojih koristi pomislili še na koristi narodne skupnosti, čeprav so vedno težili k temu, da bi bili nekaka diamantna konica narodne manjšine.

Enačbo kapital-dobiček mora v ekonomskem manj-

šinskem pojmovanju zamenjati enačba dela-narod. Samo tako bo manjšina izvojevala gospodarsko neodvisnost od večinskega naroda. Podjetniška skupna presežna vrednost bi morala v narodno blagajno in iz te bi po demokratično določeni gospodarski prioriteti šla v reinvesticije na raznih industrijsko-socialnih področjih, ki potrebujejo novega elana.

Zahteve po finančnih sredstvih s strani slovenskih gospodarjev, ne da bi te vsebovale predpostavke o manjšinski družbeni kontroli in o potrebi po drugačnem pojmovanju narodnega telesa in njegovega ustroja, so za slovenske delovne ljudi nesprejemljive, ker stremijo samo za osebnim dobičkom. Kapitalistična brezbržnost in požrešnost slovenskih gospodarjev je zato delno kriva raznarodovanja in odtujevanja slovenskih delavcev in njihovega vključevanja v italijanski svet. Če bo šlo tako naprej, bi utegnila manjšina utrpeti ogromno škodo, saj bi z odpravo slovenskega delavskega gibanja naša narodna skupnost bila prizadeta v svojem najbolj ogroženem sloju.

Prav zaradi tega, ker nam je pri srcu usoda slovenskega delavstva in ker se zavedamo naše zgodovinske vloge, katero smo vedno izoblikovali in krojili sami, nočemo, da bi prišlo danes, po tridesetih letih zmage nad fašizmom, do nedopustnih krčitev in sprememb.

Prikrajšana zaradi razlastitev zemljišč in zaradi pomanjkanja specializiranega delavstva v industriji, je slovenska narodna skupnost ostala brez zavedne in aktivne kmečko-delavske plasti, ki je v bližnji preteklosti tvorila jedro naroda in najbolj odločno kljubovala tako fašistični diktaturi kakor povojnim nasprotnikom.

To nasilno zreducirano tkivo slovenskega telesa je treba ojačiti in reorganizirati v korist našega obstoja.

Slovenski delovni ljudje v Italiji so si v popolni neodvisnosti in s čisto vestjo že začrtali delovni program. Naj sedaj tudi drugi pomislijo, kako so pred zgodovino odgovorni.

POLITIČNA LAŽ ALI ZGODOVINSKA RESNICA

(Razmišljanje ob politični kampanji proti Kocbeku)

I.

Od letošnje pomladi sèm pa v pozno jesen je trajala v uradni slovenski in jugoslovanski javnosti politična kampanja proti Edvardu Kocbeku. Zaradi tega, ker je v znani tržaški brošuri Boris Pahor ob njegovi 70-letnici objavil intervju z njim, v katerem naj bi Kocbek »govoril neresnico o nekaterih izredno pomembnih političnih dogodkih med vojno in osvobodilnim bojem« (Josip Vidmar v »Delu« z dne 18.X.1975), ker »pači zgodovinska dejstva o narodno osvobodilni borbi in neti razdor« (Tone Fajfar v »Delu« z dne 3.V.1975), ker »je nametal blata na veliko dobo in ponižal našo narodno osvobodilno borbo« (dr. Makso Šnuderl v »Naših razgledih« z dne 20.VI.1975), ker »pljuva na borce in na našo komunistično partijo« (Ivan Potrč v »Naših razgledih« z dne 23.V.1975). Ni treba naprej naštevati in dokumentirati teh ocen, ki so jih napisali v časopisih ali izrekli na političnih shodih slovenski partijski politiki in pisatelji, ker so vse enake ali vsaj zelo podobne.

Žal je večina tega, kar je bilo zapisanega ali izrečenega vse v stilu pavšalnega komentiranja in suverenih ter brezprizivnih obsodb, brez pravih argumentov ali primerjanja izvirnega teksta. Vse po dovolj poznanih pravilih političnega prosvetljevanja, ki so ostala ista v letu 1975, kot so bila v l. 1945.

V kakšno širino je šla kampanja zoper Kocbeka, dokazuje n. pr. oktobrska številka ljubljanske revije »Naša obramba«, ki jo izdaja med drugimi Republiški odbor Zveze združenj borcev NOV Slovenije. V okviru članka Franceta Šetinca, glavnega sekretarja Zveze komunistov Slovenije, je pod naslovom »Odnos socialističnih sil do klerikalizma in sektaštva« ponatisnjena večja fotografija, ki prikazuje dve ubiti vojni žrtvi in ima podnapis: »Takole so belogardisti počeli s svojimi žrtvami, svobodoljubnimi Slovenci. Kako, da je Edvard Kocbek že pozabil?«.

Vsekakor tisti, ki je to priobčil, ne pozna ali noče poznati celoživljenjske Kocbekove angažiranosti, njegovega levičarstva, da se bolj banalno pa jasno izrazimo. Seveda nima navedena primerjava in že kar insinuacija v listu »Naša obramba« prav nobene zveze s pravo vsebino Kocbekovega tržaškega intervjuja.

Pa vendar je mnogo ljudi prečitalo marca izšlo tržaško brošuro ali objavo istih Kocbekovih odgovorov v »Naših razgledih« z dne 9. maja 1975. Kdor si je njegov intervju prečital, si je lahko ustvaril jasno sliko o tem, katere so njegove glavne izjave, katera so tista njegova pričevanja, ki so v nasprotju z danes uradno veljavno resnico.

Kocbek, ki je nesporno bil eden od utemeljiteljev *Osvobodilne fronte* ter eden od protagonistov slovenske zgodovine v letih 1941 - 1945, je lahko nastopil kot avtentični pričevalec tega časa. Načel je v tem intervjuju več zelo važnih vprašanj, tudi takšnih, ki so dotlej veljala kot tabuji. Zato je na neki način razumljivo, da je dvignil prah.

V tem zapisu bi se rad dotaknil le treh njegovih trditev, ki pa so najbrž glavne oziroma so le-te povzročile največ zanimanja, tihega pritrjevanja ali pa politične obsodbe.

Prvič gre za njegovo trditev, da je tako imenovana Dolomitska izjava, podpisana februarja 1943, pomenila konec političnega pluralizma v OF, zaradi česar je po l.

1943 nastalo partijsko izenačevanje v OF.

Drugič, da oborožen upor ali vsaj akcija proti okupatorju ni bila v programu komunistične partije pred 22.6.1941.

Tretjič, da je bil masovni pokol domobrancev po končani vojni zločin, zanikanje tega pokola pa še danes predstavlja travmo vladajočega režima v Sloveniji.

Skrbno sem skušal zbrati vse odgovore in vso objavljeno polemiko zoper Kocbekove trditve, vendar se nisem mogel prepričati, da bi bila politična obsodba Kocbeka v vsem svojem pleonazmu mogla kaj bistveno načeti njegovo pričevanje, zanesljivost njegovega spomina ali osebno verodostojnost glede teh ali tudi drugih vprašanj, obdelanih v intervjuju. Toda dejstvo, da Kocbek nima možnosti odgovarjati v slovenskem matičnem tisku ali drugih sredstvih javnega obveščanja, me je spodbudilo, da napišem ta članek v zamejskem tisku, ne kot njegov zagovornik, marveč iz lastne pobude.

II.

Kar zadeva politični pluralizem v OF pred l. 1934, želim citirati ilegalno literaturo, ki je krožila l. 1941 in 1942 v Ljubljani. V mislih imam »Božično poslanico 1941« vodstva Krščanske skupine v OF svojim pristašem in simpatizerjem in številke »Slovenske revolucije«, ki je leta 1943 izhajala kot glasilo skupine. Ta literatura je bila dostopna tudi vsem drugim članom OF, med njimi komunistom in sokolom. Naj navedem nekaj takratnih odstavkov:

»Naša naloga je v tem, da se priključimo vodilnim zgodovinskim silam, ki izvajajo prodor zgodovine v družbi. Ker se zaenkrat ne moremo postaviti sami na čelo razvoja, se na Slovenskem priključimo komunistom kot predstavnikom razvoja. Pri tem se naša idejna vsebina nič ne spremeni, kajti mi se jim postavljamo ob stran kot

politični partnerji. Priznati pa moramo, da se od njih marsičesa učimo. Njihova analiza stanja je točna, tudi človeško so nam zgled požrtvovalnosti. Edino tako lahko pozitivno vplivamo na slovenski razvoj in na komunite same. Moramo pa se udeleževati sedanjega dela na strani najbolj pozitivnih sil tudi zato, da se lahko po zvestobi tej fazi usposobimo za vodenje neke nadaljnje faze, ko bo recimo marksizem odpovedal in bomo morali nastopiti mi v smislu humanizma oziroma personalizma. Tista ura še ni prišla, mogoče pa je, da bo po končani silobranski eri ljudskih množic prišla, morda celo prej kakor mislimo«.

»Slovenski razvoj vodijo danes dejansko komunisti in to moralno in politično. Ta slovenski proces je danes po svojem značaju izrazito silobranski, to se pravi najbolj primeren za organiziranje sile in človeške udarnosti, z njima pa zgodovinskega obračuna. Mi smo zaradi svetovne krščanske krize nujno v podrejeni vlogi. Edino, kar danes lahko storimo, je zvestoba zgodovinskemu razvoju. Toda po tej silobranski slovenski fazi bomo morali že nastopiti kot novi kristjani, odnosno nosilci novega humanizma. V svobodni dobi bomo sicer ostali politični partnerji OF in bomo morali na vsak način deliti oblast, toda na skupni politični bazi se bo že začenjala diferenciacija duhov, ki jo bomo morali napeljati v pluralizem, mnogovrstnost nazorov na skupno branjeni socialno-politični osnovi. Ko bo silobranska faza slovenske zgodovine minila, bo torej nastopilo novo ravnotežje med silami. Na eni strani je verjetno, da se bo komunizem izživel v ustvaritvi novega družabnega temelja, v duhovni sferi pa odrekel, na drugi strani pa je ravno tako verjetno, da se bo pojavilo novo življenjsko razpoloženje in ravno nas poklicalo k ustvariteljskemu delu, da damo družbeni zgradbi tako imenovano življenjsko nadzgradbo. Hočemo reči: če se bistvo komunizma izživlja danes, se bo naše bistvo izživljalo jutri«.

»Nas ne vodi iluzija, da bomo pokristjanili OF in komuniste, ne vodi nas iluzija, da bomo izšli iz osvobodilne borbe kot močna politična stranka ali kot izdelana socialno-politična filozofija nove tretje sile na sveu. Pač pa se zavedamo, da v OF sestavljamo važen sestavni del slovenstva, da predstavljamo skrb za človekovo celotnost ter duhovno in politično očiščevalno silo. Zavedamo se, da bomo po zvesto opravljenem narodno osvobodilnem boju in po tovariško preživetem najvažnejšem času slovenstva lahko z vso tehtnostjo postavljali vse človekove probleme v smislu novega humanizma, ker bomo zato imeli vso potrebno legitimacijo«.

»Mi vemo, da so komunisti zaradi svojega relativističnega nazora v stalni skušnjavi izigravanja nekomunistov, vemo tudi, da je v njihovih pristaših dosti slabih ljudi, ki zavestno istovetijo OF s partijo. Toda mi smo dolžni, da na temelju spoznav o družbenem, moralnem in političnem stanju po svetu in posebno pri nas doma, ki so zrela za preobrat, nujno sodelujemo s silami, ki ta preobrat lahko izzovejo. Ali naj zdaj opustimo misel na ta preobrat zaradi tega, ker njegova revolucionarna sila ni stoddotno idejno pravilna in po krščanskem merilu? Ne. Zgodovina se ne sprašuje niti po idejni pravilnosti revolucije, niti po žrtvah. Mi se revolucije moramo udeležiti, če hočemo izvesti njen drugi del. Mi moramo iskreno sodelovati. S svojim osebnim sodelovanjem in svojim moralnim stališčem ugodno vplivamo na komuniste. Mi ne moremo na podlagi tega nič izgubiti, nasprotno pa lahko s svojim moralnim tveganjem vse pridobimo. Iskrenost torej najprej zato, ker s tem vežemo komuniste na podoben postopek in ker je v tej revolucionarni dobi med revolucionarji edino na mestu, potem pa zato, ker je naši skupini sredstvo, ki je najbolj pozitivno. Če pa bomo na temelju iskrenosti izigrani, ne bo to naša škoda, ampak škoda tistega, ki nas bo izigral. Naša iskrenost je torej najprej načelno zaukazana kot kristjanom in kot

revolucionarjem, potem pa je še metodično utemeljena naši skupini kot nevodilni, kot skupini, ki mora na vsak način v revoluciji sodelovati, da lahko to revolucijo pravilno nadaljuje. Iskrenost je torej legitimacija za sleherno intervencijo danes in v bodočnosti. To je glavni kamen naše morale v tej revoluciji«.

Zgoraj navedeni štirje, čeprav iztrgani citati najbrže zares govore samo od sebe o političnem pluralizmu OF in je ob njih celo Kocbekovo pričevanje odveč.

III.

Z Dolomitsko izjavo sta se izmed treh takrat še obstoječih političnih skupin v OF (komunisti, kršč. socialisti in levi sokoli) dve odrekli svoji lastni politični organizaciji. Glavni del te izjave se dobesedno glasi:

»Avantgardna vloga v slovenskem osvobodilnem gibanju pripada Komunistični partiji Slovenije kot avantgardi najnaprednejšega slovenskega družbenega razreda, proletariata Slovenije. Nujna posledica tega je, da se je KPS, ki je zgrajena in vodena po organizacijskih in političnih načelih boljševizma, širi, razvija in utrjuje na vseh področjih slovenskega javnega življenja. Druge izmed osnovnih skupin OF ne organizirajo samostojnih strank ali političnih organizacij.«

Škoda je, da se je takrat, februarja 1943 v Dolomitih ta pritisk partije zreduciral le na politično konfrontacijo med komunisti in krščanskimi socialisti. Predstavniki ter politični aktivisti skupine sokolov so bili takrat popolnoma pasivni, ker že niso imeli več nobenega političnega interesa za lastno nazorsko ali politično samostojnost. Že prej so postopoma vstopali v partijo. V njihovi skupini je bila želja za razpust in vstop v partijo že pred tem dozorela. Tu se je dokončno pokazalo, kako zelo so slo-

venski svobodomisleci, t.im. liberalci idejno obubožali v dobi med obema vojnama. Čeprav so bili ravno oni po stari tradiciji v posesti velike politične ideje svobodne misli in svobodne vesti kot nekakšni duhovni dediči velike francoske revolucije, so se zreducirali le na navadno telovadno organizacijo imenovano »Jugoslovanski sokol«. Na ta način oni niso mogli med okupacijo prispevati svojega deleža k oblikovanju skupne idejne podobe *Osvobodilne fronte*, da bi se v njej ohranil vsaj nazorski in intelektualni pluralizem. V konfrontaciji med komunisti in krščanskimi socialisti za ohranitev političnega pluralizma oziroma statusa quo, pa so odločilno pomagali komunistom, da se je ta status quo odpravil.

Nočemo z vsem tem reči, da ni bilo pred Dolomitsko izjavo, zlasti pa po njej ogromno poštenih, preprostih in dotlej politično neopredeljenih ljudi, ki so se kot posamezniki priključili *Osvobodilni fronti*. Toda gre za to, kaj je *Osvobodilna fronta* po l. 1943 postala.

Ni namreč treba posebej dokazovati, da je po letu 1943 nastopilo tako imenovano partijsko izenačevanje v OF in je le-ta postala — kar velja tudi za njeno naslednico SZDL po končani vojni — le tehnični instrument ali pomožna organizacija partije. Ta njena popolna politična odvisnost odseva celo iz njenega uradnega naslova, ki ga ponavljajo tudi v jugoslovanski in slovenski ustavi, da je to družbeno politična organizacija, z razliko od ZKJ, ki je politična organizacija oziroma edina dovoljena politična stranka. Opisana odvisnost SZDL je v današnji politični praksi v Jugoslaviji zajamčena tudi s pomočjo »subjektivnih političnih sil«, kar je drugo ime za člane partije. V vseh ključnih odborih SZDL od občinskih navzgor so vsi predsedniki in je večina članov odborov iz vrst partije. Vprašanje je npr., če sedi en sam nekomunist v glavnem odboru SZDL Jugoslavije, torej organizacije, v kateri je vpisanih nekaj milijonov nekomunistov. Najbrž tudi v glavnem odboru SZDL Slovenije ne sedi

niti en sam nekomunist, čeprav je v tej organizaciji poleg vseh 70.000 slovenskih komunistov še več kot desetkrat toliko nekomunistov. Zato menda smemo reči, da je zelo nesporna trditev, da je SDZL le drugi, Janusov obraz partije.

IV.

Kaj pa druga Kocbekova trditev, tista o tem, da je Partija mirovala pred 22.6.1941? To je znan datum napada Hitlerjeve Nemčije na Sovjetsko zvezo. Dan, ko je Nemčija z nenapovedanim vojnim dejanjem razdrla svoj prijateljski pakt, ki ga je s Sovjetsko zvezo sklenila 24. avgusta 1939 in ki ji je med drugim tudi omogočil, da je 1. septembra istega leta napadla Poljsko in s tem začela drugo svetovno vojno.

V očitnem nasprotju s to Kocbekovo trditvijo je seveda dejstvo, da v Sloveniji praznujemo 27. april 1941 kot dan ustanovitve *Osvobodilne fronte*, ustanovljene na pobudo komunistične partije, OF pa naj bi ob tej ustanovitvi napovedala oboroženo vstajo proti okupatorju. Dan 27. april je v SRS republiški praznik.

Toda — že desetletje ali več je v slovenski javnosti znana poluradna verzija, ki jo zagovarjajo tudi nekateri zgodovinarji, da so se na tem sestanku navzoči »ustanovitelji« zmotili v datumu, da je pravi datum 26. april in ne 27. april 1941.

Pred nekaj leti je Miha Marinko objavil svoje spomine (*Moji spomini*, založba Mladinske knjige v Ljubljani, 1971), v katerih piše na strani 218, da 27. april ni točen datum ustanovitve *Osvobodilne fronte*, da je to bilo po 1. maju 1941. Konec aprila sta namreč bila on in Tone Tomšič v Zagrebu, med drugim tudi z namenom, da da sta Kardelju in Titu potrditi besedilo proglasa za »Protimperialistično fronto.«

V Ljubljano sta se z vlakom vrnila po 1. maju, ker so tovariši v Zagrebu menili, da ni dobro zaradi poostrene

kontrole potovati na dan 1. maja. Tako sta 1. maj preživela v Zagrebu.

Bodisi, da je bil sestanek v Vidmarjevi vili v Ljubljani 26. ali 27. aprila oziroma nekega dne v maju, je zanimivo tudi to, da ne obstaja noben pisan dokument. Čeprav smo se nahajali že v dobi okupacije, ta pomislek ni tako naiven. Šlo je namreč za sporazum o akcijskem programu dotlej tako različnih skupin, kot so to bili komunisti, krščanski socialisti, levi del sokolov, kulturniki in pravzaprav še nekatere druge skupine. Iz dobe okupacije in ilegale je ohranjenih mnogo manj važnih in manj zgodovinskih dokumentov.

Če pa nam je pri vsem tem pred očmi še dejstvo, da se je ta skupna politična fronta imenovala »Protiimperialistična fronta«, je dvom v ta ustanovitveni dan ali sestanek še večji. Vsi namreč vemo, kdo so bili v takratnem levem političnem izrazoslovju imperialisti: Angleži, Francozi in Amerikanci, ali predvsem oni, z drugo besedo zahodni zavezniki, ki je z njimi Hitlerjeva Nemčija vodila vojno že od leta 1939 dalje, Sovjetska zveza pa je v tej politični konstelaciji imela pakt s Hitlerjem in mu je dobavljala surovine in drugo. Vprašanje, proti komu se je »Protiimperialistična fronta« borila in organizirala, ali vsaj, kateri je bil takrat njen drugačni neposredni cilj, če se je ustanovila v aprilu ali maju 1941, je tedaj zgolj retorično vprašanje, ki nanj odgovor že vemo.

Lahko da je šlo navedenega dne v aprilu ali maju 1941 zgolj za nekakšen ad hoc sestanek med ljudmi, ki so začeli politično sodelovati, še preden je bila Jugoslavija 6. aprila 1941 napadena in potegnjena v vojno, npr. v okviru Društva prijateljev Sovjetske zveze. V luči kasnejših političnih izkustev pa so, gledano nazaj, ta sestanek ocenili kot važnega oziroma zgodovinskega.

Stvari pa so se čez noč spremenile t. j. pri komunistih potem, ko je Hitler 22.6.1941 napadel Sovjetsko zvezo. Takrat se je zares ustanovila *Osvobodilna fronta*, ki je

proklamirala oborožen boj zoper okupatorja.

Nočemo z vsemi temi pomisleki in vprašanji reči, da slovenski komunisti v srcu že od vsega početka niso bili zoper Hitlerja in Mussolinija, niti ne zanikamo njihovih zaslug po 22.6.1941, toda gre za resnico in kdo jo pretvarja. Vsekakor pa komunisti pred 22.6.1941 niso bili bolj aktivni zoper okupatorja kot nacionalisti, krščanski socialisti in drugi, kvečjemu manj.

V.

Glede tretjega, glavnega vprašanja, ki ga odpira Kocbek v intervjuju, t.j. glede masovnega pokola domobrancev po končani vojni, še vedno velja v uradni slovenski javnosti in v tej posledici tudi v časopisni polemiki zoper Kocbeka, da tega pokola ni bilo in da si ga Kocbek izmišljuje. Seveda pa je o tem odveč izgubljeni besede, Svetina pokol opisuje v tretji knjigi *Ukane*, vprašanje je le število domobrancev, ki so jih Angleži 28. maja 1945 vrnili s Koroškega. Emigrantska literatura navaja število okrog 10.000 ljudi. Odprto je tudi vprašanje sokrivde Angležev, ki jim svetovna zgodovina neke določene perfidnosti ne očita povsem po krivici. Kasneje niso nikdar protestirali, čeprav so navedene domobrance izročili v statusu vojnih ujetnikov. Gre za podoben primer, kot ga opisuje Solženicin v svoji najnovejši knjigi, ko so Angleži po končani vojni, v maju 1945 izročili Sovjetom »na nož« vlasovce — 90.000 mož kozaškega korpusa in zraven še njihove družinske člane — »mit Kind und Kegel«, pri čemer so se poslužili zvijače in raznih pretvez (Aleksander Sonženicin, nemški prevod: *Der Archipel Gulag*, založba Scherz, Bern, 1973).

Povsem neprepričljiva je seveda tudi omiljena verzija, ki tudi izhaja iz politične akcije zoper Kocbeka, da namreč gre za »zadnje vojne operacije in očiščevalne akcije naših varnostnikov v boju z banditizmom« (govor

Mitje Ribičiča na političnem shodu v Ptujju dne 13.4. glej »Delo« z dne 14.4.1975).

Kocbeku očitajo v politični akciji tudi stvari, ki jih ni opisal oziroma povedal v intervjuju, na primer, da se zavzema za t.im. narodno spravo. Kocbek v intervjuju ne rabi niti tega izraza, niti tega pojma. V enem izmed odgovorov pravi le, da si moramo pokol domobrancev po 28. maju 1945 vzdigniti iz zanikanja v javno priznanje, vzdigniti si moramo njihovo usodo iz potlačene in pohabljenе zavesti v jasno in pogumno zavest. Odgovornost do zgodovine ne more odvezati od odgovornosti do človeka. Brez takega javnega priznanja krivde ne bomo mogli Slovenci nikoli stopiti v čisto in jasno ozračje prihodnosti.

Očitno je, da je Kocbek s temi besedami mislil povedati isto, kakor je komentirala tržaška revija »Most« št. 43-44, tudi v glavnem posvečena Kocbekovi 70-letnici, kjer je lepo zapisano, da molk in izogibanje lastni, kritični oceni ni pot, ki bi stabilizirala pridobitve socialističnega družbenega reda.

Toda izven in mimo te ocene, ki nikakor ni adekvatna s pojmom narodne sprave, se naš uradni »establishment«, namreč režimske strukture v SR Sloveniji ne zavedajo, da trka na vrata nova generacija, ki ni več obremenjena s posledicami narodno osvobodilne in državljanske vojne na Slovenskem. Minilo je že več kot 30 let in če hočemo napraviti neko drugo primerico: po jugoslovanskem kazenskem zakoniku zastara v 25 letih pregon celo za najhujšo, kvalificirano obliko umora. Narodna sprava je v resnici že aktualno politično vprašanje, zaradi katerega ne bi smeli cepiti demokratičnih sil v takem majhnem narodu, kot je slovenski.

Izven dvoma pa je, da je Kocbekov tržaški intervju 1975 že danes postal dokument, kot je čez čas postal dokument njegov članek iz l. 1937 pod naslovom »Premišljevanje o Španiji«. Intervju kot dokument odpira razmišljanja o nekaterih velikih političnih dilemah današnjega

časa. Tega dokumenta ni napisal samo zato, da bi pripovedoval včerajšnje zgodbe. To je današnji pogovor na podlagi gradiva iz narodnoosvobodilne borbe, ki mu je bil tudi on sam ne le slučajno, marveč prav kronska priča. To ni zgodovina, to je danes.

VI.

Ob koncu tega razmišljanja ob politični akciji zoper Kocbeka pa človek ne more ostati nepolemičen in čustveno neprizadet glede enega najožjih Kocbekovih sodelavcev med NOB in člana vodstvene trojke Krščanske skupine v OF oziroma krščanskih socialistov. Tudi Fajfar je poleg dr. Marjana Breclja in Kocbeka v imenu skupine podpisal »Dolomitsko izjavo« — takoj nato pa je prestopil v komunistično partijo. Tako je prej ali slej storila večina krščanskih socialistov. To je seveda njihov osebni razvoj in njihova stvar. Ni pa pošteno, da se Fajfar danes nasproti Kocbeku postavlja v vlogo voditelja krščanskih socialistov, ker to nikdar ni bil. Pri tem to utemeljuje s trditvijo, da on, Fajfar, izhaja iz delavskih vrst, Kocbek pa iz vrst intelektualcev, in pa s trditvijo, da je večina šla za njim, Fajfarjem. Sedaj naj bi bil Kocbek disident, ker ni šel po naravni poti v partijo in postal ateist ali vsaj neke vrste slovenski Luter. In kljub temu si Fajfar še danes upa dajati ocene v imenu »pravih« krščanskih socialistov. Zares narobe svet. Če je kdo sploh ostal krščanski socialist, pravi ali nepravi, je to Kocbek in z njim dosti velika manjšina, ki ni zamenjala osebnega prepričanja potem, ko je bila nekega leta podpisana neka izjava, in ko naj bi jo tisti trenutek obsijalo spoznanje, da je »dovršila svojo zgodovinsko nalogo kot skupina, potem, ko je privedla zaostale slovenske katoliške množice na naprednejše družbene pozicije«.

Toda naj ne velja ta ekskurz v polemičnost kot ne-

kakšen zapozneli obračun med ljudmi v bivši Krščanski skupini v OF. Spričo posledic političnega razvoja na Slovenskem v zadnjih 30 letih ta krščanski predznak ne more biti več kriterij. Očitno je, da so današnja avtentična politična gledanja in opredeljevanja širša in tudi beseda svetovni nazor danes ne more več pomeniti le takšen ali drugačen odnos do religije. Religija je osebna zadeva, tudi mora biti svobodna zadeva — nikakor pa ne ovira. Ravno Kocbek je bil v preteklosti precej osamljeni — pa žal poraženi — jezdec tega nazora. Najbrž bo tudi bodoči politični razvoj šel v smeri takšnega demokratičnega združevanja ljudi za velike politične ideje.

Napisano v novembru 1975.

V tej številki smo hoteli poleg drugih zanimivih člankov ponuditi svojim bralcem majhen, a kakovosten izbor slovenske proze. Zraven nadaljevanja Pahorjevega dnevnika objavljamo še nekaj strani iz Rebulovega ameriškega dnevnika pa še potopisni zapis Milana Lipovca. Mična črtica Brune Pertotove dopolnjuje izbor.

FATTI DI LUGLIO

(1868 — Okoličanski bataljon)

XIV

«Caro N.

*«Vi avviso a non farvi trovare a casa domenica a
fina di risparmiare la vostra vita, io non verò ma vi
avviso per vostro bene poiche se vi ammazzeranno non
faranno nulla di male giacche voi siete la colpa per aver
aizzati i vostri barbari villici, e tutte le maledizioni date
a Trieste sono tutte sopra la vostra infame persona a
causa che hanno si barbaramente assasinato un giovane
compianto da tutti e che tutti hanno dimostrato dolore del
povero assasinato ricco buono e ben visto da tutti so-
stegno del padre ucciderlo i vostri villici ? vi chiamerete
pentiti paulotti. (*) Un cittadino. (**).*

*«Barbari peggio dei selvagi senza umanità. Avete ter-
minato di far tela col dar d'intendere ma sarò chi vi di-
struggerà tutti, scandalosi. 18/7.» (129)*

Tako makaronskega pisanja (kakor nam ga je ohranil z napakami PRIMOREC) bi ne predstavil bralcu, če bi pismo ne bilo pomembno, da spoznamo ozračje, ki so ga »protivniki« in njih glasniki v nekaj dneh privedli do razdraženosti proti Slovincem.

Pismo se glasi: »Dragi N. Opozarjam vas, da se ne daste najti doma v nedeljo, (19.7. - J.M.) da vam s tem

---

(*) Paolotto. V devetnajstem stoletju je bila beseda rabljena tudi v pomenu: pobožnjaški, svetohlinski. (PANZINI - Dizionario moderno - Edit. Hoepli, 1950, Milano, str. 486).

(**) »MEŠCAN«, ki je rabil v Trstu nerabljeno besedo (gl. KOSOVITZ - ROSAMANI - PINGUENTINI).

rešim življenje, jaz ne bom prišel, a opozarjam vas za vaše dobro, zakaj, če vas bodo ubili, ne bodo storili nič slabega, saj ste vi krivi škovanja vaših barbarskih kmetov in vsa prekletstva, izrečena v Trstu, padejo na vašo podlo osebo, ker so tako barbarsko umorili mladeniča, od vseh pomilovanega, in ker so vsi žalovali za ubogim umorjenim, bogatim, dobrim in vsem priljubljenim, očetu v oporo: so ga ubili vaši kmetje? se boste čutili skesane pobožnjake. Meščan.

»Barbari hujši od divjakov brez človečnosti. Nehali ste presti platno z lažmi, a nekdo vas bo vse pokončal, pohujšljivci. 18/7.« (129)

Ogroženi župnik Franc Černe kakor tudi dejansko napadeni in ranjeni starec, župnik Anton Bastjančič, sta bila voditelja edinih šol v Rojanu oz. Vrdeli. Šoli sta imeli kakor druge v predmestju in okolici slovenski učni jezik. Navedene okoliščine v letu razpisa natečaja za učitelje tržaške občine so na Slovence grozljivo učinkovale.

»*Monotono vdar na vdar.*«

(Po spominu iz slovenske poezije).

Izid natečaja in še bolj njegove posledice so duševno stanje Slovencev opravičevale. Mnogo slovenskih učiteljev je tedaj izgubilo službo (*). Dogajanja julijskih dni so močno olajševala tak izid. Sprejeti učitelji so dobili

---

(*) Drago PAHOR - Pregled razvoja osnovnega šolstva na zapadnem robu slovenskega ozemlja (Zbornik Osnovna šola na Slovenskem 1869-1969. Slovenski šolski muzej, Ljubljana, 1970, str. 260).

V PRIMORCU 16. decembra, zadnja stran, najdemo v »Vabilu za naročbo« bivšega vrdelskega učitelja tudi sledeče besede: »Podpisani se nadeja, da ostanejo 'PRIMORCU' stari č. gg. naročniki zvesti i da se še mnogo novih oglasi, ker je zarad 'PRIMORCA' ob službo Ivan Piano.« Kruh je izgubil pošten človek samo, ker je bil Slovenec in je ljubil svoje brate. Na tisti strani beremo tudi Sonet:

»začasno imenovanje« z dolžnostjo, da se v dobi dveh let podvržejo izpitu iz italijanščine (*), ker je bila uvedena na okoliških šolah kot predmet z dvema urama na teden (**). Znani, že omenjeni učitelj Giorgio Bonin, ki je prej bil leta 1863 začasen učitelj na šoli v »Monte« (Inšpektorat »Carcauze«) (***) in ni zadostno obvla-

---

Prečastitemu gospodu

F r a n c e t u Č e r n e t u

o nastopu Občinske fare dne 22. novembra 1868.

Ko burnega viharja divje sile
Življenja ladiji potop pretijo,
Z neba višave zvezde tri bliščijo,
Njih mili svit brodarju krepi sile.

Te zvezde tri prekrasne, žarne, mile
Upadlim srcem nov pogum delijo
Pot kažejo v nebeško domačijo,
Presrečen! komur vedno so svetile.

Kaj so? Posoda milosti izbrana
Jim pravi: Vera, upanje, ljubezen;
Ljubezen pa med tremi je največa.

Bil T a b o r , France! — vera Ti podana,
Up v solznem D o l u — most čez zločin brezen,
Ljubav naj O p č i n s k a Te zdaj osreča.

Prijatelji duhovniki.

(*) VERB. SED. CONS. - seduta riservata - 12.10., str. 394/II.

(**) Paragraf 19 temeljnega zakona 21.12.1867 določa v zadnjem odstavku: »V deželah, v katerih prebiva več nacij, morajo zavodi za javen pouk biti urejeni na način, da vsaka teh nacij dobi potrebna sredstva za pouk v lastnem jeziku, ne da bi se morala učiti drugega jezika dežele.

(***) PAVISSICH - Il Ricoglitore Triestino pel 1863, str. 174/II; idem za I. 1864, str. 174/I. (Monte je Šmarje pri Kopru, Carcauze so Krkavče).

doval slovenščino (a), (zanj ni veljala »dolžnost«, da se podvrže izpitu iz slovenščine) (b) in bo leta 1873 »v ozadju afere« uvedbe italijanskega tretjega razreda na slovensko predmestno šolo v Rojanu (c), ni izgubljal časa. Že dne 7. decembra lahko beremo v zapisniku občinske delegacije: »Si prende soddisfacente notizia della attivazione di lezioni serali per gli adulti a Roiano da parte di quel maestro di scuola, accordandogli per quel gratuito insegnamento l'implorato lume.« (d)

(Jemlje se z zadovoljstvom na znanje aktiviranje večernega pouka za odrasle v Rojanu po tamkajšnjem šolskem učitelju, kateremu se privoli za brezplačen pouk zahtevano svetilko).

Italijanizacija naših predmestij in okolice je bila v teku. (e)

13. JULIJ 1868

Priprave »protivnikov« za demonstracije 13. julija ali, natančneje povedano, za napad na Slovence nekoliko že poznamo. Poznati bi morali še kronološki razplet dogodkov večera in sledeče noči; potem bi brez naporenega prizadevanja spoznali resnico, laži ali perfidnost v nasprotnikovih trditvah. Zato pa moram opustiti misel, da tu objavim cele akte. Tako se ne bo bralcu treba prizadevati, da izlušči posamezne epizode in jih pravilno razvrsti.

»Tega dne so civilne straže in lovci okoličanske milice nastopili službo kot po navadi na svojih mestih

---

(a) Drago PAHOR, *ibid.*, str. 261.

(b) PRIMOREC - 23.11., str. 4/1. »Učitelji v okolici.«

(c) Drago PAHOR, *ibid.*, str. 256, 257.

(d) VERB. SED. DELEG. - 7.12., str. 147/II.

(e) SLOVENSKI PRIMOREC - 27.9., str. 3/1. »Drobtine — Učitelji v okolici, I.»

(Stehposten) ob pol sedmih (zvečer J.M.); in sicer po obstoječi razdelitvi, vsak posamezno. (Kolikor se da razumeti so stali na stalnih mestih na straži v *glavnem* — bile so izjeme — poedini okoličanski miličniki. Posamezni civilni stražar policije je vodil patrolo, v kateri sta bila on sam in en okoličanski miličnik. Mislim da stavek ne pojasnjuje stvari zadostno in sem ga prevedel zgolj zaradi navedbe ure — J.M.).

»Zbiranje (ljudstva J.M.) na križišču Torrente-Stadion je nastajalo, ne da bi omenjen red razdelitve bil opuščen: tudi nobena patrola se ni nahajala tam ali v bližini. (130)

»Okoli sedme ure je kanclist Miglioranzi srečal na Trgu S. Giovanni policijskega svetnika Achtschina in ga seznanil z govoricami, da se ima tisti večer zbrati na ulici Torrente množica ljudi (Menschenansammlung). Achtschin je odredil, naj se baron Bresciani (inšpektor *civilnih* policijskih stražarjev J.M.) z *šestimi možmi* (vojaške J.M.) policije in enim kaplarjem podajo v stražarnico v ulici Gelsi (danes via Nordio) na opazovanje, kar je bilo izvršeno okoli pol devete.« (BIBL. XII - 112)

»V primeru potrebe (podč. J.M.) naj bi odondot prišel na pomoč.« (130)

»Posledica govornice, da se bodo okoličani spet pojavili, je bila, da se je med 9. in 10. uro (...) zvečer nabralo v bližini kavarne Chiozza 3 do 400 oseb (*pozneje jih bo veliko več* J.M.), pa naj si bo zato, *da maščujejo poraz, ki so ga imeli prejšnji večer* (podč. J.M.), ali zato, da uprizorijo kako drugo demonstracijo. Od začetka Corsie Stadion (vie Cesare Battisti) do Cerkve Sv. Antona se je vse trlo ljudi. Stražarji vojaške policije so bili razvrščeni, niso pa imeli razloga za kak nastop.« (131)

Poseben odbor je poročal o julijskih izgredih (Fatti di Luglio) deželnemu zboru; na seji 11.9. (BIBL. XII - 113) in seji 12.9. (BIBL. III - 29).

TOPOGRAFIJA

krajev dogodkov v noči med 13. in 14. julijem 1868

1. Ulica S. Maurizio
2. Ulica Majolica
3. Stražarnica civilne policije v Ulici Gelsi
4. Gledališče Armonia
5. Kavarna Ferrari - Volti di Chiozza
6. Lekarna Leitenburg, pri kateri je bil smrtno ranjen kadet Suša.
7. Hiša Albertini.
8. Kavarna Stadion. Med vogali 7 (*) in 8 je Bresciani razpredelil svoje moštvo. Pri vogalu osem je bil prostor, kjer so razgrajali lahko ušli. Gl. pričanja civilnih policajev št. 12 (Laurica) in 13 (Handler), ter VERB. SED. CONS. 1868, str. 336-337. Tam je v spomenici za dunajsko vlado med drugim napisano: »... mnogo stotin ljudi je v manj kot dveh minutah zapustilo kraj dogodkov ter mrtveca in mnogo ranjenih.«
9. Hiša Dornig.
10. Hiša Matilde Bryce roj. Freeland. Hiša, poznana z imeni Rieter (dr. Kuscher), Ritter (policija) in tudi Rosenkart (tržaška občina oz. deželni svet). V drugem nadstropju je stanoval Enrico Ritter de Zahony, ki pa ga ni bilo tukaj.
11. Med številkami 10 in 11 so policijski uradniki, Loy ter vojaški policijski stražarji v dvojni vrsti odganjali razgrajace, ko naj bi z drugega nadstropja hiše 10 metali kozarce na organe varnosti.
12. Krčma Radivo »Al Castello«, iz katere so lučali na organe varnosti steklenice, kozarce, vrče in stolice.
13. Hiša Kalister, v kateri je stanoval major Julij Mauroner, poveljnik okoličanskega bataljona.
14. Vhod v veliko vojašnico
15. Kavarna Fabris
16. Vodnjak (stal je še pred Narodnim Domom)
17. Češka kavarna.
18. Mestno vojaško poveljstvo
19. Kavarna »Alla Dogana«
20. Stražarnica civilne policije »Dogana«
21. Pasaža med ulicama Cordaiuoli in Torrente, v kateri je bilo nekaj stopnic. Zaradi pokritja potoka Kluč je ulica Torrente ležala nekaj višje od ulice Cordaiuoli.

(*) Civilni policist Laurica (v seznamu ima št. 12) imenuje v svojem pričanju na tem mestu hišo Dornig (št. 9) kar je morda zgrešeno. V topografiji, priloženi velikemu poročilu deželnemu svetu, je zaznamovana hiša Albertini (št. 7); to je bolj verjetno.

Iz seje 11.9., str. 54/I.: »(...) Čeprav je zbrana množica štela lepo število gledalcev, ki jih je privabila zgolj radovednost, *med temi gospe in dečki* (podč. J.M.) (si-gnore e fanciulli), ki so želeli prisostvovati zanimivemu prizoru procesij in razsvetljav (processioni e luminarie), ne mislimo zaradi tega kratkomalo tajiti, čeprav nam ni nič znanega, da bi med temi zbranimi ljudmi kdo hotel maščevati žalitev prejšnjega dne« itd.

Žalitev ali izpopolnjeno, žalitve, so Slovenci pretrpeli prejšnjega dne 12.7. — v lastni hiši — v Rojanu, kakor tudi po tržaških ulicah, po katerih so morali iti domov iz Rojana k Sv. Ivanu, v nočnih urah, v veliki meri brez razsvetljave.

Kajpada s »figarji« ali »falarji«, leščerbami, v tržaškem narečju »feraleti« ali »ferai«, kakor so jih rabili po hlevih, skednjih, kaščah, itd. Saj med okoličanskimi vasmi in mestom ni bilo razsvetljave.

Tukaj sem želel opozoriti na nekaj drugega. Morda se bo komu zdelo malenkostno, a pomagalo bo premeriti »višino«, do katere se je znal vzpeti »posebni odbor« (in ne samo on), ko je šlo izkopavanje jame tržaškim Slovencem. Omenil bom le eno podrobnost, ker bi za vse potreboval celo knjigo. Recimo, besede niso bile tako nedvoumne kakor tedaj, ko so namesto »slovenska zastava« uporabljali izraz »ruska zastava« ali »tuja zastava«. Besede so bile včasih mnogo spretneje zasukane.

Poseben odbor je »govoril« dunajskim ušesom. Ko beremo n.pr. »processioni e luminarie«, moramo pomisliti, da dobimo v nemškem prevodu »procesije in iluminacije« ali »slavnostne razsvetljave« ipd. ter da je bila Avstrija za podobne argumente zelo občutljiva, posebno če so prihajali s slovanske strani. Saj so slovanski narodi v Avstriji tvorili večino in je Avstrija imela z njimi stalne »nevšečnosti«.

Teh »procesij in razsvetljav«, ki bi jih liberalci in njih prijatelji radi videli, pa ni bilo.

Mesto samo tedaj ni bilo nič kaj dobro razsvetljeno. V nekaterih stavkih v poročilu to posredno lahko tudi beremo. 29. novembra 1864 se je začela faza razsvetljave s komunalnim plinom. Prej, 20. novembra 1846, je prvikrat začel razsvetljevati s plinom nekaj ulic francoski podjetnik Franquet. Še prej je bila razsvetljava z oljem in morda s kako petrolejko.

1868. so javne mestne plinske svetilke imele svetilno moč približno od deset do šestnajst sveč, kakor je pač bil pritisk v ceveh. Auerjeva »nogavica« (AUER Glühstrumpf) je imela šele priti.

Metulj plinovega plamena je neveselo plapolal v poltemi. Še jaz sem to videl v starem mestu in v prvih letih stoletja doživel Auerjevo nogavico, ki je imela »nezaslišano« svetilno moč sedemdesetih sveč. Na javnih svetilkah! (fanali).

*

Francesco SAPADA, pivovar pri obokih Chiozze (Achtschin imenuje to gostilno »pri treh obokih«, 132 št 3, je pričal na policiji med drugim: »Že proti sedmi uri zvečer sem videl iti pred svojo pivnico ljudi, oborožene s palico z bodalom (bastone con stiletto), ki so se ustavili blizu obokov. Proti pol deseti, ko sem videl, da se je to *oboroženo ljudstvo* (podč. J.M.) nadalje pomnoževalo, sem zaprl obrat.« Rekel je tudi: »Celo v moj obrat so prišli neki gospodje, ki so kazali orožje.« (132-pril. 3).

»Krcma Sapada »pri treh obokh« je bila običajno shajališče garibaldinske stranke.« (132) Tudi v kavarni Ferrari (Chiozza) so se združevali (najbrž pretežno kolovodje J.M.) (Gl. Giulio CESARI »60 anni di vita italiana ecc.«, str. 13). Bila pa je še ena kavarna — Caffè Adriatico — kjer so se združevali liberalci.

Policijski ravnatelj Kraus je poročal: »Ko so se pred kavarno Chiozza na ulici Torrente na sumljiv način začele zvečer zbirati skupine (Gruppen), sem deloma osebno ali po odposlanih organih neprenehoma zasledoval tamkajšnja zbiranja in premikanja. (...) Zvedel sem, da je nastala še govorica, da bodo prišli v mesto kmetje od šagre pri Sv. Alojziju (S. Luigi J.M.) ter da jih zbrani nameravajo počakati v bližini kavarne Chiozza, in če mogoče, napasti (misshandeln).

»Prepričal sem se pa, da omenjeni kmetje ne bodo prišli in da v pomanjkanju predmeta za napad se bo množica mirno razšla, tembolj ker je bila zbrana *že več kot dve uri, ne da bi počela kaj protizakonitega* (podč. J.M.) Tudi sem se osebno prepričal, da so tam zbrani ljudje večidel radovedneži, kakor je sploh v Trstu navada, da se ob najneznatnejši priložnosti stotine ljudi, tudi iz boljših socialnih slojev, ustavlja, n.pr. pri kakšni aretaciji, in se jim zdi vredno zadržati se tam dolge ure brez kakršnega smotra, zgolj za pašo radovednosti.« (BIBL. XII-112)

IL CITTADINO, v obeh izdajah 14.7., str. 2., je tako pisal: »Ker so govorili o prihodu kmetov v mesto po ulicah Stadion in Bošketu (Akvedotu J.M.), se je zbralo v prostoru med tema ulicama in ulico Torrente, t.j. pri palači Chiozza, znatno število ljudi raznih slojev, zvečine mladina srednjega sloja, ki se je z bojaznijo, pomešano z radovednostjo za dogajanja, medsebojno izpraševala za vzrok teh nenavadnih dogodkov v Trstu.

»Proti enajsti uri ponoči so se razširile med množico pomirjevalne novice in (ker ni bilo okoličanov od nikoder videti J.M.) se je govorilo, da *ojačene patrole vojaških stražarjev stojijo na izhodišču cest, ki peljejo iz okolice v mesto, kamor branijo kmetom iti. Reklo se je, da gospod ravnatelj policije Kraus osebno nadzoruje, kako izvajajo njegove ukaze za zaščito in varnost mesta* (tutela e sicurezza della città (podč. J.M.). Te novice so

pomirile razburjenje med občinstvom in *mnogi družinski očetle so se pomirjeni podali v svoja bivališča* (podč. J.M.) Le malo časa po polnoči je dosti teh bilo odtegnjenih počitku zaradi ponavljajočih se strelov čete 'ripute scariche di pelotone' itd.« V drugi izdaji CITTADINA so bile besede 'zaradi ponavljajočih se strelov čete' (pelotone) izločene.

Iz prvega poročila, ki ga je napisal policijski svetnik Achtschin o dogodkih te noči (in končal ob štirih zjutraj štirinajstega), zremo: »Ko so se proti deseti uri zvečer nenavadne skupine ljudi zbirale v bližini kavarne 'sotto i volti di Chiozza' ter kazale neki *nemir in gibkost, ki so ju povzročili posamezni govorniki* (podč. J. M.), je bilo treba sklepati, da pripravljajo motnje javnega miru. (...)«. (133)

»Pri Chiozzi zbrano ljudstvo je imelo tudi straže, ali 'pikete'«. (129, str. 1/II.)

Policijski ravnatelj Kraus je s svojim poročilom sodnji tako nadaljeval: »Ko so se pa proti enajsti uri bili zgodili napadi na mirno mimoidoče kmete (harmlos vorbeziehenden Landleuten) in mi je bilo sporočeno z verodostojne strani, da med tam zbranimi, ki čakajo na žrtve, je več takih, ki so oboroženi z revolverji, svinčnimi palicami in bodali, ni bilo nikakega dvoma o sovražnih namenih zbranih. Zaradi tega sem odposlal več uniformiranih policijskih uradnikov: Budina, Buzzija, Kratkega, Zaffonija, Feltracca, Miglioranzija ter narednika Loya s 36. vojaškimi policijskimi stražarji na dvorišče velike vojašnice (ki je bila v ulici Torrente med ulicama Fabio Severo in Croneo J.M.) z *naročilom naj si takoj prizadevajo doseči vojaško asistenco*; (podč. J. M.) nato naj skupno z vojaškimi policijskimi stražarji (ki so dobro poznali mesto J.M.) množico razpršijo. Tiste, ki bi se postavili po robu, pa naj takoj aretirajo; toda brez uporabe orožja. Priča te prepovedi je bil razen že omenjenih uradnikov in narednika Loya, tudi

gosp. pol. svetnik Achtschin.

»Budin je na podlagi prejetega naročila vprašal (v vojašnici J.M.) za vojaško asistenco, ki mu jo je službujoči častnik odklonil z opombo, da jo mora zahtevati na mestnem poveljstvu (Platzkommando) ali na poveljstvu čet (Truppenkommando). Budin je dal uradnikom, ter naredniku vojaških policijskih stražarjev Loyu navodilo, naj počakajo na njegov povratek. Podal se je nato s kanclistom Buzzijem na mestno poveljstvo, ki je bilo v bližini. (Piazza della Dogana, št. 996 — danes Trg Vittorio Veneto). Po več časa trajajočem trkanju so lahko govorili z nadporočnikom mestnega poveljstva, ki jih je pa napotil k poveljstvu čet.

»Budin in Buzzi sta se nato odpeljala k slednjemu, v hiši Ralli v ulici Commerciale. Tudi tam so izgubili časa, prej po je gospod major Korwin z Budinom in Buzzijem šel v veliko vojašnico pripravljat asistenco.

»Malo časa po odhodu Budina k *mestnemu* (podč. J.M.) poveljstvu so se nekateri civilisti spopadli z večjim številom okoličanov (Landleute) (bili so težaki J.M.) na ulici Geppa in slišati je bilo pok prvega strela (na tem mestu je v aktu ena beseda nečitljiva). Policijski uradniki in stražniki, ki so bili v veliki vojašnici, se zaradi tega niso več čutili dolžne počakati Budinov povratek in so šli na pomoč na kraj, kjer je izbruhnil nemir. (BIBL. XII - 112).

Achtschin opisuje ta del nemira tako: »Medtem ko je bilo iskanje asistenc v teku, je opazil narednik Loy, kakor tudi gospodje uradniki policijske pisarne Kratky, Feltracco, Zaffoni in Miglioranzi skupino lepo oblečenih mladeničev, ki so prihajali od kavarne Chiozza po ulici Torrente proti 'Česki kavarni' (*), ter zavili v uli-

---

(*) Če si stal na Trgu vojašnice pred ulico Geppa, obrnjen proti morju, si imel v hiši, ki je tam stala na vogalu Geppa - Trg vojašnice ob tvoji desni, 'češko kavarno'.

co Geppa. Tam (kakor pravi gospod Feltracco) so omenjeni mladeniči srečali nekatere preproste ljudi (ordinäre Leute) in jih začeli psovati. Takoj nato je bilo videti, da se je iz smeri tiste skupine vzdignila svetilna obla (Leuchtkugel) ter je iz iste kepe (Klumpen) počil strel in slišati je bilo krik napadenih kmetov 'aiuto' (na pomoč J.M.)

»Civilisti so se nato pomaknili spet v ulico Torrente in, ko je bil prižgan signalni ogenj, se je velika množica ljudi spustila od kavarne Chiozza dol proti vojašnici.

»Narednik Loy se je z osmimi stražarji vojaške policije podal proti civilistom, ki so prihajali iz ulice Geppa: stražarji in gospodje Kratky,, Feltracco, Zaffoni in Miglioranzi so aretirali sedem oseb: Bili so: 1. Edoardo Rascovich; 2. Giovanni Schmutz; 3. Antonio Zanier (*); 4. Valentino Tulusso; 5. Francesco Suppančič; 6. Michele Borsatti; 7. Ernesto Ehrenfreund, ki so bili takoj izročeni v kriminalni zapor.« (133)

V prvem telegramu, ki ga je poslal policijski ravnatelj ob 9. uri zjutraj 14.7. namestniku ministrskega predsednika Taafeja na Dunaj, je med drugim sporočil: »Sedem kolovodij, ki so se udeležili vseh tukajšnjih nemirov, so bili aretirani 'in flagrante' ter predani deželnemu sodišču. Preiskava v teku. Kraus.« (134)

Achtschin tako nadaljuje poročilo sodniji: Med izvrševanjem teh aretacij je bilo slišati iz množice ljudi, ki je silila dol (herabdrängenden Menschenmasse) in je očitvidno štela nad tisoč glav, divje vpitje, spremljano s posameznimi streli.

»Omenjeni uradniki v uniformi so razporedili s 36. možmi vojaških policijskih stražarjev ter narednikom Loyem dvojno vrsto (Doppelkette), ki je segala čez širi-

(*) V Achtschinovem poročilu o organiziranju izgrediv v kavarni Chiozza sta v seznamu udeležencev vključena Schmutz in Zanier. Tam omenjeni Rascovich (Augusto), špediter, ni istoveten z aretirancem. Bil je njegov brat. (BIBL. XII - 110).

no ulice Torrente, ter ob ponavljanju opomina razgrajčem, naj se umaknejo, so napredovali z *nasajenim bajonetom* (podč. J.M.).

»Med tem napredovanjem so iz gostilne Radivo 'Al Castello« lučali steklenice kozarce, vrče in stolice na organe varnosti, ne da bi jih ustavili.« (133)

Tudi TRIESTER ZEITUNG opisuje prej omenjeno epizodo in sicer tako: ko se je policijska patrola, ki je ustavila več oseb, udeleženih pri pretepu z okoličani, vračala in peljala aretirance proti vojašnici, so iznad teh ljudi videli švigniti v zrak raketo in, na to znamenje, se je pri kavarni Chiozza stoječa množica usula proti vojašnici, katere vrata so se odprla in močan (? J.M.) oddelek policijskih stražarjev pod vodstvom komisarjev v uniformi je korakal z *nasajenim bajonetom* (podč. J.M.) proti množici. (131)

O ljudeh pri Chiozzi piše PRIMOREC tako-le: »Slučajno našoč častnik je slišal tam v kavani, kako so neznani gospodje ljudstvu komandirali v boj: 'avanti, avanti, coraggio' (naprej, naprej, pogum!).« (129 - str. 1/II. »Dopisi«).

Že omenjeni pivovar Francesco Sapada je pričal tudi sledeče. »Proti pol dvanajste sem stal pri vhodu vežnih vrat, kjer stanujem, in slišal sem izpod obokov Chiozze pok iz revolverja. Videl sem, da so nato nekateri tekli proti gledališču Armonia (Passo Goldoni J.M.) dosti drugih pa proti vojašnici. Slišal sem zadnje, ki so rekli 'kličejo za domovino' (chiamasi per la Patria). Potem sem hitel v svoje stanovanje v prvo nadstropje in z ženo sva šla k oknu, ki gleda na ulico Torrente. Slišal sem druga dva strela in videl nato eno vojaško policijsko stražo ki je zaklicala 'halt' (stoj) ter sprožila puško v zrak.

»V istem hipu je ljudstvo bežalo na vse strani in videl sem več civilistov, oboroženih s pištolami in revolverji. (...)

»Pod mojimi okni so med vrvežem (tafferuglio) bili trije gospodje. Ko je počil prvi strel, je eden njih vprašal 'tiro, tiro?' (ustrelim?). Drugi mu je odgovoril 'ne predaleč smo'. Nato so vsi trije odšli proti vojašnici.

»Poznam marsikaterega gospoda, ki je bil oborožen z bodalom, pištolo ali revolverjem, toda le na videz.« (132 - pril. 3).

Franz Obeidin, natakar iz Ogulina, je pričal na policiji: »Proti deseti uri zvečer 13. t.m. sem se podal v gostilno pri obokih Chiozza na večerjo (*). Tam sem ostal približno do pol dvanajste. Videl sem na ulici Torrente mnogo civilno oblečenih ljudi in slišal, da se tam nahajajo z namenom, da natepejo Slovence (per bastonate gli Slavi). Odšel sem iz gostilne in se ustavil pred kavarno (Corsia Stadion (**), da vidim, kaj se bo zgodilo. Stal sem tam in slišal več glasov kričati 'vsi dol'; nato je množica tekla proti vojašnici. Nekaj minut pozneje sem videl, da se tista množica umika nazaj proti kavarni Chiozza pred vojaškimi stražarji, ki so jo odganjali in vpili 'a casa, a casa' (domov, domov). V istem hipu sem videl, da je bil z skupine približno šestih civilistov (ki je stala blizu vogala hiše nasproti kavarne Volti di Chiozza) sprožen strel iz pištole ali revolverja proti policijskim stražarjem, ter slišal glas, ki je zakričal 'Feuer' (streljati). Jaz sem zbežal mimo policijskih

---

(*) Na splošno so meščani pravili obratom, trgovinam, itd. pri obokih palače Chiozza «ai volti di Chiozza». Le malo teh obrátov je imelo posebno ime, n.pr. «pri treh obokih»; to pa je pomagalo ugotoviti, da je obrat bil v ulici Torrente, ker je palača Chiozza v tej ulici imela tri oboke, medtem ko jih je bilo v Corsii Stadion devet. Zato je težko ugotoviti, v katero gostilno je Obeidin šel večerjat.

(**) Kavarna Stadion, h kateri se bomo vrnili, ko bo smrtno ranjen kadet-narednik Sussa, je bila nasproti Corsii Stadion (t.j. nasproti današnji ulici Cesare Battisti) v hiši med današnjimi ulicami Carducci - Passo S. Giovanni - Piazza S. Giovanni ter ulico Reti.

stražarjev proti kavarni Fabris ter medtem slišal druga dva strela, ne vem pa, kdo jih je sprožil.«
(132 — pril. 4).

Giuseppe Partinger (***) kočijaž pri nekem dr. Hofmannu ter gostilničar v Corsii Stadion št. 23, je pričal policiji zanimive podatke. Izjavil je, da je proti deseti uri zaprl gostilno, ki jo je imela njegova žena, in se podal na obsežen Trg pred kavarno Chiozza ter se tam ustavil iz radovednosti, da vidi, kaj bo tam nabrana množica počela. Videl je, da iz množice gredo proti javnemu vrtu in Akvedotu v presledkih, 12 do 15 in še več moških. Ko je tam gledal do približno pol dvanajste, a nič posebnega opazil, se je napotil proti kavarni Fabris po ulici Torrente.

»Pred veliko vojašnico« — pravi — »sem videl ob vhodu narednika policijskih stražnikov ter nekaj uradnikov. Zato sem se spet ustavil in gledal, ali se bo kaj pripetilo. Ko sem tam stal, sem opazil nekatere civiliste, ki so — po dva — prihajali od kavarne Chiozza tik ob steni ulice Torrente, kjer ulica ni tlakovana, in počasi krenili proti vodnjaku (ki je tam stal še ob času Narodnega Doma J.M.) in so stopili v ulico della Pesa (današnja Giorgio Galati). Kar sem mogel videti, je bilo osem ali deset teh civilistov. Naenkrat sem slišal iz ulice Geppa in vogala, kjer se nahaja Češka kavarna, mrmanje in videl tam zbranih približno deset civilistov. Mislim, da so bili isti, ki so se podali v ulico della Pesa. Ob vogalu, je tista gruča povzročila pok rakete.

»V istem hipu je odšel od vojašnice proti omenjeni gruči oddelek policijskih stražnikov, ki je več od njih aretiral in jih odpeljal v vojašnico.

»Ko je počila raketa, sem videl, da se je množica ljudstva, ki je stala ob kavarni Chiozza približevala vo-

---

(***) Partingerjev podpis ima P in a pisana z gotskimi črkami; zato se lahko bere Berrtinger.

jašnici.

»Polijski narednik in ne vem koliko stražnikov ter nekaj uradnikov je šlo iz vojašnice. Naredili so kordon čez ulico Torrente in napredovali s pospešenim korakom ter kričali hurra proti množici, ki je prihajala od kavarne Chiozza. Stal sem pred vojašnico ter gledal za stražniki policije, ki so od tam odšli; napredovali so in prišli bliže občinstvu in, ko so bili od tega oddaljeni malo korakov, sem slišal 3 ali štiri puke iz pištole ali revolverja. Vem, da niso bili streli iz pušk, ker sem bil vojak in poznam orožje.

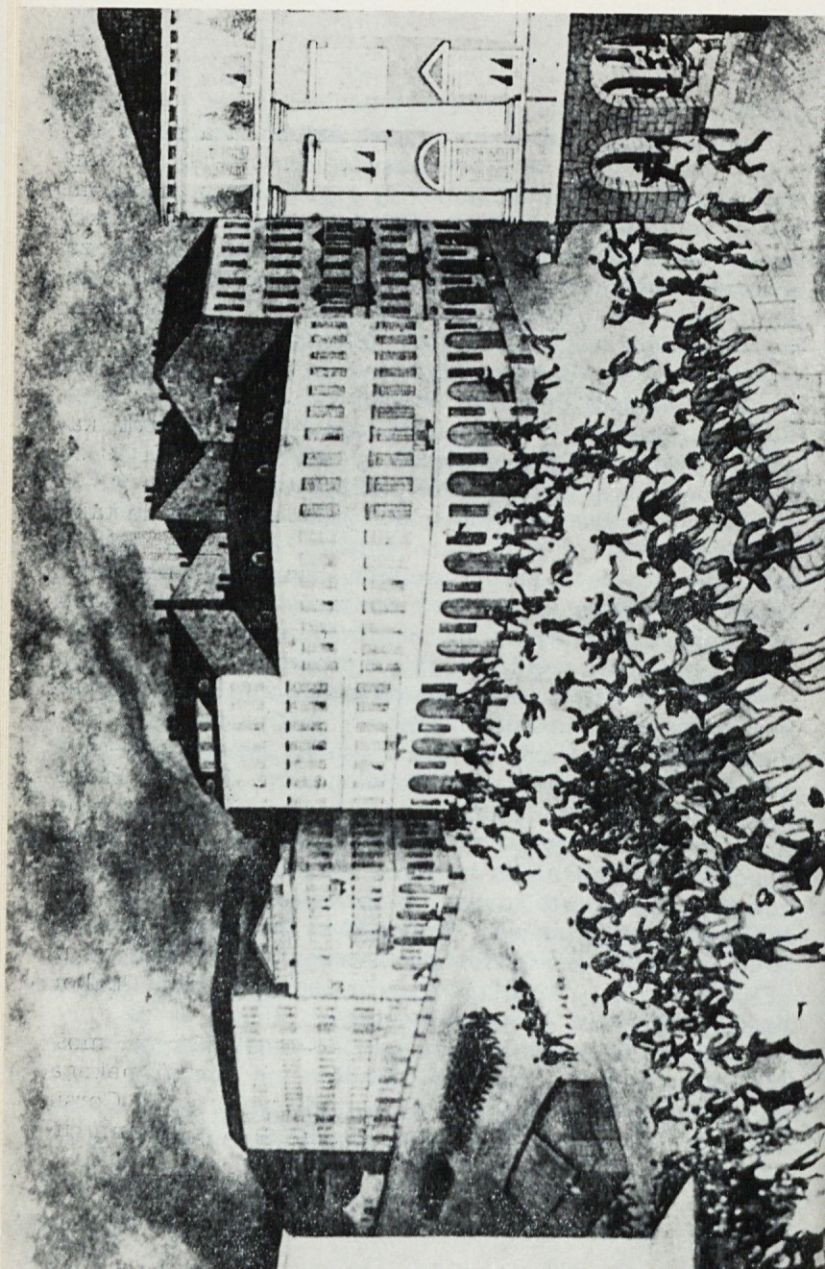
»Ko sem slišal puke, sem se oddaljil in šel proti kavarni Fabris, kjer sem stoje ob vratih slišal ljudi, ki so govorili o mrtvih in ranjenih.« (135)

Polijski svetnik Achtschin je svoje poročilo tako nadaljeval:

»Množica se je počasi umikala nazaj med nenehnim vpitjem, a držala je fronto proti moštvu in uradnikom ter napadala s palicami in tako imenovanimi 'salvavita' (Mislim da, je to palica-bikovka z usnjeno prevleko J.M.).

»Od hiše Ritter je z drugega nadstropja priletelo več kozarcev na varnostne organe. V bližini kavarne Stadion je Feltracco dal aretirati osebo, ki je prej — kakor je poročal vojaški polijski stražar Osti — imela pištolo v roki. Aretirancu so nato ugotovili težke rane in ga nesli na njegov dom. Bil je grof Ignazio Puppi, neporočen, približno 30 let star, sin arhitekta. Kakih 15 korakov dalje proti kavarni Chiozza so našli neznanega mladega moža mrtvega. (Podč. J.M.) Na tistem področju je padlo nekaj streliv proti varnostnim organom iz daljave 40 do 50 korakov in je naredniku Loyu, kakor pravi, prižvižgala krogla mimo glave.

»Ko je Feltracco na desnem krilu polijskega moštva dosegel vogal kavarne Stadion, je opazil nekega narednika, ki je s Trga S. Giovanni zavil proti Corsii Stadion; isti hip je počil strel na Trgu S. Giovanni in

Stara slika predstavlja končno fazo izgreda v noči med 13. in 14. julijem 1868 in sicer proti četrti po polnoči 14., pri obokih kavarne Chiozza.

Na levi korakajo po ul. Torrente tri stotnije linijskih vojakov, ki bodo prišli pred kavarno Chiozza ko bo hrušč končan in ulica prazna razgrajavev.

V neki knjigi je ta slika reproducirana s sledečo didaskalijo:

»Napis na ukrasu palače Chiozza, ki ga je narekoval Silvio Benco, spominja: 'Nova doba je nanovo sezidala oboke, kjer so se petdeset let borili meščani proti tujcu'. Najznamenitejši je bil spopad 13. julija 1868, med katerim je občinska okoličanska milica streljala na množico ter ubila dve osebi, med temi člana (Società Ginnastica Triestina - J.M.) Rodolfa Parisija, ter ranila več oseb. Zaradi tega sta bila odstranjena namestnik in ravnatelj policije in milica je bila razpuščena. — Iz istodobnega akvarela, objavljenega s fotografičnim posnetkom«. (Gl. BIBL. VI - 53, str. 35).

Tukaj imamo še tretjo verzijo umora Rodolfa Parisija in druge netočnosti:

1. Bajonet okoličanskega miličnika je zadel srce (uradna verzija). (142)
2. »Zaklan z dvaindvajsetimi vbodi meča«. (Attilio Tamaro - Storia di Trieste). (143)
3. Ustreljen.

Tako je pisan nemajhen del tržaške »zgodovine«.

Temu je treba dostaviti da v aktih, ki sem jih jaz imel priložnost brati, ni nobenega dokaza, da bi okoličanski miličniki streljali. Nihče ni bil ranjen s kroglo iz puške.

Kadet Suša je dobil smrtno rano iz pištrole ali samokresa, ko na Trgu S. Giovanni okoličanskih miličnikov ali drugih organov varnosti sploh ni bilo.

militarist se je težko ranjen zgrudil na tla. (Podč. J.M.; bil je kadet-narednik Suša).

»Ko se je to zgodilo, naj bi se množica razpršila na vse strani in *omenjeni organi varnosti so se združili z oddelkom okoličanske milice in baronom Brescianijem s šestimi stražarji vojaške policije.* (podč. J.M.) ki jih je imel pri sebi in ki so prišli od gledališča Armonia (pravzaprav od višine ulice Chiozza, danes ulica Crispi J.M.) ter šli proti (obokom J.M.) Chiozza. (Iz tega stavka bi lahko sklepali, da v Loyevi skupini okoličanskih miličnikov ni bilo J.M.).

»*Žalostni dogodek je tedaj dosegel konec; ob njegovem sklepu pa so prišle iz velika vojašnice tri stotnije vojakov, vendar ne da bi na kak način prišle v akcijo* (podč. J.M.), razen da so bili vojaki v močnih patrolah odposlani v različne smeri po mestu.

»Gospod policijski aktuar Budin z gospodom Kratkim in primernim številom asistenčnega moštva sta preiskala kavarno Chiozza in našla bodalu podoben nož ter *dolgo nožnico ba bodalo* (podč. J.M.), Pri Radivu (gostilna 'Al Castello« J.M.) so našli na eni mizi masivno gorjačo.

»*Dejanski izgred (Der eigentliche Excess) je trajal približno pol ure in sicer od tričetrt na polnoč do četrťez polnoč.*« (podč. J.M.)

»14. julija 1868

»ob 4. zjutraj

Achtschin

Kraus« (133)

Napad na »okoliške delalce« (tako jih imenuje PRIMOREC), napad, ki je le za nekaj minut prehitel tragičen trenutek umora uglednega mladeniča Rodolfa Parisija in težko ranitev kadeta Suše — pričanja se, razen manjših, razumljivih razlik, ujemajo — kaže na dobro premišljen, organiziran in izveden napad.

I. Partingerjevo jasno in precizno pričanje, kako

so od (smeri J.M.) kavarne Chiozza »tik ob zidu, kjer ulica ni tlakovana« (ob bivši vrvarnici Sinibaldi J.M.) prihajali mladeniči ter »šli po dva počasi proti vodnjaku« — nam zdaj pove nekaj novega — »in stopili na ulico della Pesa.« (Današnja ulica Giorgio Galatti). (Podč. J.M.)

II. V svojem jutranjem aktu 14.7. Achtschin poroča, da »so narednik Loy, kakor tudi gospodje uradniki policijske pisarne Kratky, Feltracco, Zaffoni in Miglioranzi opazili skupino lepo oblečenih mladeničev (podč. J.M.), ki so prihajali od kavarne Chiozza po ulici Torrente proti 'Češki kavarni' in obrnili v ulico Geppa.« (Podč. J.M.)

Napad je bil torej od dveh strani.

*

Za iskanje in pripravo vojaške asistence so potratili dragocen čas. Zbuditi in pripraviti so se morali častniki pri raznih poveljstvih in moštvo v vojašnici; to je sorazmerno z izgubo časa prinašalo tem nevarnejši položaj relativno maloštevilnim organom javne varnosti, ki so zaradi takih okoliščin bili primorani energično poseči in nenehoma paziti na lastno obrambo.

Miličniki! Koliko jih je pravzaprav sodelovalo pri udušitvi izgreda?

Kraus nam da eno samo število (osem), Achtschin pa omenja okolnost, da so se organi varnosti, ko se je množica razpršila na vse strani, združili z oddelkom okoličanske milice in baronom Brescianijem s šestimi stražarji vojaške policije, ne da bi navedel število miličnikov ter jih v Loyevi skupini sploh ne omenja.

Iz dveh Krausovih poročil:

a) 18.7. - »Po izbruhu izgreda se je pojavil tudi baron Bresciani s svojimi sedmimi možmi od stražarnice Gelsi čez ulico Chiozza (danes Crispi) na ulico Torrente (ter šel — J.M.) proti kavarni Chiozza. Baronu

Brescianiju se je pridružilo osem lovcev milice (podč. J.M.), ki so šli od svojih domov preko Corsie Stadion, da bi prevzeli opolnoči svoja stražarska mesta (Piantondienst).

- b) 18.7. *Nekaj drugih lovcev milice* (podč. J.M.) je od svojih stražarskih mest prišlo čez Trg. S. Giovanni, da sodelujejo proti nastalemu hrušču, a tudi, da se obenem iznebijo stražarskih mest, kjer so zaskrbljeni (bedacht) posamič stali. (130) (*)
- c) 29.7. - »Glede okoličanske milice pripominjam, ko je proti polnoči, *pred izbruhom izgreda* (podč. J.M.), osem mož prišlo za izmeno straž Gelsi (določenih predelu Gelsi J.M.) da je baron Bresciani obdržal *miličnike pri sebi* (podč. J.M.), da ojači svojo vojaško policijsko asistenco.
- d) 29.7. - »Zdi se (podč. J.M.), da so drugi miličniki, ko so slišali hrušč na ulici Torrente, šli iz bližnjih (podč. J.M.) stražarskih mest (Stehposten) na ogroženo točko, za kar pa niso imeli nobene posebne naloge.« (podč. J.M.) (BIBL. XII - 112).

Nikjer nisem ugotovil števila miličnikov, ki so v noči med 13. in 14. julijem sodelovali z organi varnosti.

Nabližja ulici Torrente sta bila službena predela miličnikov »Gelsi« in »Dogana«.

Od vseh 92 miličnikov okoličanskega bataljona, ki so bili ali bi morali biti tisto noč v službi v mestu, poznamo ime, priimek, očetovstvo od nekaterih celo vzdevek kakor n.pr. »Skuta«, »Bet«, »Toč« ipd. Vemo tudi za stotnijo, kateri so pripadali, in za predele, kjer so službovali: »Polizei Direktion« - »Dogana Platz« - »Gelsi« -

---

(*) Tem miličnikom so svetovali zaradi boljšega, naj na svojih osamljenih stražarskih mestih ne aretirajo nikogar. Nekoliko teh miličnikov se je ob uri izmene pridružilo Brescianiju. (132 - črtano na 4. strani akta).

»Barriera vecchia« - »Rena vecchia« (staro mesto) in »Piazza Lipsia« (danes Trg Hortis). Vemo nadalje, kateri so imeli predpolnočno službo in kateri bi morali imeti službo po polnoči.

Ker so očitno oblasti iskale bajonet, ki naj bi bil umoril Rodolfa Parisija, imamo — slučajno — tudi številko »spodnjega orožja« teh mož. Napisano je na koncu vsakega imena na priloženem imenskem seznamu. Rekel sem »slučajno«, ker bi ne vedeli, kaj tiste številke pomenijo, ko bi na drugi strani imenskega seznama ne bilo napisano (z navadnim grafitnim svinčnikom) »Puntar Andrea hat die Armatur seines Bruders N. 872 unten gehabt.« (Puntar Andrej je imel »spodnjo armaturo« št. 872 svojega brata). Številka 872 je napisana blizu črtane številke 862 Andrejevega bajoneta. Tudi ob desni strani so številke. Teh si ne znam tolmačiti, ker imamo v šestih primerih isto številko dvakrat (12 - 36 - 60 - 92 - 110 - 121) na zelo mešan način; napisane so pod geslom »Posten« (odkazano mesto straže ali stražar). Tudi kot številke pušk se ne zdijo mogoče. (136)

Od že omenjenih zapiskov na drugi strani imenika izvemo, da je bil ranjen Verbich (Guardiella-Vrde-la J.M.) od 3. stotnije, iz predela »Gelsi«; moral bi imeti popolnočno službo. Verjetno je bil v Brescianijevi skupini.

Gombach Giuseppe di Antonio od 2. stotnije bi moral imeti na predelu »Dogana« predpolnočno službo in je bil »maltrattato« (pretepen). Pretepeno je bilo še nekaj drugih miličnikov. Vsi niso omenjeni, ker so bili zapiski verjetno opuščeni, ko je bataljon zvedel, da je »začasno oproščen« vsake službe (14.7.). Do 15.7. so nekateri miličniki še prihajali v službo... (136)

Že ob pričetku izgrediv je preiskovalni sodnik dr. Ferdinand Kuscher zaprosil pri policijskem ravnateljstvu, naj mu preskrbi pričanja in dokaze o znanih do-

godkih, in je v tem iskanju vztrajal (137) (138) (139). Vprašal je med drugim (gl. akt sodišča 17.7. - 139): 1. »Raziskati če in na kateri osnovi se ekscesi 13. t.m. lahko smatrajo v zvezi s hrupnimi in upornimi demonstracijami 10. in z dogodki 12., o katerih poroča spis (policije J.M.) št. 1392, 1393/R. 2. Našteti ekscese v nadaljnjih večerih 14. in 15. t.m. in, če so v odnosu s prejšnjimi, naj mu javi okolnost odnosa. 3. Poizvedeti za vzrok zbiranja ljudstva 13. t.m. in namen zbrane množice. Najti priče o dogodkih in osebnih odgovornostih (...). 7. Nepristranost, ki mora biti edino vodilo vsakega sodnika, da bo njegovo delo hvalevredno in verno spoštovano, mu vелеva zaprositi slavno ravnateljstvo, da mu sporoči, kateri organi so sodelovali za pomiritev ljudstva, ter navedbo ukazov, ki so bili dani omenjenim organom« itd. (139)

Tak avstrijski sodnik, ki bi o priložnosti — v spoštovanju dane prisege — obsodil lastne starše, ko bi jih spoznal za krive, ni mogel biti priljubljen pri liberalcih. Nič neverjetnega bi ne bilo, če bi liberalcem take sodnikove želje »slučajno« prišle na znanje. In sodnikove besede se niso ujemale z duhom liberalcev in še posebno ne z njih nameni; tudi če so bili med mestnimi svetovalci pravi Avstrijci, pravi Tržačani in celo kristjani.

Na dnevni red seje deželnega sveta je prišla »Prošnja *Società del Progresso*, naj pristojne oblasti uvedejo porotnike pri kazenskih postopkih v okviru že odobrenega načela, ki ga je predvideval zakon 21.12.1867 za sodno oblast, s katerim *bo sveta shramba pravice ohranjena, varovana, upravljana od tu naprej ne več izključno od sodnikov, ki jih je ustanovila vlada, ampak tudi v nemajhnem obsegu od porotnikov, izhajajočih iz vrst ljudstva* —«itd. (*)

(*) Morda le ni mislil Hermet, da bi poklicali okoličane med »porotnike«!

Katero ljudstvo iz daljnih in bližnjih krajev je postalo »avstrijsko« in »tržaško«. Ležeče tiskane besede so v predlogu navedene iz govora sodnika Cesara de Benonija, ki jih je izrekel ob otvoritvi prvega porotnega sodišča v Trstu leta 1851. Predlog »Società del Progresso« se tako končuje: »...če bi se upirale absolutne težkoče, naj se takoj uvede vsaj razsodišče za tiskovne in politične prestopke.« (**)(Podč. J.M.)

Prošnja je bila prebrana na seji 21. septembra (141)

Razen prejšnjih skopih podatkov o organih javne varnosti (in okoličanskih miličnikih), ki so sodelovali med polurnim izgredom »neoboroženega ljudstva«, imamo neki policijski uradni spis, naslovljen na deželno sodnijo, ki omenja moštvo organov varnosti (in moštvo okoličanske milice); v njem so precejšnja zmeda in ponavljanja ter — navadna — netočnost pri italijanski grafiji slovenskih priimkov in imen. Spis obsega petnajst strani in kaže na utrujenost aktuarja Budina. Na prvi strani ima običajno beležko kanclista (Engelhardta), da je bil spis poslan sodniji 28.7. Na koncu šeste strani nosi sigli Achtschina (A) in Budina (B) ter se nekako tam končuje, ker na vseh ostalih devetih straneh ni nobene sigle ali datuma. Morda je tistih devet strani priprava za naslednji spis sodniji. Spis prinaša imena članov moštva, ki bi lahko pričali na sodniji oz. bili tam izprašani. Pri nekaterih imenih je n.pr. napisano »že izprašan« (na sodniji J.M.). Budin javi tudi to, kar je izvedel od nekaterih stražarjev.

Tam najdemo tudi še dve imeni pretepenih oz. ranjenih kmetov: »Vecchiet Andrea, stanujoč pri Sv. Ivanu, št. 200, na posestvu Cronnesta; bil je pretepen pred kavarno Chiozza od številnih tržaških mladeničev ter

---

(**) Če bi bili prestopki Slovencev, bi se »Società del Progresso« zagotovo ne pobrigala.

pravi, da ga je ranil z nožem *neki gospod.*» (Podč, J.M.)

Proti poldne 19. t.m. je bil pretepen pred kavarno Chiozza neki Brana, kmet od Sv. Ivana. Naklestil ga je neki Vodnig, sin Lorenza, prodajalca vampov. Priča temu dogodku je bil Valentin Kness, kmetovalec, stanujoč pri Sv. Jakobu, št. 346.

Dosti policijskih pisem o pretepenih in ranjenih Slovenceh je dobiti pri Državnemu Arhivu (pod Pol. Ris. 1868 — Busta 62 — Fasc. 1. Boljše bo, če začneš prebirati na koncu svežnja). Tako so preteпали Slovence, da je sam namestnik Bach moral izdati oznanilo, v katerem je — seveda — posvaril Slovence.

Tako so vsi skupaj, všteti IL CITTADINO, »nevtralizirali« Slovence, ki se zato niso upali reagirati in so postopoma — podlegli!

Podal bom vsebino akta, povzeto na skrčen, predelan način, brez ponavljanj, ki bi popačila število moštva oz. prič:

Civilni stražarji policije (*)

Najprvo je v aktu govor o treh stražarjih, ki so vključeni v številčnem redu v seznam; tam bomo o njih brali, zato jih tukaj izpustim. Nato našteva devetnajst drugih imen, ki jih tudi najdemo v omenjenem seznamu in o katerih pravi, da jih je nekaj bilo *prej*, nekaj *ob začetku* in nekaj *na koncu spopada* na kraju in da bi »vsak od teh lahko dal informacije o tem, kar je opazil.«

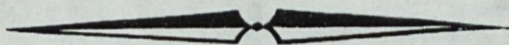
Potem je vložek o vojaški policiji, o miličnikih okoličanskega bataljona in ranjenih kmetih — kdo so ti bili, že vemo *O vojaških policistih* je le malo besed. (Nekaj o njih vemo že od prej). *O okoličanskih miličnikih ni nič gotovega, kar se tiče spopada.*

(*) »Travestiti« (preoblečenci) - (gl. HERMETOVE »Avtobiografske spomine«, str. 118 - BIBL. VI - 51).

NOTIFICAZIONE

Succedono tuttora dei casi, che nella città vengono insultati o maltrattati singoli villici.

La tranquillità da tutti desiderata non potrà subentrare in fino a che si ripetono simili fatti.

Nel mentre vengono nuovamente ammoniti i villici di osservare un contegno tranquillo e di evitare qualunque ~~provocazione~~, si esprime la fiducia che anche nella città non verrà commesso alcun atto offensivo contro la popolazione della campagna.

Ognuno, che brama l'ordine e la tranquillità, si prenderà ciò a cuore.

Le pattuglie militari e di polizia sono incaricate di impedire ogni eccesso e di tutelare chiunque da insulti.

TRIESTE 21 Luglio 1868.

Il Luogotenente di S. M. I. R. Ap. in Trieste e nel Litorale

Edoardo Barone de Bach.

Od civilnih stražarjev policije bom upošteval one, ki so bili na kraju, a tudi druge, če imajo kak, na si bo še majhen, pomen:

1. BETTINI Pietro — med vrvežem 13. je na ukaz inšpektorja ostal za varstvo v stražarnici »Gelsi«. Pozneje je na kraju izgreda J.M.) našel en »salvavita«, ki ga je oddal tukaj in ki ga je policija poslala sodnji. (1 ./.)
2. ZELLENZ Antonio — med vrvežem ni bil na kraju. Prej je videl nekega Torre, agenta gosp. Völkla, ki je z nekim drugim tekel z ljudstvom, prej kot se je začel vrvež, kar je opazil tudi Völklov vratar. Videl ga je tudi preteče zasledovati dva kmeta, ki sta se vozila v kočijici (carretta), in tudi temu je bil Völklov vratar priča (gl. na prvi strani akta).
3. KOSSIER Franz — ni bil na kraju, prišel je kasneje. Krčmar, pivovar pri obokih mu je povedal, da je neki mesar našel revolver za šest streliv.
5. CIAN Michele — pravi, da je bil prej na kraju; vrnil se je ob začetku vrveža, ko se je vsa množica obrnila proti veliki vojašnici s krikom »hurra«. Videl je priti inšpektorja, ki je postavil svoje moštvo čez širino ulice Torrente. Slišal je iz množice civilistov tri strele in zadnjega od Trga S. Giovanni, kjer je padel Sussa. Ni pa videl, da bi straže in mandrjarji (oko. miličniki J.M.) sprožili puške. Videl je velikega gospoda s palico z bodalom. Ne pozna nikogar. Bil je zaslišan pri sodnji.
9. ZAI Antonio — pravi, da je bil v stražarnici »Gelsi« na ukaz gosp. inšpektorja. Šli so ven po vrvežu. Ni našel orožja ali česa drugega.
12. LAURICA Giuseppe — bil je na vogalu, kjer je bila trafika (prodajalna) tobaka pri obokih, ko se je množica usula proti vojašnici in kričala »hurrà«. Slišal je iz množice ljudstva tri strele, blizu lesenjače (casotto) — dva, potem še enega, tega ki je ranil Susso. Inšpektor je bil s svojim moštvom pri vogalu hiše Dornig, a blizu kavarne Stadion je ostal prostor, po katerem je bilo moč uiti. Ne pozna nobenega civilistov; bili so vsi elegantni. Nič ne ve o orožju, a videl je palico s svincem. Bil je že na sodnji.
13. HANDLER Giuseppe — bil je za gosp. inšpektorjem, ko se je množica usula proti vojašnici in kričala »hurra«. Neki fantje so ga opozorili, da so ljudje oboroženi s palicami, nožmi, re-

volverji. Slišal je tri strele iz množice in enega pri Sv. Ivanu (sic) (očitno: od Trga Sv. Ivana J.M.). Videl je kadeta na tleh. Ni videl orožja in ga tudi na tleh ni našel. Ni videl, da bi streljali stražarji ali miličniki. Ljudstvo je imelo prostor, da uide. Že izprašan na sodnji.

14. CERNITZ Antonio — od blizu ni videl nič; slišal je strele, ne ve, kdo jih je sprožil. Ne pozna nikogar.
16. PERZ Matteo -- bil je na mestu že zgodaj in so topli ženske, moške, ki so bili videti Slovenci ali Nemci. Proti poldvanajsti je videl, da je množica šla proti vojašnici in kričala »hurra«; opazil je, da se je ta naenkrat vračala in obrnila proti mandrjarjem (okol. miličnikom J.M.), ki so z Brescianijem zaprli ulico; grozila jim je s svinčnimi palicami in oni so pretili, da primejo za orožje. (Kaj se je tu zgodilo, ni jasno povedano. Italijanski tekst, ki ga je pisal Budin, je ta-le: »era sul luogo già a buon ora che bastonavano donne, uomini, che avevano l'apparenza di slavi e tedeschi. Verso le ore 11^{1/2} vide che la turba si rivolse alla Caserma gridando »hurrà«; ad un tratto li vide ritornare a rivolgersi verso i mandrieri che con Bresciani avevano chiusa la strada con bastoni di piombo minacciare questi di prendere l'arma«). Videl je tudi, da je en stražar poskrbel prostor dvema gospodoma, da so šli domov. Slišal je strel, ki je od množice bil oddan proti stražarjem. Videl je nato pasti kadeta, ki je prihajal proti policistom. Videl je tudi palice s sferičnim držajem (bastoni con pomolo).
17. LENZHE Ulrico — bil je na mestu prej, ob 10^{1/2}, in videl je nekega Juda, ki ga pozna na vitez; potem je šel iz vojašnice z eno stotnijo, ko je bilo že končano. Zato ni videl nič drugega. Našel je ranjenega Nemca pri št. 17 ulica Farnedo, že označen (?) gosp. svetniku (?). (To se je najbrž zgodilo, ko je spremljal patrolo linijskih vojakov po mestu, ki so prišli prekasno iz vojašnice za asistenco J.M.)
18. HAJEK Francesco — bil je na mestu med vrvežem, nato je odšel za izmeno; ko se je vrnil, je bilo vse končano. Drugega ne ve in ni opazil.
24. GIOBBE Angelo — ustavil je enega aretiranca z okoličanskimi miličniki in policisti ter ga spremil v vojašnico. Šel je pozneje iz vojašnice z vojaki, videl pa ni ničesar. Aretiranec ni imel... (?). Ne pozna nikogar.
28. JANES Giovanni — bil je v stražarnici »Gelsi« z Zellencem,

Dorigom, Zaiom, Kovatschem, Koschierjem, Cianom, Laurico, Bettinijem in je slišal dva strela; tekli so proti kavarni Chiozza po Akvedotu in našli mnogo ljudi ki so drvelj gor po Akvedotu in Corsii Stadion. Videl je oborožene s palico. Ne pozna nikogar.

31. ROJATZ Antonio — iz stražarnice (najbrž: ko je bil v stražarnici J.M.) »Dogana« je slišal tri strele, a ni bil na kraju.
36. COCIANCICH Giovanni — bil je v bližini vošnjakov na trgu vojašnice, ne da bi vedel, za kaj gre. Videl je naenkrat priti iz ulice Geppa več civilistov, za katerimi je teklo več mandrjarjev, ki so kričali »ferma, ferma« (ustavi jih, ustavi jih, J.M.). On ni slišal strela niti videl bliska. Ustavil je enega civilista, ker je videl, da so policisti spremljali druge. Nato se je udal v »Dogano«. Slišal je tri trele.
38. VALLENSICH Giuseppe — ni bil na mestu. Zvedel je od neke ženske, da je neki Francesco Zigoi, agent v trgovini vina v Ulici Stadion, v jutru dogodka na dvorišču starega Millitscha Karla rekel 'drevi hočem ubiti kakega Slovenca'. V večeru dogodka je nekdo skočil iz gostilne Pavla s sekiro, pa ga je krčmar ustavil.
39. DORIGO Giovanni — bil je v stražarnici »Gelsi«, ko je slišal tri strele; tekel je po Akvedotu proti obokom. Srečal je množico ljudstva, ki je bežala gor po Akvedotu in Corsii Stadion. Ne pozna nikogar, ne ve nič.
43. JURDAN Andrea — ni bil na mestu. Dobil je rano na glavi pred škofom, zvečer 14. t.m. Bil je s tremi vojaki in, ko je videl da razbijajo polkna na škofiji, je dal ustreliti v zrak, kakor je ukazal Lenzhe. Nato je bil obkoljen in stopen. Potem so prišli policaji, ki so branili.
49. SULLIGOJ Antonio — ko se je nahajal na lesnem Trgu, je slišal tri strele in videl, da je ljudstvo teklo na vse strani. Drugega ne ve.
51. BOLLE Giovanni — ni bil na mestu. Ob 4. uri je našel na ulici Stadion en »salvavita« (na prvi strani spisa je še to: našel je druge »salvavita«, ki so bili odposlani sodniji sub 2 ./.).

Do tukaj je naštetih dvajset pičlih izjav stražarjev civilne policije. Od vključeno št. 4 do 60 jih je še štrideset, ki pa niso nič povedali, ker jih ni bilo na kraju, niso bili »tukaj«, ali so bili bolni, itd. Zato jih nisem naštel.

»Račun se v istem spisu tako konča:
60. GORIUP — nič (sic!) — sem tu omenil samo zaradi številke (J.M.), 10 pri odstavkih, skupaj jih je 70 (»10 ai commi, fanno 70«).

Dotičnih števil »pri odstavkih« v spisu nisem našel.

Vojaški stražarji policije

Našli so na tleh palico, ki se jo pošlje pod 3 ./ (sodniji J.M.). Imen stražnikov ni. O omenjenih stražarjih je to vse.

Okoličanska milica Dogana

Za boljši pregled miličnikov, ki so v aktu navedeni s priimkom, imenom in stotnijo, se bom držal razporedja tukaj priloženega imenskega seznama 92. mož okoličanskega bataljona, ki so bili v tisti noči v varnostni službi v mestu. (136) Od tu bo seznam označen i.s. ali l.s.

»Stražarnica civilnih stražarjev *Dogana* je imela v večeru 13. asistenco okoličanskih straž ('guardie').« Stražarnica je bila na današnjem Largo Panfili.

Stotnije in imena so:

»1. *Santin* Giuseppe — 2. *Martincich* Gio.Maria — 2. *Gombach* Giuseppe — 4. *Cociancich* Francesco — 4. *Ternovaz* Luca — 4. *Pertod* Giovanni — 5. *Crismancich* Antonio«.

(1. Godina Giovanni in 6. Puntar Biagio v aktu nista omenjena J.M.)

1. *Sanzin* Giuseppe (V aktu je navedena 5. stotn. J.M.) — 2. *Posar* Francesco — 4. *Pertod* Antonio — 5. *Sossich* Giacomo — 5. *Pecchiar* Gio.Maria — 6. *Daneu* Mattio (V aktu je naveden Martino) — 6. *Gherlanz* Cristiano — 6. *Reghent* Carlo — V aktu je še eden, ki ga v i.s. ni: 5. *Posar* Francesco (za tisto noč je namreč v i.s. vpisan za Carinarno en sam *Posar* Francesco J.M.).

Na sedmi strani akta je rečeno, da je bilo teh 16 miličnikov v službi 10., 12., 13. in 14. julija!

Barriera vecchia

(mi ni znano, kje je bila stražarnica civilne policije)

»2. *Zok* Gio.Maria — 3. *Jurkich* Giacomo — 3. *Gergich* Gio. Maria (v i.s. je črtano ime Giacomo) — 3. *Ferluga* Antonio — 4. *Ferluga* Giuseppe — 5. *Vidau* Giacomo — 5. *Mosina* Bortolo (v aktu brez navedbe stotnije).

18. 19. 20. 21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. 41. 42. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 49. 50. 51. 52. 53. 54. 55. 56. 57. 58. 59. 60. 61. 62. 63. 64. 65. 66. 67. 68. 69. 70. 71. 72. 73. 74. 75. 76. 77. 78. 79. 80. 81. 82. 83. 84. 85. 86. 87. 88. 89. 90. 91. 92. 93. 94. 95. 96. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 104. 105. 106. 107. 108. 109. 110. 111. 112. 113. 114. 115. 116. 117. 118. 119. 120. 121. 122. 123. 124. 125. 126. 127. 128. 129. 130. 131. 132. 133. 134. 135. 136. 137. 138. 139. 140. 141. 142. 143. 144. 145. 146. 147. 148. 149. 150. 151. 152. 153. 154. 155. 156. 157. 158. 159. 160. 161. 162. 163. 164. 165. 166. 167. 168. 169. 170. 171. 172. 173. 174. 175. 176. 177. 178. 179. 180. 181. 182. 183. 184. 185. 186. 187. 188. 189. 190. 191. 192. 193. 194. 195. 196. 197. 198. 199. 200. 201. 202. 203. 204. 205. 206. 207. 208. 209. 210. 211. 212. 213. 214. 215. 216. 217. 218. 219. 220. 221. 222. 223. 224. 225. 226. 227. 228. 229. 230. 231. 232. 233. 234. 235. 236. 237. 238. 239. 240. 241. 242. 243. 244. 245. 246. 247. 248. 249. 250. 251. 252. 253. 254. 255. 256. 257. 258. 259. 260. 261. 262. 263. 264. 265. 266. 267. 268. 269. 270. 271. 272. 273. 274. 275. 276. 277. 278. 279. 280. 281. 282. 283. 284. 285. 286. 287. 288. 289. 290. 291. 292. 293. 294. 295. 296. 297. 298. 299. 300. 301. 302. 303. 304. 305. 306. 307. 308. 309. 310. 311. 312. 313. 314. 315. 316. 317. 318. 319. 320. 321. 322. 323. 324. 325. 326. 327. 328. 329. 330. 331. 332. 333. 334. 335. 336. 337. 338. 339. 340. 341. 342. 343. 344. 345. 346. 347. 348. 349. 350. 351. 352. 353. 354. 355. 356. 357. 358. 359. 360. 361. 362. 363. 364. 365. 366. 367. 368. 369. 370. 371. 372. 373. 374. 375. 376. 377. 378. 379. 380. 381. 382. 383. 384. 385. 386. 387. 388. 389. 390. 391. 392. 393. 394. 395. 396. 397. 398. 399. 400. 401. 402. 403. 404. 405. 406. 407. 408. 409. 410. 411. 412. 413. 414. 415. 416. 417. 418. 419. 420. 421. 422. 423. 424. 425. 426. 427. 428. 429. 430. 431. 432. 433. 434. 435. 436. 437. 438. 439. 440. 441. 442. 443. 444. 445. 446. 447. 448. 449. 450. 451. 452. 453. 454. 455. 456. 457. 458. 459. 460. 461. 462. 463. 464. 465. 466. 467. 468. 469. 470. 471. 472. 473. 474. 475. 476. 477. 478. 479. 480. 481. 482. 483. 484. 485. 486. 487. 488. 489. 490. 491. 492. 493. 494. 495. 496. 497. 498. 499. 500. 501. 502. 503. 504. 505. 506. 507. 508. 509. 510. 511. 512. 513. 514. 515. 516. 517. 518. 519. 520. 521. 522. 523. 524. 525. 526. 527. 528. 529. 530. 531. 532. 533. 534. 535. 536. 537. 538. 539. 540. 541. 542. 543. 544. 545. 546. 547. 548. 549. 550. 551. 552. 553. 554. 555. 556. 557. 558. 559. 560. 561. 562. 563. 564. 565. 566. 567. 568. 569. 570. 571. 572. 573. 574. 575. 576. 577. 578. 579. 580. 581. 582. 583. 584. 585. 586. 587. 588. 589. 590. 591. 592. 593. 594. 595. 596. 597. 598. 599. 600. 601. 602. 603. 604. 605. 606. 607. 608. 609. 610. 611. 612. 613. 614. 615. 616. 617. 618. 619. 620. 621. 622. 623. 624. 625. 626. 627. 628. 629. 630. 631. 632. 633. 634. 635. 636. 637. 638. 639. 640. 641. 642. 643. 644. 645. 646. 647. 648. 649. 650. 651. 652. 653. 654. 655. 656. 657. 658. 659. 660. 661. 662. 663. 664. 665. 666. 667. 668. 669. 670. 671. 672. 673. 674. 675. 676. 677. 678. 679. 680. 681. 682. 683. 684. 685. 686. 687. 688. 689. 690. 691. 692. 693. 694. 695. 696. 697. 698. 699. 700. 701. 702. 703. 704. 705. 706. 707. 708. 709. 710. 711. 712. 713. 714. 715. 716. 717. 718. 719. 720. 721. 722. 723. 724. 725. 726. 727. 728. 729. 730. 731. 732. 733. 734. 735. 736. 737. 738. 739. 740. 741. 742. 743. 744. 745. 746. 747. 748. 749. 750. 751. 752. 753. 754. 755. 756. 757. 758. 759. 760. 761. 762. 763. 764. 765. 766. 767. 768. 769. 770. 771. 772. 773. 774. 775. 776. 777. 778. 779. 780. 781. 782. 783. 784. 785. 786. 787. 788. 789. 790. 791. 792. 793. 794. 795. 796. 797. 798. 799. 800. 801. 802. 803. 804. 805. 806. 807. 808. 809. 810. 811. 812. 813. 814. 815. 816. 817. 818. 819. 820. 821. 822. 823. 824. 825. 826. 827. 828. 829. 830. 831. 832. 833. 834. 835. 836. 837. 838. 839. 840. 841. 842. 843. 844. 845. 846. 847. 848. 849. 850. 851. 852. 853. 854. 855. 856. 857. 858. 859. 860. 861. 862. 863. 864. 865. 866. 867. 868. 869. 870. 871. 872. 873. 874. 875. 876. 877. 878. 879. 880. 881. 882. 883. 884. 885. 886. 887. 888. 889. 890. 891. 892. 893. 894. 895. 896. 897. 898. 899. 900. 901. 902. 903. 904. 905. 906. 907. 908. 909. 910. 911. 912. 913. 914. 915. 916. 917. 918. 919. 920. 921. 922. 923. 924. 925. 926. 927. 928. 929. 930. 931. 932. 933. 934. 935. 936. 937. 938. 939. 940. 941. 942. 943. 944. 945. 946. 947. 948. 949. 950. 951. 952. 953. 954. 955. 956. 957. 958. 959. 960. 961. 962. 963. 964. 965. 966. 967. 968. 969. 970. 971. 972. 973. 974. 975. 976. 977. 978. 979. 980. 981. 982. 983. 984. 985. 986. 987. 988. 989. 990. 991. 992. 993. 994. 995. 996. 997. 998. 999. 1000.

Nummer	Namen	Nummer	Namen
1	Anton Antonis d. Mathis & 1877	1	Giuseppe Antonio di Giacomo 580
1	Giuseppe Antonis di Giacomo 581	2	Ferdinand Michl di Giorgio 582
2	Rechtler Valentin di Giuseppe 600	3	Ferdinand Antonis di Giorgio 601
3	Ferdinand Giacomo di Biagio 641	4	Stadler Michael di Giorgio 610
4	Anton Antonis & Antonis 704	5	Anton Antonis di Antonio 705
4	Gregory Lorenzo & Antonis 669	6	Hay & Michl di Bertold 892
6	Bertold Andrea di Antonis 582	10	Anton Antonis & Antonis 906
6	Daneu Stefano di Luca 205	1	Anton Antonis & Antonis 907
1	Anton Antonis & Antonis 28	2	Anton Antonis di Giovanni 908
1	Anton Antonis & Antonis 680	4	Anton Antonis di Giuseppe 641
2	Anton Antonis & Antonis 681	5	Anton Antonis & Giuseppe 242
2	Gombach Giuseppe di Antonis 40	5	Anton Antonis di Giuseppe 641
4	Anton Antonis & Antonis 205	5	Anton Antonis di Giuseppe 641
4	Anton Antonis & Antonis 742	55	Daneu Mathis di Giovanni 926
4	Bertold Antonis di Bertold 747	119	Anton Antonis di Antonis 580
5	Anton Antonis & Antonis 274	6	Bertold Antonis di Malto 867
6	Bertold Antonis di Giuseppe 860	1	Anton Antonis di Stefano 30
1	Anton Antonis & Antonis 406	1	Anton Antonis di Antonis 144
1	Anton Antonis di Antonis 284	2	Anton Antonis di Antonis 949
2	Anton Antonis & Antonis 581	2	Anton Antonis di Pietro 426
2	Anton Antonis di Antonis 281	2	Anton Antonis di Antonis 949
5	Anton Antonis & Antonis 761	2	Anton Antonis di Antonis 949
6	Anton Antonis & Giuseppe 262	2	Anton Antonis di Antonis 949
6	Anton Antonis & Antonis 44	2	Anton Antonis di Antonis 949
6	Anton Antonis di Luca 889	2	Anton Antonis di Antonis 949
8	Anton Antonis di Antonis 4	2	Anton Antonis di Antonis 949
8	Anton Antonis & Antonis 224	2	Anton Antonis di Antonis 949
8	Anton Antonis di Antonis 197	2	Anton Antonis di Antonis 949
8	Anton Antonis di Antonis 654	2	Anton Antonis di Antonis 949
4	Anton Antonis di Antonis 893	2	Anton Antonis di Antonis 949
5	Anton Antonis di Luca 765	2	Anton Antonis di Antonis 949
5	Anton Antonis & Antonis 767	2	Anton Antonis di Antonis 949
1	Anton Antonis & Antonis 480	2	Anton Antonis di Antonis 949
2	Anton Antonis di Antonis 578	2	Anton Antonis di Antonis 949
4	Anton Antonis di Antonis 713	2	Anton Antonis di Antonis 949
5	Anton Antonis di Pietro 783	2	Anton Antonis di Antonis 949
6	Anton Antonis di Antonis 264	2	Anton Antonis di Antonis 949
1	Anton Antonis di Antonis 500	2	Anton Antonis di Antonis 949
1	Anton Antonis & Antonis 687	2	Anton Antonis di Antonis 949
4	Anton Antonis & Giuseppe 677	2	Anton Antonis di Antonis 949
4	Anton Antonis di Antonis 822	2	Anton Antonis di Antonis 949
5	Anton Antonis di Giorgio 247 68	2	Anton Antonis di Antonis 949
5	Anton Antonis di Antonis 811	2	Anton Antonis di Antonis 949
5	Daneu Antonis di Antonis 811	2	Anton Antonis di Antonis 949
6	Anton Antonis & Antonis 170	2	Anton Antonis di Antonis 949
6	Anton Antonis di Antonis 288	2	Anton Antonis di Antonis 949

Anton Antonis di Antonis 288

»1. *Sanzin* Andrea in Giuseppe — 1. *Sanzin* Andrea di Michele z vzdevkom 'Caporal' — 1. *Godina* Giovanni — 2. *Zok* Giuseppe — 5. *Sossich* Giuseppe (v aktu Topich) — 6. *Regent* Giacomo. (1. Furlanich Mattio v aktu ni omenjen J.M.).

Gelsi in *Policijsko ravnateljstvo*

»V stražarnicah civilnih straž *Gelsi* in *Ravnateljstvo policije* so v tisti noči tudi imeli asistenco okoličanske milice in je kateri od miličnikov lahko interveniral pri dogodku: dotični seznam pa se morajo zahtevati pri poveljstvu bataljona.

»V strajarnici *Gelsi* se je izgubil seznam in bi morda kaprol 1. stotnije *Sanzin* Andrea znal naštetih druge.« (Gl. 7. str. akta).

Na sedmi strani akta so spet napisana imena miličnikov iz *Carinarne*. Tam je rečeno da «*se med prvimi osmimi nahajajo štirje miličniki*» (podč. J.M.), ki so desetega julija s civilnim policistom *Franchinijem* (gl. ZALIV 46-47/1974, str. 52 in BIBL. XII - 117) zapodili večstoglavo množico izpred papeževega konzulata, ne da bi bil kdo ranjen. Zato je tukaj zapisanih samo prvih osem imen miličnikov in sicer *v istem redu, kakor* so v aktu in — kot število — ne prihajajo več v poštev:

»1. *Santin* Giuseppe — 4. *Ternovaz* Luca — 5. *Crismancich* Antonio — 2. *Gombach* Giuseppe — 2. *Martincich* Gio.Maria — 4. *Pertot* Giovanni — 4. *Cociancich* Francesco — 5. *Posar* Francesco. (140)

Priložen omenjenemu aktu je prišel do nas na dveh straneh tudi sledeči seznam patrol. Civilne stražarje policije je lahko ločiti od okoličanskih miličnikov, ker imajo slednji pripisano številko stotnije:

Seznam ('Specifica')

patrol civilnih straž in okoličanskih straž
(ter stalnih mest straže - J.M.) (miličniki — J.M.)

I.

Začetek ('principiato') 28. *junija* 1868 — *Jurkovich*

1	Kogoj	<i>Sanzin</i> Andrea, 'vzdevek' Caporal,	od 1. stotnije
2	Ghirardello	Furlanich Matteo di Giacomo	od 1. stotnije
3	Martinolli	Reggente Giacomo	od 6. stotnije

I.

Torrente	Sosich Giuseppe	od 5. stotnije
Maurizio	Zock Giuseppe	od 2. stotnije
Majolica	Godina Giovanni di Lorenzo e Sanzin Andrea	od 1. stotnije

II.

PERTZ

1	Sidarich	Gerghich Gio. Maria di Matteo	od 3. stotnije
2	Guttman	Vidau Giacomo di Luca	od 5. stotnije
3	Brattina	Mosina Bortolo qm. Franz	brez številke stotnije

II.

Torrente	Ferluga Antonio di Mattia	od 3. stotnije
Maurizio	Ferluga Giuseppe di Gio. Maria	od 4. stotnije
Majolica	Jurkich Giacomo qm. Ant. Zock Giovanni di Gio. Maria	od 3. stotnije od 2. stotnije

Trst, 28. junija 1868

PERTZ

Po imenih miličnikov in imenih ulic sodeč, je bil ta seznam pripravljen za stražarnico stare mitnice (Barriera vecchia).

Bili sta dve skupini patrol: ena *popolnočna* in ena *predpolnočna* (gl. i.s.) in sta imeli dva poveljnika (Jurkovich in Pertz), ki sta najbrž ostala v stražarnici. Vsaka od dveh skupin je tvorila tri patrole in vsaka teh patrol je štela dva moža: civilni stražar policije je bil vodja, kateremu je bil dodeljen en miličnik okoličanskega bataljona.

Bili sta tudi dve skupini miličnikov, ki so posamezno stali na straži. Kar se tiče ulice Torrente, mislim da je miličnik stal na straži, kjer se stekajo tri ulice: Torrente - Solitario - Arcata (Arcata n.pr., je šla prav na Trg stare mitnice). Le v ulici Majolica sta stala na straži dva miličnika (neznano zakaj).

Seznam je bil v veljavi od 28. julija (140) in bi bil moral veljati 32 zaporednih noči (glej. BIBL. III -29).

Veljal pa je le do noči med 13. in 14. julijem!

Tako si predstavljam organizacijo patrol in straž.

Dalje prihodnjič)

BIBLIOGRAFIJA (XIV)

Če ime kraja tiskarne ali založništva ni omenjeno, naj se bere Trst.

- (129) PRIMOREC - 2.8.1868, str. 3/II., »Drobtine«.
- (130) AST (*) — Pol. Ris. 1868 — Busta 61 — Fasc. 4. Z. 1436/R. vom 18.7. Polizei Direktor Kraus berichtet dem Statthalter über die Geschehnisse des 12. und den Tumult vom 13.7.
- (131) TRIESTER ZEITUNG — 14.7., str. 3. »Städtisches«.
- (132) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 61 - Fasc. 4. Atto No. 1472/R. del 28.7. Il Consigliere di Polizia Achtschin risponde a 12 domande del giudice inquirente (Tribunale Provinciale), con allegati. Notizie e ricevuta di una »daga«.
Protocollo testimonianza di Franz Sapada; št. 3.
Protocollo testimonianza di Franz Obeidin; št. 4.
- (133) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 61 - Fasc. 4. Akt 1400/R. vom 14.7. (4 Uhr morgens) des Pol. Rats Achtschin (Kraus). *Erstes Bericht über den Tumult in der Nacht vom. 13.-14.7, an das Landgericht.*
- (134) AST - Pol. Ris./1868 - Busta 61 - Fasc. 4. Die ersten zwei Telegramme Nr. 1399/R. vom 14.7. (erstes um 9 Uhr morgens) des Pol. Dir. an Ministerpräsidenten Taaffe Stellvertreter, über die Geschehnisse in der Nacht vom 13.- 14.7.
- (135) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 62 - Fasc. 1. Prot. No. 1576, dd. 28.7. Esame del teste Josef Partinger da parte dell'attuario di Pol. Budin. Spedito (Achtschin) al Trib.le Prov.le addì 30 luglio
- (136) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 62 - Fasc. 1. Con nota No. 1583/Ris., dd. 31.7. della Dir. di Pol. viene trasmessa al Trib.le Prov.le la »Nominal Liste der in der Nacht vom 13ten. auf den 14. Juli 1868 für den Sicherheitsdienst in der Stadt Triest im Dienste gestandenen Mannschaft (des Teritorial Bataillons).
- (137) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 61 - Fasc. 4. Atto No. 809/5343, dell'11.7., con il quale il Trib.le Prov.le chiede alla Dir. di Pol.

cooperazione. Chiede inoltre mezzi di prova, ecc., contro gli autori dei disordini del 10.7.

- (138) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 61 - Fasc. 4 Atto No. 809, dd. 12.7. Il Trib.le Prov.le chiede altre informazioni alla Polizia ed indicazione degli organi di repressione ecc., per stabilire l'indole dei fatti del 10.7.
- (139) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 61 - Fasc. 4. Atto No. 823/5418, dd. 17.7. Il Trib.le Prov.le pone alla Dir. di Pol. altre (13) 12 richieste di chiarimenti sugli eccessi ecc.
- (140) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 62 - Fasc. 1. Atto No. 1560/Ris., dd. 27.7. della Dir di Pol. al Trib.le Prov.le circa i nominativi delle guardie civili e della milizia territoriale che potranno essere esaminati quali testimoni dei fatti del 13.7. Delle guardie militari di Polizia non ci sono nomi.
- (141) VERB. DIETA 1868 - seja 21.9., str. 93.
- (142) AST - Pol. Ris. 1868 - Busta 61 - Fasc. 4. Atto privo di No., dd. 15.7. (Forse collegato ad uno degli atti No. 1472 in risposta al Tribunale). Attuario Budin riferisce alla Direzione di Polizia circa decisione della famiglia p. il trasporto a casa dell'estinto Rodolfo Parisi, nonchè sull'esito della sezione cad.
- (143) TAMARO Attilio - Storia di Trieste - II., 443. Stock, Roma, 1924.

(*) *Archivio di Stato di Trieste - Državni Archiv Trst.*

IZ DNEVNIKA 1975

Torek 22. julija

Letališče v Ronkih, v jutranjem svetlikanju alumini-ja in julija, v provincialni zbranosti, kakor v zaklonu med skalnatim rebrom Krasa in med mastno medlostjo Furlanije.

Sedim nad levim krilom letala, dvigajoče se sonce najavlja velik košenjski in kopališki dan, v domovinski dalji je Nanos videti kakor sinji lemež, ki orje v Mediteran. Po prvem gongu vidim odhajati — kakor v nepreklicnost meljejo tista kolesa — belomodro cisterno, ki je napojila s kerozenom tega ptiča iz rodu ALITALIA za enourni polet do Rima. Natanko: od 7.10 do 8.10, Po drugem gongu postopek, ki je tako srhljiv v svoji slovesni postopnosti, ob soudeležbi dveh tako antipodnih elementov, kakršna sta kovina in zrak: najprej zadržan drnec v iskanju vzletne steze in potem, ko je letalo končno na nji, zalet koles in kril, v zmagoslavnem žvižgu.

Na Portugalskem je socialist Suarez spraval v zadrego vojaško hunto — to je, po časopisju sodeč, najpomembnejši dogodek dneva na tejle zemeljski skorji, od katere smo se zdaj odlepili. Hiše se zvrčajo in koruzna polja vstajajo pokonci, dokler se letalo ne vzravna. Kmalu mi pogled zaplava po brezmejnosti snežnih zametov v soncu, po oblačni skorji. Italija je pod njo kakor ena sama razmazana lisa brez kontur, razmazana kakor njena politika, kakor njena prihodnost. Ni kaj gledati, sežem po knjigi.

Na pot sem se vzel brez vsakršne literature. Od dvajsetih kilogramov tovora, kolikor ga letalo dopušča, sem celulozo omejil na Goyaevega *Svetega Bernarda*, *Dnevnik kardinala Avgušтина Bee*, Jaklič-Solarjevega *Friderika Baraga*.

Baraga.

Sodobnik Vodnika, Prešerna, Čopa, ki je zavrgel svojo dunajsko juristovsko diplomu, svoj grad pod Trebanjsko goro, celo svojo nežno nevesto, da se je kot misijonar zabil za štirideset let med Indijance v območju Velikih jezer...

Knjigo sem prvič prebral, ko je pred leti izšla pri celjski Mohorjevi družbi. Prekuhaval sem neko influenco in se v postelji boril s tistim življenjepisom, napisanim brez čuta za slog in za psihologijo. Baragov človeški profil mi je uhajal, njegova nedvomna svetost se mi je zdela nekam odljudna, dajala mi je vtis puščobe, suhosti, trpkosti. In vendar se spominjam, da je bila prva misel ob knjigi: kaj, če bi se poigral s hagiografijo — če bi se lotil tega Slovenca, ki se je med svojimi rojaki verjetno zavihtel najvišje nad vršaci Vere, Upanja, Ljubezni? Pa sem odložil knjigo razočaran, to ni bila svetost po mojem okusu, k Baragu se nisem mislil več vrniti.

Zdaj, ob dogledu krožnega kraterja Bolsenskega jezera, ponovno prebiram poglavje *Baraga kot človek*.

Vrnil sem se k temu Dolenjcu. Po zaslugi pisma z onkraj Atlantika, v katerem me je Baragov navdušenec vabil, naj si pridem ogledat kraje njegove misijonske avanture. S tiho željo, ki utegne biti iluzorna, da se mi ob tem vzdrami pero.

Amerika ni bila nikoli moja sanja, ameriški *way of life* se mi je zdel na antipodu mojega grškega koncepta življenja, vabilo me nekako ni moglo ogreti. Šele po daljšem cincanju sem — ob prigovarjanju družine, ki je bila videti prevzeta ob takšni možnosti, — rekel svoj dokončni ja. To je bilo pozimi, mesec pred priletom tiste celuloz-

ne granate, katere eksplozija do danes, ko to pišem, še ni izzvenela: sinje knjižice v čast sedemdesetletnice Edwarda Kocbeka.

Takrat sem si predstavljal, da bom nastopil to pot lepo pripravljen, da bom imel ob odhodu v enem mezinu zemljevid Kanade, v drugem pa vse baragoslovje. Dejansko pa je bilo vso pomlad samo kocbekoslovje: bil sem že dovolj zaposlen s tem, da sem si sproti stresal z glave, kar mi je dnevno priletalo od tiste eksplozije. Nisem utegnil niti pogledati na zemljevid, kako je pravzaprav s tistimi ogromnimi jezeri. Z Baragom pa sem se začel ukvarjati šele tule, nad Apenini...

Ja, Baraga me zanima predvsem kot človek, kako se božja napetost v njem odraža v njegovi kretnji, v njegovih pismih, v njegovih družabnih stikih.

Priprnite si jermene in vzravajte se v vertikalno držo.

Letalo pristane na letališču Leonardo da Vinci, ne da bi mi uspelo videti en sam drobec periferije, v julijski ožganosti. Svetoletni Rim ostaja neviden tam za obzorjem iz pinij. Rad bi ga povohal tam okrog Marije Snežne, vdihnil nekaj njegovega antično-baročnega opečnatega soja, okusil po ljubljanskem političnem kravalu nekaj njegove cesarske tišine, se po razvalinskih silhuetah Javoršek - Vidmar - Fajfar - Potrč - Šnuderl zazrl v kakšno avtentično domicianovsko razvalino. Toda s kratkim izletom v mesto bi tvegala, da zamudim letalo za Toronto z odhodom ob 14.30. Tako se megleno prekladam od stavbe za državne polete do stikajoče se stavbe za mednarodne polete, zunaj sredi parkirajočih avtomobilov razstavlja svoj kardinalski blišč rdeč oleander, spet se vrnem v mednarodno vzletišče, med premične stopnice in vžigajoče se objave poletov. Hodim mimo okenc vseh mogočih letalskih agencij in sprašujem po CANADIAN PACIFIC. Le kdo je izumil tisti naziv, PACIFIC, tako imeniten za ocean, tako večnosten. Pa se spet znajdem v za-

tohli stavbi za državne polete, spet sedem k Baragove-
mu življenjepisu, v trebanjski grad med francosko oku-
pacijo, medtem ko za mojim hrbtom padalec z roko na
sprožilcu brzostrelke nadzoruje vhod. Saj, to so prizori-
šča pokolov, ti pristani nadoblačnih morij. Friderik Ba-
raga, lep moški je bil to: nič Kranjec ni na tej škofov-
ski sliki, prej Francoz. Pa sem spet pokonci in hodim in
vzletišče za KDO-LE-VE-KAM mrgoli od nog in aktovk in
nekje berem KAPELA, in grem za puščico med zmeraj
manj nog in aktovk, dokler ne odgrnem zavese. Žive du-
še ni tu, samo stoli, v ljubki polkrožni praznini, v belini
kakor za kakšno poročno mašo. Sredi velikega letališkega
vrveža je otok popolnega nezanimanja, a vendar s pre-
sunljivim najavljanjem lučke pri oltarju: MOJE PROGE
NISO VAŠE PROGE.

Ob enih opravi formalnosti v zvezi z vkrcanjem.
Zvočnik išče gospoda Ibrahima Mustafa, naj se javi kaj
vem kje. Kakor naprašen od Arabije stopim v čakalnico
s steklenimi stenami, z razgledom na vse mogoče trupe,
krila in repe na LIBIAN ARAB AIRLINES in LUFTHAN-
SA in DUTCH AIRLINES. Med to kovinsko perjadjo, kot
orel med kokošmi, ogromni grbasti BOEING 747, v ne-
kakšni velikonočni marelični barvi, z napisom CANADA
C-FCRE.

Ni strahu, bolj čudenje, ganjenost, ko gledam tisto
milo pošast.

Vanjo potem stopim z občutkom, ko da stopam v ka-
tedralo, vso v škrlatu za škofovsko mašo. Tudi tu sedem
nad desno krilo. Videti je neskončno, kos kovinske ceste,
izpuščičene v nebo, z dvema pritrjenima reaktorjema
kakor atomskima bombama. Ogledam se okrog sebe: ev-
ropskemu šovinizmu daje Kanada lekcijo že s tablico,
ki v angleščini in v francoščini opozarja na rešilni pas.
Kakšno reševanje neki je možno v vozilu, ki pozna en
sam tip incidenta, pa je drugo vprašanje.

»Jaz ne bom nikdar stopil v takšnole krsto, kjer si

tako nepomagljivo izročeni usodi,« mi je rekel prijatelj pred dnevi.

»Pa nisi bil jadralni letalec?« sem mu oporekal.

»Ampak s padalom na hrbtu!«

»Kakšna razlika pa je, če kdo trešči vate z avtom?«

»Temeljna! V rokah imam volan, lahko se mu skušam izogniti, lahko se na vse kriplje upiram, ne pa da sem takole pribit na sedež in čakam...«

In vendar —

In vendar je veličastno prekobaliti se pribit v tejle krsti na Tiren, videti v mili plastičnosti Elbo napoleonskega spomina, zaznati nad zasneženimi Alpami predkosilski nemir v kuhinji, kositi nad gozdovi Francije, zmotiti se s skodelico kave v roki, ko rečeš žlahtni zelenkasti preprogi spodaj Bordeaux, pa te zvočnik popravi in reče Pariz. Z višine deset tisoč metrov ga pozdraviš, dragi biser starega sveta, čeprav zastonj iščeš zavoje Seine v njem. Potem je treba zaradi filma zatemniti okence. Tako lovim razgled skozi režo, ki si jo pustim: nekam prazničen ravninski svet, razparceliran v štirikotnike iz živih mej. Je to rastlinska vezenina Normandije, ki je tako ovirala zavezniške vojake pri izkrcanju poleti 1944, saj je Nemec imel v vsaki živi meji naraven okop?

Morska obala je videti kakor jantarjeva ogrlica. Valovi ugašajo svoje zelenje v rdečkastemrodu. Potem se prikaže otok, kakor ga vidiš z neba: v edenski dražljivosti zemlje sredi voda. Potem je zemlje konec.

Konec Evrope, Italije, Slovenije, konec mačeh in matic, afer na blokih med Sežano in Gorico, sobotnih prilog *Dela*, paničnih telefonad o distanciranju od *Sinje knjige*...

Sinjina voda, potresena z oblaki.

Oblaki, potreseni s sinjino voda.

Takšen je moral biti Kolumbov dolgčas.

Medtem ko slušalke po sedežih pijejo z nemega zaslona neko velikomestno erotiko, neko ekstatično telefoniranje iz bogataške postelje, se vrnem k Baragu, k nje-

govim ljubljanskim in dunajskim letom. To že vem, da svetnik navadno ne zraste sam kakor ne jurček, ampak da je tudi svetost razpredena v mrežo milostnih micelijev. Le kakšen je bil tisti sveti Klement Hofbauer, lepotni primerek na dunajskem božjem gobišču in spovednik mladega Baraga? In odkod Baragu, ki je imel že diplomo in zaročenko, domislica, da proda graščino svaku in gre v bogoslovje?

Pogledam na uro: 18.15. Nekakšen kiklopski krožni okop iz oblakov brani Ameriko pred nami, spodaj je še zmeraj kolumbovska puščoba, dokler se megle ne vzdignejo in postane globina pod nami čista in sinja. Gledam najbližji reaktor: veličasten razpira svoje jeklene šobe pod krilom kakor zvrnjen zvon. Ta kovinska lilija na ozadju sinjine je kakor kozmični izziv: ne plovemo v zemljepisno novo zemljo: kdovekam plovemo v prihodnost, v krajine velikih začetnic, v Novo zemljo se vpija tistole zvončasto žrelo, tako negibno na oko tamle pod krilom in vendar tako mogočno, tako čudežno v svoji tehnični nasilnosti sredi teh nežnih in strašnih praznin.

Nova atmosferska dežela: en sam nakodran zamet na vse strani. In nad nami, v tej nečloveški izgubljenosti, nekaj z rdečim repom, prav tako s kljunom proti Kanadi kakor mi. Ko da nas je sredi te zračne Sahare iznenadil sopotnik, ki nam zagotavlja, da še obstajajo človeške obale, da še niso ugasnili cilji in smeri. Tako mi je, ko da se je vzpostavila neka toplina med strojema, nekakšno vzajemno ptičje prepoznavanje med krilom in trupoma. Tako je, ko da meglice mahajo v slovo, ko počasi prehitevamo neznano letalo.

In spet sem pri mladem Baragu. In če me čudi njegova odločitev za duhovništvo, ko ima prav vse pogoje, vključno s plemiškim naslovom, za lepo c.kr. funkcio-narsko kariero v Metternichovi Avstriji, me ne čudi njegova odločitev za misijone. To ni ptič za zatohla janzenistična gnezda. Njegove visokogorske peruti loputajo ob miniaturne razsežnosti kranjskih farovžev, od Šmart-

nega pri Kranju do Metlike, ob zavist kakšnega kaplanskega tovariša, ob topost kakšnega župnika.

»Bog te nesi!« — s to besedo ga ne odpravi samo njegov sokaplan v Metliki, ampak tudi vsa janzenistična Slovenija: Baraga je prevelik zanjo, kakor je prevelik za jo Prešeren.

V istem času se Prešeren odpravi med Morja brezupa, Baraga pa med Jezera evangelija.

Vstanem, da se sprehodim. Na zaslonu neko barvasto boksanje, po hodniku bos otroček s cucljem v ustih demitizira ta jumbo-jet v kar kuhinjske mere, med ponujenimi osvežili si na pladnju izberem oranžni sok. Že dolgo ni vode pod nami, ampak megla, odljudna, enolična, za Nino Pinto Santo Mario.

Saj, Baraga je za to pot porabil en mesec. En mesec morja od Le Havra do New Yorka: od 1. decembra do 31. decembra 1830. Kdove, če ni poljubil zemlje, ko se je izkrcal tam v novo leto in v novo življenje. V pismih sestri Amaliji — nič ni lepšega pri njem kot ta bratovska zaljubljenost — je neznansko srečen. Srečen, da sme iti med od wiskija ponorele Indijance, v strašne zime Gornjega Michigana, v uborno osamelo škofovstvo, ko bo moral z lastnimi rokami celo tesati okvire za križeve pote svojih misijonskih cerkva —

Po urah nemega filma in brezoblične megle le nekaj: še en sopotniški »zdravo« čez vesoljske prepade, še eno letalo, a bolj oddaljeno od prejšnjega, višje od nas, prav tako na poti proti Kanadi. Saj gredo pravzaprav vsa letala v isto smer, vsa enako za soncem, vsa v isto daljno prikazensko kdovekakšno novo zemljo.

Ob 9. zvečer — v Evropi ura teme in čukov — še svetlo sonce. Pod kupolo sinjine ista megljena brezbrežnost, brez slutnje morja, ki je naše skupno dno tam spodaj. Še naprej berem o Baragu, o njegovih dveh potovanjih v Evropo, ko je kot škof šel iskat goldinarjev in apostolov za svoje misijone. Sicer pa obžalujem, da se

pisec — Jaklič — ne zna odlepiti od podatkarstva Baragovega dnevnika. Veliki hagiograf se mora Slovencem šele roditi, kakor se jim mora roditi veliki zgodovinar.

Nov pogled: brezbrežnost se je vsa kakor scefrala v pavolo, vsa je v mlečnih slapovih, ki skoraj slepijo.

Ob 9.30 začne letalo poplesavati in v tem je srhljiv memento. Končno, ob 9.45, med večerjo, v milem soncu, zemlja tam v globini pod zvonom reaktorja. Zemlja! Po tej osemurni nezemlji prava zemlja, v drhtenju sorodstva naših kosti s prstjo, zemlja s parcelami in gozdovi. Labrador? Ali je verjetno Nova Škotska?

Pod brezmejno čredo žarečih ovčk deset kilometrov zraka in pod njim zelenina z jezeri jeklenaste barve. Ob tem scenariju si preberem v časopisu, ki si ga izposodim od sopotnika, zadnji Solženicinov ameriški govor. Kdove, če mu je Amerika prislughnila manj raztreseno kakor kruha in bencina pijana Evropa.

Montreal, reče zvočnik, a ga zastonj iščem.

In potem, ob 11.15, ko je okrog zmerom več sonca, spet zvočnik v evropsko polnoč in v kanadski dan: »Gospodje, začeli smo spust proti Torontu.«

AMSTELLANSKA ZAJEZA

Oktobra 1975

Če bi vsa amsterdamska okna odprli sočasno, bi veter s Severnega morja nemoteno vel skozi mesto kakor skozi izpraznjeno satovje. Toliko jih je teh oken. In bilo bi koristno delo, zakaj v sedemstoletih se nagomili v velikem pristanišču nesnaga, ki je tudi nemirno morje ne utegne sproti odplakovati. Sicer pa morje tako in tako ne more odpihniti plesnive zgodovinske zatohlosti in skrbi z disciplinirano bibavico le za to, da se ne usmradi tistih sto vijugavih kanalov. Prevetriti bi ga bilo treba tudi zato, da bi z njegovih ulic pregnali neprijeten zadah — po maslu, kakor pravijo nekateri. Toda občutljivejši nos se ne da prevarati in turist meni, da je ves Amsterdam nadišavljen z margarino ter da vse to ni ravno v skladu z deželo kravjega vimena. Blagoslovljenega kravjega vimena, ki bi mu morali Holandci in Danci že davno odkriti vreden spomenik. Kakor niso v skladu s pojmom o cvetoči deželi prazna okna brez vsakega zelenja in rožastega okrasja, tako v siromašnih predelih, kakor na sami kraljevi palači. In to ne majhna okna! Vsekakor višja nego večina vhodov in širša kot stopnišča, ker morajo prav skozi seliti vse tisto, kar imajo premičnega v hišah. Razen ročnih torb seveda, in stanovalcev, za katere je baje marsikod priporočljiveje, da se spuščajo ritenski po tistih svojih strmih in ozkih stolbah.

Pohištvo se torej spušča ali dviga s škripcem vse tja do tretjega, četrtega ali tudi do šestega nadstropja, in potegne skozi okno iz stanovanja ali pa vanj, kakor

nanese. Z dviganjem ali spuščanjem takega tovora ni nikakih problemov: iz zidu pod nadstrešnikom v vseh malone vsake hiše štrli vzdržen tram ali odritek železne traverze, in na tem pritrjen škripec služi namenu.

Menda so se nagnetla ta uljnjakasta bivališča tako nagosto zaradi skoposti tal na lagunasti kopnini, pa tudi zaradi varčnosti naroda, ki mu ne manjka skupnih posebnosti z bratranci in strniči onkraj Rokavskega preliva. Na ta način so se zvrstila pročelja hiš v podobo raztegnjenega meha ob sto prekopih, pri čemer gradbenikom ni bilo kaj več do tega kako zarobiti, nazobčati ali zaobliti nadstreške v trojico ali četverico nezahtevnih slogov. Tujcu se kažejo kot fantazijska skromnost in zopetna neskladnost v primerjavi z vsem, kar je najti pod muzejskimi strehami; tam se je moč zgubiti v zgodovinskem sanjarjenju že spričo oblik enega samega železnega ključa, da ne govorimo o izjemnih mojstrovinah starejših holandskih slikarjev, pred katerimi stoje obiskovalci začudeni, nekateri celo v mračni zamaknjenosti. Odhajajo pa z občutkom, da se sodobna vihrava medlost ne more kosati z živimi prstnimi odtisi nekdanjosti.

Toda to so bili posamezniki. Razen nekaterih palač in redkih cerkva, mesta niso mogli oblikovati po svojem okusu, oblastniki pa, ki so tudi odrasli v anglosaksonskem podnebjju in jim je torej krč zatiskal pest, so živeli gospodarno in niso razsipali denarja v prestižnem tekmovanju z drugimi vladarji in prestolnicami. Gradili so ladje in poglabljali prekope, da so mogli čimbolj uspešno sesati bogastvo kolonij in s kar največjo naglico vlačiti te izjemne zaklade na varno kak seženj pod morsko gladino. Na ta način so lahko za mogočnimi nasipi razvili predelovalno industrijo, ki še danes pomaga tulipanstvu uravnati aktivnost zunanjetrgovinske bilance. Debelušni gospe v amsterdamski slaščičarni, denimo, je prav tako hudo, ker se ne sme pregre-

šiti ob tolikšni čokoladni izbiri, kakor je mučno zatrtemu kadilcu v kakšni tamkajšnji tobakarni spričo škatel in škatlic s tobačnimi izdelki. Takšne so, in toliko je teh mamljivih ničevnosti, da predstavljajo zdravniške prepovedi pravcato bogokletstvo. Pa industrija kavčuka in kinina in olja in metalurgije! O, prav nič se ni treba bati, da bi Julijana obubožala, akoravno ji je šla Indonezija pozlu!

Sicer pa tudi siromaštva ne skrivajo. V Amsterdamu so ga razstavili v nepregledni vrsti odsluženih barakač, zasidranih ob nabrežju enega največjih kanalov. Kažejo se v vsej pestrosti vodnega barakarstva, z balkoni in mostički, dimniki in pregradami in celo vrtički, razen barke, ki je namenjena mačkam in samo mačkam. Te so baje oproščene dajatev, vtem ko morajo vsi drugi prebivalci tega verižnega naselja imeti poravnane račune z davkarijo. Kajti tudi holandska davkarija je mnenja, da državljani sicer lahko shaja brez kisika, če ga je ravno volja, nikakor pa ne brez davčnega bremena. Po kakšnem kriteriju se ti zahtevki odmerjajo, si človek res ne more predstavljati spričo dragoletnosti, ki se pase v mestu. In tako si turist ne upa niti beraču vreči v klobuk kaj manj kakor goldinar, zakaj mož je motoriziran, lajno ima tudi na tak pogon in mu je torej potreben denar.

Amsterdam mora biti mesto številnih možnosti. Menda so se stekli semkaj predstavniki prav vseh človeških ras, razen morda Pigmejcev in tistega nekoliko oddaljenjšega sorodnika, ki je v matičnem uradu nekega živalskega vrta vpisan z imenom Tobija.

In vsi ti jim služijo, domačinom. Še vedno jim služijo, celo ponosni Španci, ki so jim v šestnajstem stoletju gospodarili. Vendar je treba priznati, da so ohranili Filipa II. če že ne v dobrem, vsekakor v spoštljivem spominu, sodeč po španščini, ki je natisnjena povsod, kjer je potrebna večjezična razlaga.

V samopostrežni restavraciji muzeja Rijks sedijo bela in črna in bela deklica. Hitijo govoriti s prav takšno naglico, kakor pobirati nacvrt krompir s skupnega krožnika. Črnka sedi med plavolaskama. Beli zobje hrustljajajo rumeno prepraženost, vtem ko čebljajo po holandsko, živo in razigrano in veselo in torej ni videti, da bi se prerekale o plemenskih zdrahah, ki napenjajo potomce Burov in zamorcev v Južnoafriški uniji. Kar navsezadnje tudi ne more biti več predmet razgovora v takšni bližini nekdanjega bivališča Ane Frank, kjer tržaški Slovenec z največjim zadoščenjem lahko prebere v številnih jezikih natisnjen memento: da je treba namreč sodobno fašistično kriminalnost smatrati za nadaljevanje rasističnih nizkotnosti.

Slovenec se kar dobro prebija skozi amsterdamske ulice in trgovine in muzeje in tramvaje. Da le zna nekaj nemščine ali angleščine, pa ga imajo za svojega; zdi se jim, da je njihov. Sicer z govorno hibo in nekam nedonošen, vendar Holandec. In tako se z dokajšnjo lahkoto seznaniš, postavimo z novico, da bo v donderdag gostoval v mestu slavni Arthur Rubinstein s še bolj znano čtverico — Schubertom, Schumannom, Debussyjem, Chopinom...

Dokaj slabše kakor z jezikom shaja Slovenec v Amsterdamu s svojimi denarji. Nič takega, navsezadnje. Dovolj je, če pomisli, da se je znašel v neposredni bližini monopolnega ceha obdelovalcev diamantov, in pri teh, dragi moji, niti goldinar, ki je vendar zdrav božjak, nima zadostne teže.

Koliko, pravite, gospod, da bi stal tale prstanček?

Vljudni in razgledani član diamantske bratovščine, ki se zaklene v poseben, varen prostor s turistično skupino, ne spremeni niti za lek barve glasu, ko pove, da bi s tridesetodstotnim popustom veljal okoli petsto dolarjev.

Poglejte no, samo toliko?

Na ulici se človek nekoliko sprosti, otrese se napestosti, ki ga je zajela ob mrzlem bogastvu in gredoč mimo staromodnega cestnega scalnika pomilovalno ugotavlja, kako bi lahko eno samo diamantno zrno spravilo s poti takle anahronistični arhitektonski obesek preteklosti. Toda po ulici se bliža hrupna skupina gologlavih pojav. Kaj gologlavih! Obriti so do kože, le njihov vodja si je pustil nekakšen tatarski bunčuk sredi temena. Hite skozi množico z blagoslavljaljajočimi kretnjami, poskakovaje kakor zamaknjenci in zlogujoč nerazumljivo besedišče. Cepetajo bosi skozi oktobrski večer in orientalske ponjave nemočno plahutajo za njimi, za temi sodobnimi precepljenci na izjemno versko norost. Nemara pa predstavljajo eno izmed redkih posebnosti, ki bi tujcu bila neznana, po vsem kar lahko o tem razkričanem mestu gledamo in beremo doma. Edina posebnost, bi se torej reklo, odkar pornokupčija hira, ker z vulgarizirana do odvratnosti tudi za največjo erotično lačnost ne predstavlja več privlačnega sejmišča. Seli se na jug, iz vseh severnjaških mest se seli na jug, kjer imamo že danes priložnost seznanjati se s to primitivistično neokusnostjo. In kjer bomo verjetno že v kratkem snobistično vpejljali večerne zakuske in globoke meditacije ob pritajeni svečavi.

Vrnimo se torej, čimprej se vrnimo v udobnost hotelske sobe, kjer čaka turista pomirjujoča samota. Poleg tega je hotelsko podjetje poskrbelo, da gost ja ne bo pogrešal povezave ne s tem ne z onim svetom in mu je v miznici pustilo dvojce bestsellerjev: telefonski imenik in Sveto pismo.

Človek se zamisli nad odprtim predalom in namesto vina, ki ga že tretji dan ni poskusil, srkne iz velikega kozarca požirek vode. Potem poišče v tisti nederlanski bibliji Kristusov prvi čudež v Kani Galilejski, ki ga evangelist v svojem drugem poglavju tako prizadeto opisuje. In kdo drug bi naj bil, če ne apostol Janez!

Prav lahko se zgodi, da se ti na povratku čez polderje Klavsja Bjerga pridruži amsterdamska muha. Želi si na Kranjsko in se vrine v letalo. Sitnari, brenči okoli tebe, toda pogovora z muho tako in tako ni moč navezati....

LIST IZ DNEVNIKA ŽENE

Izpulila sem si pred ogledalom zadnji bel las ter se nasmehnila: ne sebi, temveč Adamu, ki je iz ničā zadovoljival obrise za mojim hrbtom ter se oblikoval v znano podobo. Pomežiknila sem mu ter vedela, da mi bo še istega dne telefoniral.

Ko je utonil v ogledalu, sem se zasukala po sobi ter zapela: pričejala sem nov dan. Mama je že ob šestih urejala podstrešje. Tam je začejala s čiščenjem, ko so se bližali prazniki, in navadno končala v pritličju ob dehtečih pladnjih drobnega peciva.

Toda zdaj je z vsō skrbnostjo drgnila srebro; zato sem pohitela k njej, ki je stala med žličkami in kropivčki, svečniki in podstavki, in snop žarkov je skozi strešno okno padal naravnost nanjo in vse je spominjalo na podobico s svetniki.

A še preden sem ji utegnla voščiti dobro jutro, je zrak zabrnel od telefona, ki je tako zelo v neskladju z vsem, kar tu notri živi: z menoj in z mamō in z najinim domom.

Vtaknila sem nogo pod kvačkano odejo in že mi je žica po zraku prenašala Adamove tegobe. Te pa so bile vselej tolikšne in tako nepremostljive, da je bil od njih bolan. Ko sva jih skupno preresetavala, so postajale čedalje manjše in manjše, nazadnje prav neznatne, in na koncu je bil Adam vselej potešen. Medtem ko sem obračala in preobračala vzroke njegovih stisk, sem se grela ob domačnosti dnevne sobe, ki je tako zelo moja: sicilske čipke, rusko iz masivnega lesa izrezljano pohištvo, pa srebrn samovar, ki ga je prateta ob poroki prinesla

iz same carske Rusije. V mislih sem Adama postavila v naslanjač pred kamin. Danes bi mi bil lahko mož. Sedél bi tu v copatah ter bral časopise, jaz bi hodila v službo, skrbela za hišo, vinograd in sadovnjak. Obšla me je hudobna misel: copatar. A brž sem jo zavrnila in priznati sem si morala, da je imel kljub prirojeni omahljivosti in nenehni žeji po nežnosti célo vrsto redkih lastnosti.

»Da, seveda lahko prideš,« sem se znašla, ker sem istočasno poslušala njega in svoje misli. »Da. Jutri zvečer. V redu.« Nisem marala odreči, saj imam rada Adama: ne tako, kot ženska ljubi moškega, temveč kot ljubim mačka pri hiši, rastline in vse, kar živi okrog mene. Odložila sem slušalko in stopila na prag. Začela sem šteti leta najinega poznanstva: zdaj jih je natanko trideset.

Takrat sem bila diplomirana bolničarka in pravkar sem se bila vpisala na univerzo z namenom, da grem v drug poklic. Z mamó sva že bili sami.

Neke noči se je skozi hodnik bolnišnice iz časov Marije Terezije razlegel krik mladega bolnika in bolniške sestre si nismo vedele pomagati, zdravnika pa od nikoder. Šest se nas je zbralo okoli njega, nobeno predpisano zdravilo ni pomagalo. Nagonsko sem iztegnila roko ter mu jo položila na čelo. Da se bo bolečina brž poglobila, sem dejala s prepričanjem, in začela strmeti, ko se je bolnik polagoma začel umirjati in končno zaspal. To se je nato še večkrat ponovilo, najprej z Adamom, nato še z drugimi bolniki.

Tudi na mami sem poizkusila in zdravljenje je bilo uspešno. Mama mi je tudi povedala, da je prababica imela ta dar. Zvečer sem si doma ogledovala roko ter se zabavala. Skozi katero vejo rodovine se je stekala vanje čudodelna moč? Je bila le igra kromosomov ali sila duha, o kateri tako malo vemo? Takrat mi je bilo še vse nejasno. Sodelavke so me gledale s strahom in

osuplostjo, nato z nezaupanjem in sovraštvom. Zdravniki so molčali.

Potem je Adam nekega dne vstal, se obril in odšel. Ko se je okrog božiča vrnil s šopkom cvetja, me je brez večjih težav prepričal, da sem sprejela sestanek.

Istočasno sem zapustila bolnico ter si resnično odahnila. Toda Adam. Preživela sva čudovito zimo, od katere še danes nosim v sebi dan, ko je po nalivu zamrznilo in je mesto z lampioni, žicami in drevesi otrdelo pod blestečo skorjo, — bel plašč, v katerem sem odhajala z njim na sprehode med čokoladno obarvanimi kostanji. In kramljanje pozno v noč, ki se je pričenjalo s Kafko ali s Sartrom ter se na polnoč iztekalo v galaksije in nazadnje v dolge in vznemirljive sanje.

Ko se je bližal čas najine poroke, mu je mati vdova nenadoma zbolela. Zvita v klobčič je ležala v postelji, oči obrnjene nazaj, in je ječala. Čeprav je bila bolezen resna, je ostala brez diagnoze. Napadi so se potem ponavljali redno vsakič, ko sva se imela poročiti. Tako je priletna gospa hirala: ko smo na poroko že davno vsi pozabili, je gospo pobrala navadna gripa. Pustila je sedeminštiridesetletnega otroka. Odtlej dalje Adamu nadomeščam mater. Včasih se še zasanja v poroko, vendar mi ni težko, speljati mu misli drugam.

Tako. Jutri bo zopet tu. Če ga bo kaj bolelo, ga ne bom smela zdraviti s polaganjem rok. Paziti bom morala, da ne bo slaščica pretirano vzhajana, skriti bom morala oleander, ki je kljub zimi v polnem cvetu, in tudi ne bom smela govoriti o sanjah, ker se te vselej uresničijo. Tudi z mačkom ne bom smela spregovoriti, ker mi ta vselej odgovori, čeprav v svoji mačji govorici. In ničesar ne bom smela napovedovati. Vem, da Adam tega ne prenese. Plaši ga vse, česar ne razume. Razume pa samo to, kar je vidno, otipljivo, stvarno. Tako mu ni bilo dano spoznati, da je vse samo življenje in da je gibalo eno, ki mu človeško rečemo ljubezen.

Ko bi bil vse to spoznal, bi se znabiti srečala in živela na isti daljici, ki se nikdar ne neha, a je dana le izbrancem.

Toda tudi brez njega je val življenja, ki me nosi, silen. Sama sem izmerila globine in širine ter daljave bivanja. V ničemer nisem polovica. In vem, za trdno vem, da konca ni.

Onkraj blesteče ploskve morja so pogledale Alpe iz jutranje meglice. Sedla bi in gledala. A dan bo kratek. Nagrabiti moram listja na vrtu, zaviti v cunje vodometa, da ga ponoči ne raznese: pospraviti moram stanovanje priletni kolegici, skočiti k mehaniku in frizerju, razgovoriti se z dijakom, ki se ukvarja z mislijo o samomoru, prebrati Gandhijev življenjepis ter poiskati vi-re, ki govore o izkopaninah Troje. Ko bo tudi to o Troji urejeno, bo polnoč mimo. Veter bo otresal še zadnje cekinaste liste na streho; v vseh sobah bodo tiktakale ure in poslušala bom utrip hiše, ki živi, tudi ko z mamó zaspiva. Prepričana sem, da ob vhodu sedi velik angel in bedi nad nama.

USTVARJANJE JE SVOBODA

Socializem se torej v teh deželah ni mogel nasloniti na svobodnega, temveč na osvobojenega človeka (osvobojenega dednostne posvetitve dolžnosti), še vedno globoko navezanega na davno ustanovljeno postavo krivde pred višjim načelom. Zato so socialistične revolucije praviloma žrle ljudi, ki so v svobojeni množici videli svobodnega človeka, nasprotno pa so na površje povzdignile tiste močne ljudi, ki so zaradi svoje pripadnosti množici vedeli ali pa zgolj čutili, da bodo prav nravi množice tiste, ki bodo izrekle odločilno besedo. Tedaj ni bilo treba storiti drugega kot obnoviti fevdalno postavo krivde in biča ter nadomestiti staro višjega načela z načelom, ki je imelo znamenja in govornico novega časa, govornico kolektivizma.

To je bilo nabiranje moči za rojstvo nove velike sile, zakaj svet se je tedaj že ravnal po postavah, in merilih, ki jih je vsilil fašizem: brutalna, gola sila je edino znamenje moči; tekma v kopičenju sile ter ekshibicije njene silovitosti in brezobzirnosti nasproti vsem, ki niso mogli biti močni na ta način, vse to naj bi bilo priča nezadržnosti ter neizogibnosti teh novih postav in njihove izpolnitve nad vsemi in vsakomur.

Tako smo pod pritiskom teh dejstev postali do podvrženosti sprejemljivi za seme tistih, ki so v duhu tega nesrečnega časa uzrli rešitev našega vprašanja, na katerega smo se jim zdeli obsojeni brez upanja, v ukinitvi tega vprašanja z našo samoukinitvijo, po zlitju naše vsebine v veliko okrilje nove obljubljenе dežele, z njenim gibanjem za totalno in poslednjo preobrazbo sveta. Oni so se v nekem smislu znova rodili, ko so postali verniki in

glasniki njenega grozljivega mesijanstva, zakaj v tistem trenutku je njihovo vprašanje, mučno vprašanje pripadnikov malega naroda minilo. Svoje poslanstvo med narodom, kateremu so pripadali, so videli v tem, da v njegov vrtičkarski prostor, v njegova ozka obzorja in v njegovo vdanost majhnim stvarem zanesejo novega duha velikih dimenzij velikega okrilja kateremu so bili zavezani.

Kajti to okrilje in to gibanje je moralo zaradi enostranskega, takorekoč enodimenzionalnega svojega duha skoraj povsem nasloniti svojo moč na vrednosti nižje vrste, na silo količin, velikih količin, zakaj to je bilo edino, kar je še premogla vesoljna Rusija, vse drugo so uničile prevratne socialne katastrofe, ki so prehajale ena v drugo, ker je vsaka zasejala novo, naslednjo.

Sila, ki si vedno poišče najkrajša pota do svojih ciljev, ker nima nobenih lastnih, notranjih zadržkov, doseže v trenutku silne učinke, pa tudi silen vtis na tiste, ki jih na ta in oni način prizadene; ta vtis je na splošno močnejši, kakor ga lahko napravijo moči kvalitete, ki v svojem uresničevanju ne iščejo najkrajših, pač pa najboljša možna pota izmed nešteto mogočih, a te so največkrat očem skrite, silno zapletene in zamudne. Le ljudje, ki so življenjsko vezani s temi procesi, jih doživljajo močnejše kot vse drugo in jih čutijo kot vrednost, ki je neskončno višja od vrednosti sile količin. Toda sila ima v času svojega učinkovanja neznansko, četudi le trenutno nadmoč nam minuziozno rahlim teh zato toliko bolj ranljivim tkivom kvalitetnih procesov s tem, da jih je zmožna uničevati s porazno in gospodovalno premočjo. Zato v trenutkih tega poraznega vtisa ni težko doseči, da se sila prevrednoti v vrednost nad vrednostmi, v postavo najvišje veljave in da jo kot tako ljudje v veliki večini tudi priznajo. Ko pa nadalje večina ljudi njeno pojavljanje tudi prepozna kot najvišjo vrednost izmed vseh, jo začno

sprejemati, kot se sprejema vse tisto, kar je dobro in ugodno. Skratka, nobenega razloga nimajo več, da bi se pred tem branili.

Novi duh, zaslepljen od vtisa, ki ga je nanj napravilo doživetje stvari kolosalnih mer, se je tedaj loteval našega malega prostora z občutkom lastne večvrednosti ter z občutkom prvenstva tistih kolosalnih mer, ki jih je privzel, nad našimi malimi merami. V tem duhu ni moglo biti prostora niti za kanec misli, da utegne imeti naš prostor s svojo minuciozno razčlenjenostjo in obdelavo neko vrednost po sebi ali da utegne prav v njegovi majhnosti, v njegovem smislu za majhne stvari tičati življenjsko važna kvaliteta sveta in njegovega ravnovesja; tedaj pač ni bil čas za razmišljanja o tem, kaj vse je odvisno od rasti drobne zelene trave.

Prvi vir ali če hočete, ozadje slehernega stvarniškega dejanja je vselej in za vse čase — ljubezen, pravzaprav njena moč darovanja.

Toda, kjer je prvenstvo oblastništva ponižalo ljubezen na raven sredstva, ki je za porabo, ter jo v ta namen zaznamovala s pečatom krivde in manjvrednosti, ustoličila pa vidike njenega padca — fanatizem je najstrašnejši med njimi — tam se je razmahnila najbolj nesrečna vrsta jalove setve, tista vrsta, ki je močna po tem, da svojo navzočnost očem skrije za nepredirno zaveso svoje bohotne rasti. Molk je vzpostavljen s povodnijo praznih besed in te besede so zato, da s svojim hrupom ta molk skrijejo; slepe nas naredi množica slepil; duhovno revščino z vso njeno malenkostno maščevalnostjo zakrivajo kolosalne mere megalomanskih podvigov.

Kakor si vsaka izgubljena ali zapravljenjena ljubezen, ki opustoši našo dušo, išče nadomestila, v katerem lahko izživi tegobe neuresničene izpolnitve, tako nahajajo ambicioznejši pripadniki narodnosti, ki so podobno kakor naša obsojane na životarjenje, prostora za svoj prodor v izumetničenem, tako rekoč brezspolnem svetu interna-

cional vseh vrst, vse od velikega okrilja socialističnega realizma do boletstne avantgardne gostobesednosti in razmnoževanja oblikovnih vzorcev, ki jih potrebuje svet snobov za vzdrževanje svoje »globalne« posvečenosti. Posebnost našega, slovenskega internacionalizma je njegova totalitarna narava, njegov bolestni ekstremizem, pravzaprav bolestna težnja po prvenstvu v njem. Ali drugače povedano, njegova posebnost je v tem, da je fanatičen, da je tisti, ki ne ve zase, da je slep za svoje mere in za vrednost svojega početja. Naše podložniško malodušje si je torej nezmotljivo našlo tisto, kar je vselej nagonsko iskalo: duhovne pregrade, s katerimi se ta vase negotova substanca čuti tako varno. In nikdar te pregrade niso bile učinkovitejše, nikdar ni bil noben provincializem tako bogat s svojo žetvijo neizvirnosti ter manije golega posnemanja, kot je tisti, ki si je nadel znamenja svetovljanstva.

Nekdanje naše zaplotništvo kot nekdanji izraz male prostornine naše samozavesti se je v prepričanju, da samo sebe odpravlja, nekritično na stežaj odprlo eni strani sveta, zato pa si je moralo varovati hrbet s prav tako nekritičnim zapiranjem pred njegovo drugo stranjo, predvsem pa pred dimenzijo lastne resničnosti. Z drugimi besedami, tisto kar se je v resnici zgodilo z nravjo našega duha, to ni bila sprememba v smislu prenove. temveč je bila to zgolj njegova nenadna levitev enega izmed njegovih negativnih vidikov, njegove zatohle malenkostnosti v totalitarno enodimenzionalnost. Zato se tudi ob drugem našem povojnem prevratu ni moglo resnično kaj spremeniti: z neverjetno, za nas nenavadno lahkoto se je inkvizicija »velikega okrilja«, ki se je tako uspelo prijela na drevesce našega zapetega, liričnega idealizma, čez noč umaknila tiraniji vulgarne pridobitnosti iz Marxovih časov, posvečeni (v njegovem imenu) s kultom tako imenovanega »neposrednega proizvajalca«, s čimer se je mračnjaško nezaupanje do duhovne sfere, prinešeno iz

»velikega okrilja«, sprevrglo v eksces morda najbolj omejene in obenem najbolj cinične ignorance duha, oziroma invencije, kar jih pozna moderna zgodovina.

Temna stran naše nravi, tista, ki je za to, da nas zanika in da jo premagujemo (s tem je našemu nastajanju dana smer, ki nas dviga nad kaos), ta je bila, v lažni podobi dobrega in sprejemljivega, porabljena proti avtonomnosti naše duhovne substance, to je, proti koreninam, ki bi pognale v našo lastno resničnost, do virov naše stvariteljske in moralne moči, zakaj edino izkoreninjenci so lahko popolni ujetniki.

Med najbolj nesrečnimi posledicami naše ponovne samoodtujitve, vse premočno spominjajoča na našo protireformacijo, je močan upad naših ustvarjalnih sil. To se je najprej pokazalo na najbolj vitalnem vrelcu, ki je vselej napajal našo bit, na naši književnosti, ki je po vojni postajala vse bolj neavtentična, kaže pa se tudi na območju naše materialne kulture, od koder je naša invencija skoraj povsem izginila.

Če že omenjamo protireformacijo, naj pojasnimo, v kakšnem pomenu rabimo to besedo. V naši reformaciji vidimo »prvi dan stvarjenja« našega kulturnega prostora, ker je prišla iz gibanja, katerega prodornost je izvirala prav iz njegove odprte, poglobljene narave, ki je dogajanju evropske kulture odprla nova, doslej še neizrabljena, neslutena prostranstva nacionalnih kultur. V naši protireformaciji pa vidimo nenaden, tej smeri nasproten obrat, ki je s tem, da je nasilno izničil to rodovitno setev, naš prostor zopet povrnil v prejšnje stanje golega kosa (ali sredstva), ki je, kot vsak polpojav, brez lastne avtonomije, ker pač pripada neki širši celoti kot njen goli del. Čim pa se je ta prostor zopet povrnil v opisano stanje, so se ustrezno temu spremenili tudi vrednostni temelji njegove duhovne klime: veljavo najvišje vrednosti je zadržala gola, brezpogojna pripadnost in privrženost prven-

stvu sile, ki si je ta prostor podvrgla kot svojo golo sestavino ali sredstvo. Protireformacija je pri nas uveljavila oblastnika-varuha (ne oblastnika-voditelja) in vzpostavila vzdušje, v katerem je bilo važneje, veljavneje in odločilneje, komu in čemu kdo pripada kakor kolikor je kdo nardarjen ali prizadeven, in se je zategadelj moralo drugo vedno podrejata prvemu.

V naši revoluciji je med nami, včerašnjimi podložniki skoraj neboleče prevladalo prvenstvo oblastništva nad vsemi obeti in vrednotami, ki smo jih premogli.

Izkušnjo politične in materialne moči pri sebi doživljamo kot neko magično silo, ki ima nadih vsemogočnosti ter neke posebne izvoljenosti, pred katero se čutimo krivi docela in v vsakem pogledu in ki je več kot samo preprosta protivrednost za vse nas. Nosilci take oblasti nekako nezavedno, a zato tembolj zanesljivo čutijo, kako je prostor, kamor lahko v dušah svojih podanikov sežejo, nekako brez omejitve zanje in se zato ta oblast ne omejuje samo na »contrat social«. Njene vezi se polaščajo ogrodij osebnosti in so za razliko od tistih, ki smo se jih včeraj odrešili, skoraj neboleče in skoraj prijetne; v njih je namreč globoka vzajemnost medsebojne dopolnitve, zakaj tako kakor novi oblastnik, prav tako včerašnji podložnik najboljše ve, da bo njegova oblast le toliko trajna kolikor bo v svojem podaniku nenehno pričujoč, tako se tudi slednji brez te pričujočnosti čuti globoko negotovega ter sam sebi prepuščenega in nezanesljivega.

Postali smo sami svoji cenzorji, kar pomeni, da sami pri sebi ne priznavamo prvenstva tistega, za kar smo po naravi poklicani. To je na poseben način zastrta zavest, ki jo ob vsakem poskusu stvarniškega podoživljanja sebe, preganjajo strahovi, tako da to podoživljanje ne more zaobseči vsega vidnega polja svojega primarnega gradiva, to je, avtentičnega spomina, oziroma avtentičnega doživljanja resničnosti nasploh.

V prostoru, ki je poseben samo po tem, da predstavlja zgolj posebno etnično gradivo, sicer pa je brez duhovne suverenosti, brez lastne protivrednosti za ves ostali svet, v prostoru, kjer velja pripadanje nečemu za njegovo prvo dobrino in kot tako tudi za njegovo prvo zapoved, ne more biti ne mesta ne ozračja za prosto in odprto merjenje stvarniške moči, zakaj to ozračje je prenasičeno s krivdo pred tistim, čemur večina nosilcev tega prostora priznava prvenstvo nad seboj in nad njihovim osebnim, naravnim poslanstvom. Merjenje moči se v takem okolju odigrava samo glede na pripadniško prvenstvo, to je, glede vztrajanja (inertnosti) v njej. To je torej okolje, ki nasproti onemu, prostemu, nudi možnost izbire nasprotnega značaja, in sicer v tem smislu, da še posebej, kakor obljubljeni dežela, privablja tiste, ki ne zdržijo ne popolnega, in ne manj popolnega merjenja stvarniških moči in zagadatelj čutijo tak režim kot nekaj »divjega« in nepreračunljivo krivičnega. Tako nastane okolje tako imenovane »negativne« selekcije, ki mora trajno odpravljati režim prostega, odprtega merjenja stvarniških moči, to je, tisto načelo, ki spodbuja izbiro boljšega, kvalitetnejšega, kakor trajno to načelo (ker ga je ustanovila narava) znova in znova oživlja.

Nekje v središču, vsekakor v življenjsko važnem živcu tega načela je občutljiv instrument, v katerem so skriti ključi do tiste skrivnostne ureditve, po kateri se odigrava izbira boljšega. Poslanstvo tega instrumenta je to, da s svojimi ključi, ki jih poseduje kot prirojeno sposobnost, prepozna tisto boljše ali tisto slabše in s temi dejanji postavo prostega merjenja moči znova in znova potrjuje in jo vedno obnavlja. Ta instrument se imenuje kritika.

Vendar se instrument kritike v novih okoliščinah ne odpravlja v običajnem (normalnem) pomenu te besede. Tisto, kar se zgodi, je sprememba, izmaličenje tega instrumenta v taki meri, da je s tem odpravljeno bistvo njene poslanstva, ohranjen pa je videz njegovega obstoja,

njegove navzočnosti. Izmaličenost kritike se kaže v tem, da ne prepozna za boljše ali slabše po »navadnem« pomenu stvari, temveč po »novem« pomenu, ki se samozvano razglša za višji red stvari, režim naravne izbire, oziroma prostega merjenja moči pa zaničljivo zavrača kot ostanek džungle. Nadomestilo za boljše ali slabše (za kvaliteto) je stopnja (količina) privrženosti »novemu«. Kritika v najširšem pomenu te besede, torej tudi tista, ki tvori življenjsko sestavino umetniških stvaritev, neizogibno postane v eno smer apologetska, v drugo pa ustrezno temu agresivna in uničujoča.

Kritika kot instrument obastništva izgubi sleherno veljavo institucije, ki ustvarja in vzdržuje vrednostna merila, pravzaprav merila za kvaliteto. Ker je kritika te vrste praviloma javna ovadba, postane sumljiv sleherni njen nastop, naj bodo njeni nameni še tako čisti. Ni si težko predstavljati, kako tako stanje stvari ustreza najrazličnejšim samozvancem in kako uničujoče deluje na resnično nadarjene ljudi. Zakaj poslej so vsa merila samozvana; merilo veljave je javni uspeh za katerokoli ceno in s kakršnimikoli sredstvi: enolično brezosebni konformizem, ki se bohota v takem ozračju ter nasiljno brezobzirno povzpetništvo, ki je nujno, pa tudi edino dopolnilo prvemu, sta pač najbolj nestrpna sovražnika odprtega duhovnega prostora, ker se branita in varujeta življenjsko okolje, v katerem edino lahko uspevata, to je, prostor duhovnega monopola. In tako postane pri tem početju vse dovoljeno, medtem ko v resnici ni dovoljeno ničesar. Tisti, ki ga prizadeva javna kritika, se namreč zaradi opisane njene vloge praviloma čuti prizadet ne le za tisto, česar se pri njem kritika loteva, marveč se čuti ogroženega v celoti, kot eksistenca. Prizadeti zato reagirajo na kritiko panično, zakaj za njo zmeraj vidijo neko zaroto proti sebi, njenemu izvršitelju (kritiku) pa z razlogom ali brez razloga pripisujejo najbolj temne, tako

rekoč zločinske nakane. Skratka, kritika, ki velja za eksekucijo, učinkuje ravno v obratni, nizdolni smeri, kot je njen izvirni namen in poslanstvo: prizadetemu ne kaže poti k sebi, ne prebuja njegove vesti, temveč ga prav nasprotno pred njegovo vestjo svari. In medtem ko se prizadeti s svojo razbolelo notranjostjo zateče za zidove samoljubja in morda celo nadutosti, v kateri se lahko prebudijo nevarne kali preganjavice, ostajajo nosilci kritike, s podrtimi mostovi, nepovratno ujeti na nasprotnem bregu, zaznamovani s slovesom eksekutorjev. Težko, če je svet poznal kdaj razdor, ki bi bil popolnejši od tega. In bi bila globina njegovega kaosa bolj brezdanja in nepregledna — za nepredirno fasado »monolitosti«.

IV.

Prave razsežnosti naše biti se pokažejo šele tedaj, ko se ta bit začne presnavljati (uresničevati) v dogodke in s tem ko prehaja v očitni svet pojavov, tudi sama postaja svojstven, avtonomen pojav. Moč tega dagajanja je tedaj, ko pride njegova ura, tolikšna, da temu svojemu namenu podredi tudi naše zavedanje tistega, kar se dogaja. To pomeni, da se dogajanja samega zavedamo v taki luči, oziroma ga doživljamo na ta način, da se s svojimi dejanji, ki jih ta poseben način doživljanja izzove, še pospešimo izpolnitev tistega, kar je v teku. Naše zavedanje je tedaj nekako »prirejeno« za neki namen, še posebej če gre za ohranjanje naše gole eksistence; naši čuti so na preži samo za tisto resničnostjo, ki trenutno tvori in določa pogoje za to naše golo bivanje. Zato v stanju, v katerem nas ima v oblasti (zgodovinski) trenutek, malokdaj vemo, kaj dejansko dolgoročno delamo — ali se rešujemo ali se pogublamo: kaj lahko je tisto, v čemer vidimo svojo zmago, v resnici naš poraz.

To pa se nam razkrije šele tedaj, ko nam naše izboljšano stanje, s katerim smo se rešili oblasti trenutka, to

je, vprašanja naše gole eksistenze, dovoljuje razgled po daljšem kosu naše prehojene poti in ko postanejo očitni sadovi naše setve, ki smo jo na začetku te poti zastavili. Gre torej za nekakšen večji razsežnejši koordinatni sistem dopolnjevanja naše usode. Za ta razgled pa je treba imeti spomin.

Pokrajina naših preteklih početij, pa naj bodo tista, ki so s svojim uresničenjem postala dejstva, ali tista, ki so ostala v nas kot naše želje ali namere kot naša notranja resničnost, vse to je gradivo nas ali če hočete, gradivo za nas prihodnje. To gradivo, to so priče naše moči, naših nizkotnosti, naše revščine in bojazni. To so torej priče, s katerimi lahko po našem spominjanju, torej po naši sposobnosti, da jih lahko prikličemo v vidno (očitno) polje našega življenja, vzpostavljamo lastno veljavo ali moč nad drugimi, in so spet priče, ki se jih iz enakih razlogov bojimo, ker lahko postanejo vir naše pogube. Tako vse tisto, kar iz teh in onih razlogov ne more do svoje podobe in se nekako ne more učlovečiti, vse tisto ostane zakleto v kraljestvu senc, ki se začno na najbolj čuden način poigravati z nami.

Naš čas je, kot rečeno, poseben po neki posebni obsedenosti, katere izraz je prepričanje, da smo mi, izvoljena generacija, poklicani izvršiti neko totalno spremembo v naravi našega početja. Zaseganje spomina, ki se vrši v tem imenu, dela iz kraljestva senc, iz njihovega naravnega vzgona, prebiti se na polje svetlobe in se upodobiti ter se odrešiti prekletstva s svojo daritvijo, resnici zle duhove, ki jih je moč v vsakem trenutku priklicati nad vsakogar, da se ga zaznamuje s krivdo. Ta generacija je bila podobno kakor starogrški kralj Oidipus prepričana, da je odrešitev in osrečevalec ljudstva že s tem, ko je razrešila eno samcato sfingino uganko. Ko pa je očitno nezadovoljstvo bogov terjalo še razkritje uganke o njenem pravem poreklu, je bilo dejanje te generacije popol-

noma nasprotno od dejanja kralja Oidipusa, ki je s svojo veliko tragiško vero, da je resnica nad njim in nad vsakim človekom (resnica spada k neskončno višjemu redu stvari, kot je zgolj človeški red), morda najbolj čisto nasprotje sodobnemu humanizmu, ki je nezmožen te velike vere in ki jo prav s tem in morda tudi zaradi tega v dejanjih tako nestrpno zanika.

A dokler bo naš spomin zasežen ter zaklet v enodimenzionalno stanje senc in strahov, dokler nam ne bo dano toliko srčnosti, da se v pokrajini našega spomina prosto gibljemo in naseljujemo, toliko časa bomo tudi sami ujeti v stanje polpojave brez lastnega imena in obraza.

Vse je odvisno od tega, koliko bomo premogli tiste vere, ki jo simbolizira večni kralj Oidipus.

Slovenci niti v moderni dobi nismo dosegli kontinuirane in organske rasti iz lastne kulturne podlage; niti dandanašnji se nismo dvignili iz usode obrobja tega kontinenta, včerajšnjega središča sveta, ki ga danes ni več. Taisti analitični duh, ki je prodril pod površje narave z iskanjem (členjenjem) njenih sestavin ter se na ta način trdno ujema očeprijel vajeti njenih postav v njeni delavnici, taisti duh se je z enako mrzlično slo po napredovanju svojega prodora preiskujoče lotil ozadja, delavnice svojega stvarjenja ter s taisto težnjo po prodoru (napredku), po isti poti členjenja, iskal predvsem sestavine tega stvarjenja. Vendar pri tej svoji veliki pustolovščini se je tako trdno ujema očeprijel zakonov narave, lahko oprijel samo instrumentarija stvarjenja, to je tistih njegovih ključev, po katerih se je izvršila nekakšna prevedba, ali če hočete, vstajenje duha v pojav, ki je našim čutom dosegljiv. Ta duh, čigar moč, kakršna je lahko le moč božanske bližine, se je tako suvereno in čudovito izražala v silni, pretresljivi izpovednosti, se je ves presihajoč v pesku materije, prav tej izpovednosti oodrekel, čim je ni premogel več. Poslej ni preo-

stalo drugega kot občudujoče ogledovanje instrumentarija, pravzaprav sredstev te izpovednosti (jezika, črte, barve, volumna, tonov), kakršne je izgledilo delo, ki je opravljeno in končano. In evforija bližine te dokončanosti je tista, ki tega duha opaja z mislijo, da je to obred prihodnosti. Nasprotno, ta duh je — tudi s tem — nepremakljivo in nepovratno zazrt v dejanja svoje preteklosti, zakaj ta je edina hrana njegove sedanjosti.

Pesništvo, modrost, glasba, podoba, vse to je izgubilo ves svoj vznemirljivi čar in se izcimilo v suhe, brezosebne stroke.

Ta kontinent, kolikor danes obstaja kot tak, obstaja zaradi moči njegove preteklosti. Mi nismo bili njeni aktivni, vidni soustvarjalci, pač pa bolj njeni posnemovalci, pri čemer nam je bil materin jezik edina priča in opora zavesti o naši drugačnosti.

A tudi tedaj, ko je po naših največjih glasnikih spregovorila vsebina te drugačnosti in zadišala po svojskosti, se je naš duh le izjemoma dvignil nad odkrilje evropskih duhovnih tokov in šol, ki so s svojimi plimami in osekami ter fazami svojega razvoja vedno nadmočno posegale v našo rast in trgale našo kontinuiteto, naše izročilo, da se ni moglo osamosvojiti v svoj tok, v kakršnega se je osamosvojila, denimo, ruska literatura ali češka glasba.

Tisto, kar nas je ohranjalo zgolj drugačne, je naša velika zmožnost za sprejemanje, vsrkavanje vsebine in izrazil močnejših po duhu, a ta zmožnost se je sprevrгла v inertnost, ki še danes obvladuje našo bit in duši našo izvirnost. Z enako podložniško vnemo, s kakršno smo se nekdanj predajali egocentrični miselnosti Evrope, se danes udeležujemo njenega padca in otročje nezrelo celo skušamo prekašati najbolj skrajnostne produkte in krče njene agonije. S to svojo inertnostjo smo dospeli na kritično točko, na kateri začenjamo postajati nesmisel sebi in drugim. Tu je razpotje, od koder lahko vodi nam-

nikakršnim, k naši že pred desetletji načrtani zamisli o samoukinitvi, ali pa k nadaljevanju nas v kreacijo.

Mi smo neodgovorni do darov, ki so nam dani; mi se jih bojimo prevzeti nase in okrilje objektivnejših ideologij nam nudi pred to odgovornostjo zatočišče, kakršnega smo si v globinah, ki se jih ne zavedamo, najbolj želeli. Slovenec zataji svoj dar prej kakor drugi, ker se tudi z njim čuti manjvrednega, kakor se čuti manjcrednega, denimo, s svojim jezikom.

Ni slučajno, da nasprotnik predvsem pri Slovencu nima pravice do tragike; nima torej pravice, da bi bil človek.*

Za našo duhovno klimo sta še posebej značilna dva skrajnostna pojava: agresivna gostobesednost in hiperprodukcija samozvancev ter odmaknjenost in resignacija resnično poklicanih. Pa še ti slednji redkokdaj dobro vedo, za kaj so resnično poklicani *za kaj pa niso*, kdaj meje svojega daru prestopajo.

Kadar Slovenec prihaja s čim na svetlo, navadno ne prihaja sam, v svojem imenu, temveč navadno vzide na ta način, da izvrši kakšen obred samodaritve, zakaj on ima vedno nekaj nad seboj.

Nam se resničnost izvirno ne kaže v taki podobi, kot se kaže človeku Zahoda, to je na ta način, da hkrati ko uzre podobo, čuti njeno nepopolnost, kakor tudi navzočnost one druge, še nevidne strani. Kolikor mi ta način zrenja samo povzemamo, brez tistega velikega čuta za nepopolnost, čuta, ki je utemeljil zahodno kulturo, postajamo žrtve, s tem jemljemo nepopolno za popolno. Posledica tega je, da zvemo za ono drugo, nam nevidno stran stvari šele tedaj, ko nas ta s silo svoje navzočnosti udavirno naše zrenje nagiblje k veri v nujno celostnost (to-

---

* Glej zapis Josipa Vidmarja Sub specie aeternitatis, Sodobnost, št. 3.1975.

pravi slepe za ono prvo, najprej doživeto stran stvari. Izri in nas bolečina, ki preplavi vse polje naše zavesti, natalnost) stvari — v tem je naša moč in naša šibkost.

Našo življenjsko vero naslanjamo na svoj značilni »čisti« idealizem, katerega prostornina je brez raznolikosti in tako rekoč enoznačne strukture. Zato se takrat, ko se nam ta vera podira, zatekamo v njeno obrnjeno stran, v njeno gladko zanikanje.

Mi nimamo lastnega kralja Oidipusa, simbola moške vere v resničnost, ki je višja kot zgolj človeška; naš duh je ustvaril le simbole zlomljene moške vere in se resignirano zatekel k podobi čiste ženske svetnice ali h kultu matere. Toda, samo mi se spet lahko tako samotržno ponizujemo s totalnim nihilističnim zanikanjem ženske vere in samo mi se lahko s tako malenkostno nestrpnostjo zoper njo in njeno premoč v nas nemočno in neprepričljivo bojujemo s podobami anti-Antigone, anti-Bogomile in drugimi še manj prepričljivimi liki vlačuge ali ženske-samice. Podoba ženske v naši literaturi malokdaj doseže razsežnost prostranstva in tiste skrivnostne mnogoličnosti, značilne za velike stvaritve. Resnično močna je samo naša lirika.

Zgodovina zadnjega četrtsoletja je jasno in nedvoumno, kot lastno degradacijo, zavrnila pot v enoličnost sveta in začela vabiti k stvarjenju njegove mnoge mnogoličnosti, v kateri tudi male dimenzije vse bolj dobivajo vrednost svojevrstne kvalitete s tem, da tvorijo ravnotežno nasprotje velikim, zakaj velike dimenzije s svojimi velikimi možnostmi vsebujejo sorazmerno temu velike nevarnosti. Soodvisnost, celostnost sveta se ne more zgraditi drugače kakor po načelih, ki povezujejo sleherni organizem v celoto višje vrste, a to je načelo soodvisnosti avtonomij, zakaj le-te so zmožne organske (odgovornostne) povezave.

To vabilo je v tem trenutku še posebno namenjeno

nam: naša kreacija utegne biti spodbuda novemu ravnovesju sveta.

Današnjemu občutju sveta, ki se nam na splošno kaže zgolj po svojih predmetih, je tragiško doživetje tuje; premnogi celo mislijo, da je resnica spričo sile množičnega (količinskega) človeka za vedno presežena. Vendar nas kriza kulture ter njena najbolj otipljiva posledica, kriza okolja in biosfere nasploh opozarja, da je resnica iz tega doživetja vsak dan bolj tudi naša resnica.

Legenda o Prometeju je večno živa.

Čeprav ta številka revije spada še v letnik 1975, je prav, da se zaradi počasnega izhajanja Zaliva že zdaj spomnimo Ivana Omerse, duhovnika, ki je v začetku marca zaključil svojo zemeljsko pot. Gre namreč za izgubo enega izmed tistih duhovnih mož, ki se za časa črne diktature niso ustrašili, ampak so možato in ponosno vztrajali v ljubezni do prepovedanega slovenskega jezika. Duhovniki so bili edini, ki so s prižnic lahko nagovarjali ljudstvo v domači besedi, in Ivan Omerca je v tem verskem in narodnem poslanstvu vztrajal kljub grožnjam in napadom, tako da je bila po njegovi zaslugi v najhujših letih fašizma šentjakska cerkev oaza slovenske besede. Naj mu bo zato tudi na naših straneh potrjeno priznanje, ki gre pokončnemu značaju in zaslužnemu možu.

MOČ V BELEM

(nadaljevanje)

12. poglavje

Na mizi, kjer je navadno ob vazi z rožami goste pozdravljala posoda s čajem in se je čaj kadil iz porcelanastih skodelic, je ležal šop ključev in miza je bila potisnjena v kot. Sredi sobe so stali kovčki, pripravljeni na pot. Vrata v predsobo in iz predsobe v kopalnico odprta na stežaj. Stanovanje je bilo prazno. Polnilo ga je le vzdušje, značilno za poslavljanje: ne govori se mnogo in ko se karkoli spregovori, besede niso več besede, temveč spodtikanje zlogov skozi grlo. In stanovanje ni več stanovanje, je čakalnica na odhod; soba je zgubila vse okrasje; namizni prti - zavese - stenski obeski - stoječi - viseči - prslonjeni - postavljeni predmeti, ki so sobo in ostale prostore narejali osebne, so zginili. Soba je bila slečena, stene navpično enolične, strop je zlezel nekam nižje nad glavo, in tla so se razgalila kot pohojen les — soba, ki je še pred kratkim bila ko negovana dama, polna izkazanih in polprikritih čarov, ta naga primadona je zdaj postala nezanimiva škatla, revica, ki čaka, kdo jo bo spet napolnil; zapuščenka brez čarov ... edini šarm sobe sta bili Sava in Vanda, sedeči na kovčkih. Zdaj ena — zdaj druga je pogledovala na uro.

»Preneumno! Oziram se na uro, ko da potujem jaz in ne ti,« je dejala Vanda.

»Do odhoda imam še eno .. dve ... še polnih šest ur,« je štela Sava. »Ko bi le vedela, kod kolovratijo najini kavalirji.«

»Ni težko uganiti — v gostilni sedijo. Pri Orlu. Pod

Gradom. Morda v Trubarjevem hramu — ah, kaj-vem-kje! Nekje ga pač žro. Tudi njim pada slovo težko.«

Vanda je stopila k oknu.

»Postrešček bi tudi že lahko prišel po kovčke,« je menila, »tukaj se človek počuti ko v kaznilnici. Čim oddava ključe hišniku, se odpraviva. Do mojega stanovanja v Južnem drevoredu si vzameva taksi, prav?«

Savi je bilo prav. Odprla je potovalno torbico in samogibno iskala po njej ... iskala je vozovnici za brzca, ki bo njo in njenega moža doktorja Pegana popeljal proti zahodu. Pegan je namreč odpovedal službo pri Kacu in si poiskal zaposlitev v drugem mestu.

Pozvonilo je. Na pragu je stal postrešček in se z veliko težavo predstavil:

»...hk! — kovčke sem!...«

Krog sebe je širil nedvoumne duhove, ko živa reklama za slivovko.

Za postreščkom je stal hišnik in potolažil dami:

»Kar pustite, bom že opravil in spravil kovčke v prt-ljažnico na postaji. Listke od garderobe vam prinesem v Južni drevored.«

Dami sta odšli navzdol po stopnišču, hišnik je zaklenil stanovanje in vzel ključe — odhajanje iz bivšega stanovanja Peganovih je bilo opravljeno.

V Vandinem stanovanju je bilo prijetno toplo in domačnost je že kar vsiljivo zrla od vsepovsod. Savi so se ovlažile oči. Ne preveč. Ne do pravih solza. Toliko, da je morala seči po robček, medtem ko je govorila:

»Najraje bi ostala. Res ne vem, zakaj rinem z njim.«

»Beži vendar — 'zakaj rineš z njim' .. saj sta vendar mož in žena,« jo je popravljala Vanda.

»Morda ... morda se bova s Peganom v kratkem ločila,« je tarnala Sava in zahlipala.

Vanda jo je malce prizanesljivo, malce zares trdo potresla za roko:

»Poslušaj, draga moja, začniva storijo še enkrat, torej

že tretjič. Zdi se mi, da v nečem pretiravaš. Svojega mo-
žička dolžiš nečesa po krivem. Mirni dostojni gospodič
doktor Pegan — zatreskan je v tebe da ne gre bolj ... on
ni nikak prešuštnik. Luka mi je povedal, kako sta s Pe-
ganom našla v smetišču radijevo iglo ... jasno, Pegan je
moral iglo odnesti doktorici Gularjevi. In jo je nesel. Ta-
ko. In zdaj se začne tvoje pripovedovanje. A bodi obzir-
na. Nikar mi ne pretiravaj. Torej? Kako, praviš, je bilo?«

Vandino vztrajno dopovedovanje niti ni bilo potreb-
no, Sava je dobro poznala svojega možička. Njegova po-
hlevnost bi ji že skoraj presedala, in Peganova zgodba z
Gularjevo ji je dajala nekaj nadomestila za višek moža-
tosti ... in zgodba z Gularjevo bi resnično lahko bila tako
kruto moška ...

»Saj ne rečem ...« je vrtela Sava robček v rokah, »saj
nič ne rečem, dostojen fant je, a z Gularjevo se je ne-
mogoče obnašal...«

»Kako misliš, 'nemogoče obnašal'?«

»Tako ... moral bi biti bolj uraden.«

»Uradno ji je nesel vendar iglo.«

»To že, ampak...«

»Nič ampak — in kaj je rekla Gularjeva?«

Sava je z nekaj teatarske mimike dejala:

»Zamisli si ti njo, kozo neumno, pobesnena je! Dejala
je Peganu, da se patologi vtikujejo v stvari, ki se jih nič
ne tičejo. — Ali ne? ... vse kar je prav!«

»Res je trapa — a kaj je bilo potlej?«

»Potlej je naenkrat začela jokati...«

»...in?...«

»...on jo je začel tolažiti...«

»...thiii! 'tolažiti', le kako?«

»On pravi, da je pač prisedel k njej — saj se tikata,
še iz otroških let...«

»Ah, kako ganljivo ... otroško prijateljstvo ...«

»... in ji je govoril, kako zato ni treba jokati ... se pač
primeri — —«

«Ne — — tale Pegan! pravi telebanko ... moj Luka bi ji čisto drugače posvetil...»

»Ona pa je kar naprej tulila — in ji je z robcem obri-
sal solze ...»

»Oh, samaritan! — hi! si predstavljam ...»

»In zdaj — — zdaj pride tisto najhujše...»

»— — no?»

»... obesila se mu je krog vratu ...»

»... hi! — — hi hi!...»

»... si predstavljaš? — — zvrnila se je prek fotelja in potegnila mojega Pegana, da se je zložil po njej ...»

Domačnost sobe je dobila zvenk. Dami sta se hihitali in žlobudrali s pristno žensko ihto, kateri ni kraja in ki je dosledno ustvarjalna: pred njima je lebdel znanstven kabinet nuklearne fizičarke s foteljem, na fotelju doktorica, na doktorici Pegan ko kup prevrnjene nesreče. Fotelj - Gularjeva - Pegan ... ko sendvič — — —

»... moj možiček pravi, da se ga je oklenila ko pajek...»

»... hi-hi ...!»

».. in se je ni mogel otresti, z rokama je tičal nekje pod njenim hrbtom ... stisnila ga je za vrat in se mu z usti prilepila na kožo pod uhljem. Pozna se mu, luštkan višnjev kolobarček...»

»... hi-hi! ... hi-hiiii! ožigosala ga je, ko kravji pastirji teleta...»

»... ah! grdoba grda gularska ... zraven je baje že kar izdatno sopla ...»

Sopenje doktor Gularjeve na fotelju pod Peganom je pomenilo za domačnost, ki se je med Vando in Savo kar iskriala, hud pretres. 'Na — kaj takega!' '... se res vse neha!« '... kaj si ona sploh predstavlja!...', ' — navadna brinetka, barva se na rdeče ... in ji čisto nič ne pristaja...', ' — je prava lovača, lovi kogar more...', 'včasih se hajka za nekim inženirjem...', '...je pa že kar v letih, babnica stara! ...'. Doktorici Gularjevi ozračje med dama-

ma ni bilo naklonjeno. Oskubili sta jo do kosti. Odvzeli sta ji vse pravice ženske. Obsodili sta jo na usodo kaktusove cvetke, ki se odpre nekje sredi saharske puščave in mora oveneti, preden jo najde kak čmrlj. Ko sta jo popolnoma uničili, sta jo pognali iz svojega ogorčenega ozračja:

»In — kako se je končalo?« je vprašala radovedna Vanda.

»Moj možek je nazadnje le našel svoje roke. Zlezal je z Gularjeve ...«

»... in? ...«

»... pobegnil.«

»... hi-hi!«

»... hi-hi-hi!«

»Včasih — včasih je tudi beg junaštvo.«

Večer v Južnem drevoredu je mineval v znamenju odlik ženskega rodu. Dami sta si pripovedovali zgozbo še petič in bilo je jasno, da si jo bosta povedali še šestič in sedmič ... ne da bi kogarkoli opravljali, ker ne znata obirati in jima je pod častjo natolcevat. Zgodba pa je vredna večkratnega zgodovinskega obnavljanja. Kako ne? — saj je premaknila Pegana, da je odpovedal pokorščino staremu Kacu in pobegnil od Gularjeve. In pred doktorico, ki bi jo podpovprečen scenarist predelal v demonško bitje, je treba pobegniti daleč v drugo mesto.

»Ko bi le vedela,« se je spomnila Sava, »kje so oni trije. Morda nisva storili prav, da nisva šli z njimi.«

»Ah, prav nič ne bova zamudili. Boš videla, kako jih bo poslavljanje zdelalo.«

Poslavljanje 'onih treh' je imelo poteze možatega razhajanja prijateljev. Usidrali so se v gostilni Pri mitnici in za uvod naročili brinjevec. Takoj je sledilo pivo:

»Trikrat veliko temno.«

Besede, ki so kapljale vmes med pijačo, so imele smisel prenovljene izdaje Priročnika iz lojalnosti:

»... dopisovali si bomo ...«

»... bomo. Ostati moramo v pismenem stiku ...«

»... z novoletnimi čestitkami ... vsaj prvo leto ...«

»... osmrtnic si ne bomo pošiljali, te bodo v časopisju.«

Laški ležak je bil bolj težak ko temen in z brinjevcem se ni znal preveč pobotati. Segli so po konjaku in zraven naročili štefan črnega, okus po brinju in hmelju se bo tako unesel, odplaknila ga bo dalmatinska črnina.

»Ko ti bo umrl stari Kac in boš ostal sam s plemenito posadko v mrtvašnici, ti pošljemo sožalje.«

Sožalje je veljalo Galetu. Od treh Kacovih asistentov je edini imel smolo, da se mu v opravljanju službene dolžnosti ni bilo nič zgodilo in zato ni imel razloga, da mi se izneveril prosekturi. Med njim in ostalima dvema se je razvila borbena fronta.

»Ubežnika,« je Gale prizanesljivo zmerjal kolega, »z dezertjerji se ne razgovarjam.«

»Le glej ... če slišimo o tebi kaj dobrega, bomo zelo presenečeni. Ni pa potrebno takoj spraviti mrtvašnice na boben in zapraviti njeno cenjeno ime ... buča galetovska.«

»Za njeno dobro ime sta se potrudila vidva — ti s preparatorko na lestvi ... in ti z Gularco na fotelju ...«

»Gale, ne bodi razbojnik! Glej, da se oženiš z Vando...«

Veselost v občevalnem jeziku in črno vino v kozarcih nekdanje triperesne Kacove deteljice sta imela nekaj skupnega: ne eno ne drugi ni bilo povsem pristno. Črno vino iz steklenic z bahavimi pisanimi nalepkami je puščalo na dnu kozarcev bogato rjavkasto usedlino, in veselost je bila narejena, primerna poslavljanju v okrilju gostinske sobe. Soba je poslavljanju dajala povsem ustrezen okvir. Bila je poltemna in še vedno skoro prazna. Ob vogalni mizi sta sedela mlajši ženski in ob mineralni vodi koketno upali, da se bodo mladi gospodiči poslužili mraka in jima dali kaj zaslužiti. Mladi gospodje pa so bili preveč zavzeti z usodo poslavljanja :

»Na zdravje — živijo! — poboljšaj se! ...«

Kozarce so polnili in praznili v mraku, ki se je ujemal z njihovim vedno bolj kosmatim razpoloženjem; odsevi svetlobe na kozarcih, na točajski mizi, na kovinskih nogah stolic so medleli. V mraku je celo bogato z zlatom obšita uniforma državnika, ki je visel v razpokanem okviru na steni in resno nadzoroval prostor beznice, celo ta uniforma je zgubila svoj značilni lesk ter učinkovala v mraku komaj ko livreja hotelskega liftboja.

Narava nepristnega vina je kljub usedlini na dnu kozarcev pokazala svojo moč. Vsi trije so se ga strupeno nalokali.

»Draga moja izgubljena bratca ... bratca po orožju...« je poskušal Deu objeti zdaj enega zdaj drugega.

Pegan je sedel ko prilepljen. Bled obraz ni niti napol znal povedati, kako Pegan trpi, ker se bori z vedno bolj vsiljivim kolcanjem, kolcanje pa je nevarno vzburkavalo njegovo drobovje.

»... mi smo trije ... in naš vojskovodja Kacus famosus — fanfare za našega očaka Kaca! ... fanfare mu bodo pele ... potem ko bo umrl ...«

»Zelo si zabaven,« je Gale pohvalil Deua in si dopovedoval, da ga še sam nima nič pod kapo. »Ko ti bo na kirurgiji z lojtre padla v naročje operacijska sestra z instrumenti, greš lahko v teater ... za šepetalca.«

»Bratec moj — se motiš. Na kirurgiji bom še pel ... glavni sestri bom zapel tisto cerkveno: 'Ti si urce zamudila...'.«

Deuove misli na operacijsko sestro so bile stvarne. Tudi Deu je namreč starega profesorja Kaca zapustil, niti posloviti se ni prišel od njega. Čim se mu je bila rana na temenu po zaslugi profesorja Sence zarasla, se je ojunčil, odšel na upravo bolnišnice in svečano izjavil: 'S prosekture me kar lepo zbrišite. Mojo sliko lahko obesijo v muzej, če hočejo, muzejska gospa preparatorka pa dobi od mene avtogram — v zahvalo za zabavo pod

lestvijo'. Odšel je domov in se v prosekuri ni več prikazal. Ni minil teden, pa ga je profesor Senca uvrstil med svoje asistente na kirurgiji kot prav posebno trofejo. In Deu je odtlej pripadal inventarju operacijske sobe.

Pegan je bil zgubljen. Razločno je čutil vsebino želodca. Če se bo le malce premaknil, če bo rekel le besedo, se bo želodcu moral predati.

Bojeviti Deu ga je potegnil za kravato in trobentajoče zapel:

»Ti si urce zamudila ...«

Vlačnja za kravato Pegan ni prenesel. Bled, z obrazom maske iz mavca se je pognal od mize. Bezljal je skozi kuhinjo gostilne, se znašel na ozkem hodniku in iskal ... kje ste, o vrata! o vrata odrešilnega prostora! — — odprl je prva vrata hodnika ... napačna, vrata shrambe ali kaj podobnega ... našel naslednja vrata ... o da — hooo-up!

Izpraznil je prevzetni želodec ob krčevitem riganju, s solzami v očeh, ki so komaj še kaj videle. Sklonil se je še parkrat, nato je nastopilo olajšanje — — aaah. Pegan se je počutil lahkega ko balon, ki je odvrigel uteži. Naslonil se je blažen na zid za sabo. Zlezal je ob zidu navzdol. Pristal je na nečem nizkem in na tisto nizko je sedel ... pod sedalom je zagrgalo — — kje pa sedi? O pardon — —

Sedel je na lesenem, nekoč oribanem pokrovu, ki je zapiral straniščno školjko.

Nasproti na zidu je viselo zamazano toaletno zrcalo. Zraven zrcala obešalnik s popackano brisačo. Pod zrcalom bidé, v bidéju kislo parfumirana godlja iz Peganovega želodca. Poleg obešalnika z brisačo plakat, kakršnega je videti tudi na plankah okrog stavbišč, v salonu damskega frizerja in v nekaterih izložbah po mestu: »Tovarišice! Strnimo Fronte žena...» itd.

Ogled prostora je Peganu pomagal do spoznanja, da je v hudi stiski zašel v damski toaletni prostor. Spoznanje ga je obšlo skoraj pravočasno. Vrata so se namreč

odprla in priletna ženska v uniformi kuharice je vstopila in začela dvigovati krilo — — tedaj je zavreščala. Pegan, okamenel od strahu, je bil razlog, da je vreščala.

Pritekel je natakak.

Natakak je stekel po računovodjo in računovodja je stekel po debelinka, ki se je znal hrupno zadirati in se je Peganu predstavil:

»Direktor gostišča.«

V nekaj minutah se je v ženskem stranišču ob Peganu in kuharici zbrala hierarhija gostilne. Strokovnjaško so si ogledali bidé — in Pegana so odvedli v direktorjev uradni prostor, smrdeč po turški kavi in odišavljen z razkužilom domače znamke.

Naenkrat je Pegan držal v rokah listič, ki mu ga je direktor stlačil med dlani:

»Tako, prijateljček! Tu! — Račun! Račun za čiščenje sekreta! Plačali boste takoj, sicer pokličem policijo — — no? bo kaj?!«

Pegan je brez obotavljanja plačal.

Direktor je Peganov denar basal v notranji žep suknjiča, ne da bi izpustil Pegana iz svoje izvršilne pristojnosti. Postajal je očetovski:

»Da veš, prijatelj, računa ne bi bilo treba izstavljati ... za tvoje kozlanje? Kaj pa si sploh jedel? Nič! Da bi vsaj pojedel šunkarico ... tudi naši kuhani vampi so dobri ... na'a! samo piješ — — sram te bodi ... in še to izkozlaš — — kakšen gost si mi ti!«

Direktorjevi mesnati prsti so se oklenili Peganovega suknjiča in Pegana porinili k vratom.

»Imeniten gost zna tudi kaj pojesti ... eden takšnih je pospravil tri golaže in dvanajst žemelj, spil je osem vrčev piva in ni nič bruhal ... podelal se je po tleh in po stenah, poldrugi meter visoko — — — in eden se je pokakcal še po stropu — — kako ga je spravil tja gori, tega še danes ne vemo ... kaj je tvoje kozlanje proti vsemu temu — nič! Ni vredno računa. Vseeno sem ti zara-

čunal ... ker si naskočil našo kuharico — — — delavno žensko! ... te ni nič sram! — — v gostinski sobi čakata dve mladi ... tema si se izognil ... kakšen človek pa si! — — — no, prijatelj, plačal si ... in zdaj se poberi!»

V gostinski sobi se je nabralo pijanih glasov in nič se ni poznalo, kako Deu prepeva.

Natakarica je Deuu prinesla pelinkovec. Deu jo je pobožal po rokci in s svojim najboljšim tenorjem zapel:

»Ti si urce zamudila...«

Dekle je užaljeno umaknilo roko. Deu je ujel dekle za komolec in še bolj prepričljivo odtrubaduril:

»Ti boš vse urce zamudila...«

Dekle je videlo Deuove modre oči; vedrina in zdravje. Nasmeh Deuovih ust, odkrit in prešeren, ji je ugajal, Deuov glas, ovlažen z vinskimi hlapi, ji je bil všeč, Re-
kla je:

»Zamudo bomo že poravnali.«

Deuu je poskočilo upehano srce. Ni si mogel kaj, potegnil se je kvišku izza mize in objel dekle.

Niti ni opazil, kako se je za mizo sesedel Pegan. Pegan se je sesul na stol ko brodolomec in obupano začel pripovedovati svojo najnovejšo dogodivščino.

Na železniški postaji, kjer sta v trdi noči že nestrpno čakali Vanda in Sava, se je zadnja etapa poslavljanja zaključila z vsestranskim objemanjem.

»... pišita ...«

»... bova ...«

Lokomotiva je zapuhala.

»... piši ...«

»... bom ...«

Kavalirjem se je poznalo, da so herojsko utrujeni. Držali so se kar preveč strumno. Preden so se odpravili iz beznice na postajo, so se dogovorili, da o Peganovi zgodbi z bidéjem in s kuharico damama ne bodo pripovedovali. Častna beseda — — niti besede! Kdo bi znal

sredi noči, tik pred odhodom vlaka, v petih minutah razložiti zadevščine, ki so povezane z ženskim straniščem? ... in to zdaj, ko je še dogodek z Gularjevo tako rekoč čisto svež — — ne! niti besede! Molčati! Molk bo izraz moške značajnosti in prijateljstva.

Kolesje pod vagoni je zacvililo.

Mahanje.

»... pišite ...«

»... če ne, pošljemo za teboj vojsko Gularic in kuharis...« se je zahotel Deu za vlakom, ki je naglo potegnil.

»Gobec!« ga je besno sunil Gale.

Vanda je vprašujoče pogledala Luko, potem Deua. Obema je zrla hipoma svetništvo z obrazov, in to ji je dalo misliti: 'kaj neki imajo? — kaj imajo? ... spet so nekaj skuhali ...'.

EPILOG ŠTEVILKA ENA (VMES)

Proti istemu cilju, proti otroški kliniki, hitita dva človeka, profesor Butala in gospa Mima.

Profesor Butala razteguje korak. Stopnice, vratar, hodnik, priprta vrata predsobe — Butala bi rad bil mladeniško uren, skoči — — čof! vedro znažilke stoji za pragom in Butala ga zadene ko žoga ... žoga je težka in trda, pljusk zmoči hlačnico do kolena in mokrota prodre v čevlje.

Butala je jezen, dan se je slabo začel. Ko balerina, ki je pohodila pasji štrcelj na pločniku in misli, da si je zlomila nogo, odskaklja v svojo sobo. Marička dobro ve, da se bo začel obred preoblačenja, profesor bo slekel meščana, zlezal bo v belino, danes bo moral dati sušiti hlače in ožeti čevlje.

Gospa Mima prihaja z drugega konca. Nataknjena je. Načelnik deželne uprave (ki je tudi njen mož) se zanima za dohtarijo, in Mima naj zve novice pri klepeta-

vem Butali ... sviranja je vse vprek dovolj ... živ krst ne ve več, kaj je in kaj ni ... Ventura in Leban se prekljata z Jazbecem zavoljo nekakšnega raka, pa tista mrliška srajca Kac se je vštulil vmes ... Jazbec kar naprej dela zga-go ... in Gularica ga krona z neko iglo ... pa tista sirotka Lojevski — — — če to ni svojat! — Vse mesto je že polno govoric!

Gospa Mima ne hiti, ona racà prek trga. Požuga avtomobilistu, ki jo s hupanjem naganja na pločnik, in nazadnje Mima ogorčeno za avtomobilom izplazi jezik. Stopnice do vhoda klinike se ji zde odveč. Vseeno jih pusti zadaj za seboj, ne da bi zmerjala. Vratarja, ki se ji glasno klanja »dober dan voščim, tovarišica Mima!« ne porajta preveč. Uradnici Marički v predsobju profesorja Butale ne da prilike niti da bi dahnila »dobro jutro«, kaj šele da bi povedala, da profesor še ni pozvonil in da se torej še vedno preoblači — — gospa Mima je že pri vratih v Butalovo svetišče in odpre vrata. Vstopi.

»Khe-khe-kho-ho—o -!«

Mimino krakajoče smejanje odzvanja ko velikonočni možnar.

»Kakšen pa si?« se smeje Butali.

Butalo je nenajavljeni vdor Mime zmedel. Pa le za hip. Možgani so takoj poslali v eter tihe hude misli: prokleta coprnicca! Hitro pa se je prikupno nasmehnil svoji zaščitni in ji priliznjeno vzkliknil:

»Dobrodošla!«

Coprnicca Mima ga je pobožala od nog do glave s pogledom razočarane neveste:

»Zguba profesorska — dobrodošlico kar spravi! Kakšen pa si!«

In res — zardeli obraz profesorja je bil od jutranje kozmetike še sveže maziljen in se je lesketal ko cekin. Ozka ramena in mehurnat trup so se skrivali v beli brezrokavni majici, roki sta tipali za žepi ... žepov ni bilo, žepi so odšli s hlačami in hlače so se sušile v omari ...

profesor je tičal v belih spodnjicah, bohotno razvlečenih na kolenih v ohlapne bele gube in belo mehedravih spre-daj ob spodnjem delu trebušja — — eh! je ugibala Mi-ma — vse prazno, ko bela izmozgana vreča ... — pa se je zarežala na vse grlo:

»Moč v belem!«

»ZALIV«, številka 50-51,

Popravki k MOČI V BELEM

stran 71, 9. vrsta od spodaj: namesto

izvenmatična nosečnost

bodi *izvenmaterična nosečnost*,

stran 72, 15. vrsta od zgoraj: namesto *večni mir*

bodi *večerni mir*

stran 73, 7. vrsta od spodaj: namesto *pod kraljestvom*

bodi *pred kraljestvom*

stran 75, 14. vrsta od zgoraj: namesto *vedno nezadovoljen*

bodi *vedno bolj nezadovoljen*,

4. vrsta od spodaj: namesto *kos pohišтва*

bodi *kosi pohišтва*

stran 77, 7. vrsta od zgoraj: namesto

v militaristični brizgi

bodi *v mililitrski brizgi*

Popravki k ZDRAVO TOVARIŠI:

stran 123, nad dvanajsti odstavek spada označba 2. (po-meni drugo poglavje).

stran 125, 1. vrsta, namesto: postane neko majhno veliko

bodi: postane neko majhno *ljudstvo* veliko.

IZBOR IZ DNEVNIKA LET 1975/76

Viri resnice so danes nepregledni, zamolčani, prepleškani z uradnim ali samovoljnim beležem, da je človeku prav ob najvažnejših dilemah včasih najtežje soditi. Ko prebiram *Tovarišijo* in *Listino* velikega pesnika, misleca in kronista — in ko vse to primerjam s tem, kar ponujajo šolski, uradni časopisi in dnevno-propagandni viri, mi prihaja na pamet misel, da bi vsak razsoden in odgovoren človek moral pisati kroniko o svojem času. V vsaki družini bi jo morali imeti, kakor sv. pismo in Prešerna, iz roda v rod, da bi vsako pokolenje imelo avtentičen in brez strahu napisan vir informacij in podob o preteklem in polpreteklem času. Mislim celo, da bi se prava demokracija utegnila začeti šele takrat, ko bi vsak človek poleg uradnega pisanja imel kot duhovno doto še pisanje svojega očeta ali matere. Domet manipulacije bi bil občutno zmanjšan; ves narod pa bi se strnil: ne samo prostorsko in hierarhično, ampak tudi časovno in v duhu; v volji, da si piše sodbo in resnico sam!

16.10.75

Zašel sem na seminar knjižničarjev iz vse Slovenije. Pisana množica ljudi, ki se ne morejo dokopati do izvirnejših stališč. Le Jaro Dolar na hodniku prepričuje majhno skupino kolegov, da se je treba ostro boriti zoper fabriciranje »kadrov«, ki ga delno podpira tudi tehnika posredovanja informacij. Med temi, ki so ga poslušali, sem ujel tudi prijetno Martelančevo in jo med hojo k hotelu skušal prepričati, da rokujemo s hudo onesna-

ženimi besedami, ki so se v rokah brezvestnih in površnih izgovarjalcev navzele prahu in umazanije, da se ne razloči več pravi pomen. N. pr.: informacija. Informirati pomeni *vobličiti*, vtisniti nekomu podobo — danes rečejo to besedo, kadar mislijo na podatek. Izobrazba: pomeni dajati nekomu individualno svojevrstnost, obraz; boljše: pomagati mu, da najde lastni obraz, ker mu ga od zunaj ne moremo vsiliti. Danes rečejo tako, kadar mislijo na posredovanje podatkov, misli, sodb. Potem sem ji skušal predočiti, kako je največje zlo našega civilizacijskega koncepta v razliki med ravno srčne kulture in tehničnih spretnosti. Da ne ločimo, katera »informacija« je zares pomembna: zgolj tehnična, ki me uči uporabiti orožje — ali počlovečevalna, ki me uči, kako se obvarujem, da bi moral kdaj zares streljati. Pri pogovoru opazim, da nikakor ne moreva zapeti v istem ključu. Na vsako vprašanje, s katerim jo želim zbežati iz modrosti skript in predpisane lektire, mi odgovori, da to ni njena specializacija in bi težko rekla kaj premišljenega. Nazadnje si priznam, da je ženska v osnovi poštena, ker ne skuša prikrivati nezmožnosti, da bi se gibala v istem elementu, kot se poskušam gibati sam. A kaže hkrati na pošastnost razmer, ki so dale študirajoči mladini pijanost ozko naciljanega znanja in desert družbene priznanosti. Pri kosilu jo radikalno vprašam: ste v svojem početju in vedenju zares srečni — ali vam je samo lepo in ste zadovoljni. Odgovorila mi je, da pojmuje srečo kot izbrane hipe zadovoljstva, in da je v takem pomenu pač tudi ona kdaj srečna. Da je doma iz revne delavske družine in da je vesela, ker ji ni treba trpeti, kot je bilo treba njenim staršem. Z razmerami, ki po večni pravici tako ali tako pripadajo vsakomur že od rojstva, je torej mogoče opiti duha tako daleč, da ne loči sreče od telesno zdravega vegetiranja.

S Suhadolčevo se pogovarjava o proslavljanju Vidmarjeve 80-letnice. Sodobnost je vsa posvečena njego-

vim letom; lahko je celo uveljavil svojo kritično mero in sestavil lastno antologijico sodobnega slovenskega pesnjenja. Oba se strinjava, da izbor niti ni tako neu-
men. Čudno je le, da v družbi Zajca, Udoviča in Strni-
še, ni mogel najti prostora Kocbek — celo ne med u-
stvarjalci posameznih pesmi, kakor jih tretira Vidmar.
Politični metrum je tedaj čisto nadvladal poetičnega. Vid-
marjeva boginja lepote in brezpogojne resnice se vse
bolj obnaša kot politična vlačuga.

23.10.75

Robert Koch je cepivo proti tuberkulozi najprej
vbrizgnil v svojo roko, in šele po tako prestani preiz-
kušnji je dovolil javno eksperimentiranje in zdravlje-
nje. Ko bi ga hoteli posnemati vsi tisti, ki se proglašajo
za dobrotnike, učitelje ali avantgardo človeštva, bi bilo
že samo v tem stoletju nekaj deset milijonov manj nasil-
no usmrčenih. A kaj nam ta avantgarda še vse priprav-
lja.

24.10.75

Ljubljanski časopisi se razburjajo zaradi letošnje po-
delitve Nobelove nagrade ruskemu fiziku Saharovu. Naj-
več mu zamerijo, da je skupaj s Solženicinom obsodil
konferenco v Helsinkih. Priznati moram, da ne morem
deliti helsinškega veselja, saj tam ni šlo za sporazume
med narodi, ampak zgolj med vladami. Solženicin je v
članku *Das Begräbnis Osteuropas in Helsinki* čisto upra-
vičeno poudaril, da gre za pravo popuščanje napetosti
šele takrat, ko popusti tudi znotraj vsake posamezne dru-
žbe diktat režima nad ljudstvom; in za pravo razorožitev-
ko se razoroži tudi policija in državnotvornostna agentu-
ra. To je v resnici pronicljivo in humano stališče. In zahod-
na Evropa je resnično popustila pri tako naravni človeški
svoboščini, kot je svoboda potovanja in izmenjave idej.

A da bo sodba pravična, je treba povedati še to, da je tudi vzhodni blok v Helsinkih prodal in pokopal razredni interes zahodnoevropskih delavcev, ko je priznal nedotakljivost zahodnega kapitalističnega sveta. Nič drugega ni bilo: dva volka sta se dogovorila, da bosta neovirano lovila vsak v svojem rajonu.

25.10.75

Včeraj je bil dan Združenih narodov. A ime ne pove po pravici. To so še zmeraj — ali celo vedno boljše samo Združene vlade. Nikoli niso bili narodi sveta tako temeljito oropani možnosti demokratičnega druženja. Druga internacionala je bila morda zadnja taka možnost, a jo je pokopala z ene strani notranja izdaja in kompromisarstvo, z druge strani pa ekskluzivistična leninska formula s Kominterno. Za ustvaritev pravih Združenih narodov bi bila potrebna spontana solidarnost ljudskih množic do vseh ogroženih oblik bivanja. To pa se še zlepa ne bo zgodilo, ker je vsakršna manjšina (narodna, nazorska, verska, etnična itd.) enako v napoto množicam kot njihovim vladam. Ni treba pozabiti, da je Kristusa enako obsodila visoka oblast — in enako od te iste oblasti najbolj prezrta drhal!

26.10.75

V letniku revije *Novi svet* iz leta 1950 sem naletel na kritiko Kocbekove *Tovarišije* izpod peresa Herberta Grüna. Ne bi rad grdo mislil o nesrečno preminulem esejistu in prevajalcu, ki se mi je svojčas tako prikupil s *Pismi iz mojega stolpa*, da sem se iz tega berila celo učil esejistične govornice. A vendar moram pokazati, kako so tudi svobodnejši in z več domišljije obdarjeni ljudje kaj hitro žrtve svojega časa, ki terja izdelke za trenutno rabo in se pri tem ne meni dosti za komentar bodočega pokolenja. Grünova ocena prav gotovo ni bila naroče-

na. Kljub vsemu je nadarjeno — in celo dokaj dobronamerno napisana. Vendar je vtkan vanjo tisti kompleks predsodkov in zameglitev, ki so ga vzredili in namnožili dogmatični marksisti. Tako se mu med drugim zapiše misel, da vsa Kocbekova iskrena naperjenost proti klerikalizmu nič ne pomaga, ker je klerikalizem zajet že v samem bistvu katolicizma. Katolicizem je totalen — totalnost pa kliče k oblastništvu. To je seveda precej samovoljna formula, ki bi, če bi jo hoteli izpeljati do konca, tudi v praksi, obsodila večji del slovenskega naroda v klerikalizem — v socialističnih razmerah torej v politično in družbeno izobčenje. Ker tega noben režim ne more narediti, so se komunisti oprijeli zasilnega izhoda, ki je v tem, da pripisujejo katolicizem kot zgrajen sistem samo duhovščini, vera oz. katolicizem laičnih množic pa je samo še ostanek preteklosti, nekaka nazorska naiva, ki bo prešla sama od sebe, ko dozori čas. Grün je pri tem formuliranju očitno pozabil, da hoče biti totalen prav vsak nazor, ki govori o urejanju družbe, o človeškem obnašanju v njem. Torej tudi — in še kako — marksizem. Potem nosi marksizem v svojem jedru gen klerikalizma; in ni treba dosti oziranja okoli sebe, da vidimo, kako bujna vegetacija je že pognala iz tega semena. Prav ilustrativen je tudi takle stavek iz Grünove ocene: »Res, dragocen je ta opis po svoji edinstveni iskrenosti, vendar zahteva tudi iskrenost svojo mero.« To je napisano proti vsakršnemu nravnemu čutenju, kolikor ga še kdo zaznava — a povsem v skladu z marksistično tezo, da je morala vselej le izraz konkretne družbene prakse, torej povsem neosebna, ampak vezana zgolj na človekovo politično naravo. Na Kocbeka vali stereotipne očitke, da je uganjal svojo notranjo refleksijo, ker se ni soočal s konkretnostjo boja — in je iz tega sklepal na površnost procesa bojevanja nasploh. Prav gotovo so vsakršne izkušnje neponovljive. Kocbek ni mogel izkusiti, kar je izkusil frontni borec — a tudi frontni borec

ni mogel izkusiti, kar se je ponujalo »zalednemu« Kocbeku. A s čim izmeriti notranjo težo ene in druge skušnje? Kolikor je terenec fizično več prestal, je dobil tudi več moralnega zadoščenja in heroičnega občutenja — in kolikor je bil Kocbek bolj na varnem, je imel tudi več notranjih bojev, težkih trenutkov s seboj, razkrajajočih dvomov. A literarna zgodovina kaže, da pisci, ki so najbolj neposredno vojevali osvobodilno vojno, v svojem pisanju te neposrednosti vendarle niso uspeli izraziti na umetniški ravni. Sicer pa: kdo je očital zaledništvo Vidmarju, Breclju, Fajfarju, Kidriču in drugim?

In nazadnje obeta Grün — in tu se zdi najbolj zalespljen — tiho smrt krščanstvu: ne s strani ateističnih naporov, ampak s strani evropske inteligence, ki baje gradi svet razuma povsem mimo vsakršnega verovanja. Tako piše Grün: »Tip evropskega intelektualca zadnjih sto let se ne peča s problemi religije in metafizike, ignorira jih, niti vprašanj si ne zastavlja, kaj šele, da bi nanje odgovarjal — bodi pozitivno ali negativno; s filozofsko metodo rešuje neštete tostranske, često sicer povsem spiritualne, a skoraj nikoli metafizične probleme.« Tu je seveda vsakršen prepir nesmiseln. Devetnajsto in dvajseto stoletje, ki naravnost drhtita od transcendentalne radovednosti in iskanja, je Grün v enem stavku razglasil za dobo najbolj hladne ignorance. Kakor da ne bi nikoli živeli Dostojevski in Tolstoj, Tagore in Aurobindo, Einstein in Teilhard, Claudel in Solovljev... ali pa vsi ti sploh niso bili intelektualci, ampak je intelektualec kak prodan učitelj ali novinarček, ki pelje primitivno ateistično propagando. Ko noben čas zadnjim vprašanjem ni posvečal toliko razumskih sil. Ko se nikoli človeštvo ni tako ekstatično oziralo v nebo. In ko se verovanje naravnost s herkulsko učinkovitostjo čisto tujih oprimkov; ko se znotraj verovanja ureja najučinkovitejša sila zoper vsak klerikalizem in zoper zbiranje zemeljskih zakladov, ki je žal zaposlovalo cerkev toliko stole-

tij. A papir dela s seboj čudeže: pusti, da ljudje pišejo po njem tudi najbolj neumne reči; in nič ne reče.

27.10.75

A še za stopinjo hladnejši je vtis s potepa po svetovni slikarski razstavi Mir 75 v Slovenj Gradcu, kjer za hrupno organizatorično ekspanzijo vise čisto povprečna platna in grafike iz vseh mogočih dežel. Plastike so grobo primitivne; od slik so pomembne le Tisnikarjeve, predvsem njegov monumentalni Kristus s pohabljeno roko in Lovrenčičeve iz Celja pa mogoče še katera. Verjeti, da taka reč kaj pripomore k ideji in praksi miru, je precej naivno. Predvsem ko vidiš, da več kot polovica razstavljenega materiala razodeva agresivnega in nestrpnega duha. Mir se gradi nekoliko drugače. Predvsem z etičnim naporom, ki pa ga je vse manj. Estetika pa je za etos zelo slaba zamenjava. Prav nasprotno: moralne naprave so bile vse do nedavnega predmet najskrbnejšega umetniškega oblikovanja!

29.10.75

Film o grških zdomcih na Švedskem me ne pritegne. Mogoče v začetku, ko nekoliko španski podobna govorica prekrvavi moje stikanje po ameriškem učbeniku v dveh delih: ANCIENT GREEK. A več kot to ne. Zdomstvo, v katerega gredo ljudje prostovoljno, da bi le udobneje zaživali od svojih rojakov, mi je zoprno. Nehote je v njem iskanje privilegija. S kakšno pravico iskati prijaznejšo usodo tako, da greš od svojih? Ali se doma trudi, da bo usoda boljša za vse — ali pa naj se vsi izselijo! Koliko je plemičev, ki so se tega zavedali in delili vsakršno mogočnost s svojim rodom? Eden izmed njih je gotovo Kocbek, ki bi bil kot ubežnik izpod »komunističnega terorja« najbrž že nobelovec. In pa vsi tisti stari ljudje, ki še delajo naše hribe obljudene; ko vsemu ro-

ganju navkljub še spajajo z zemljo svojo presihajočo moč, da kaj zraste. A pripravljenost, da greš nekam opravljat neugledno delo, je samo polovica zdomskega zla. Druga polovica je v tistih ljudeh iz gostujoče dežele, ki si pustijo streči; ki so naredili seznam fizičnih opravil, ki so dobra samo še za tujce. Ponosen človek ne bo šel streč zdravemu tujcu — in tudi sam ne bo pustil, da bi mu drugi stregel.

(Konec prihodnjič)

ČIGAVA JE KRIVDA

V svojem Listu iz dnevnika z naslovom *Izgubljeni sin na Campo San Giacomo (Delo, 14.2.1976)* Bojan Štih govori o slovenskem človeku v Trstu, ki da »sta mu krivična italijanski bog in Marks v rokah italijanskih sindikatov.« V naslednjem stavku pa Bojan Štih dodaja: »Toda: spoštujmo resnico in zapišimo, da nista ne Marx ne bog odgovorna za vse tisto, kar se dogaja s slovenskim človekom v Trstu.« Seveda v nadaljevanju Štih ne pokaže s prstom na krivce, ampak si pomaga s Cankarjem in njegovo lepo metaforo o slovenskem socialistu, ki da je podoban človeku, ki bi hotel presaditi palmo na Kras.

Vprašanja usode slovenskega človeka se je lotilo že Sidro 1953. leta, nato Zaliv v svojih člankih leta 1967, potem Slovenska levica. Tudi uvodni članek v tej številki se ukvarja s tem vprašanjem, pa članka Borisa Gombača v prejšnji in v tej številki.

Priznati je treba Bojanu Štihu, da je prvi iz matične dežele, ki se je problema vsaj dotaknil. Mi pa se bomo k vprašanju še povrnili.

FIZIOGNOMIJA TOTALITARIZMA

(nadaljevanje)

Freudizem pa ni ostal zgolj individualni psihokozmetični eksorcizem. Z vso nujnostjo družbenega bivanja je od individualnosti preskočil v socialne strukture, in v meščanskih makrosubjektih je zgradil svojo pravo domovino. Postal je vodilna sila meščanskih družb, ne da bi družbe bile pripravljene to dejstvo priznavati (Gle Mitscherlich, A., *Auf dem Weg zur vaterlosen Gesellschaft*, Piper, München 1973). In prav freudistični eksorcizem je *odsokočnica v družbeni totalitarizem*.

Korekturo meščanskega totalitarizma je zatorej treba iskati ne samo v korekturi ideologij in ekonomskih sistemov meščanskih makrosubjektov, iskati jo je treba tudi v korekturi predstave o psihosomatski strukturi človeka.

Dejanska psihosomatska struktura človeka, človeka z njegovimi goni samoobnove-reprodukcije, z njegovimi socialnimi aspekti vedenja in individualnega zavestnega doživljanja, dejanska struktura ni freudovsko zamišljeni antagonizem. Dejanska struktura odseva neprestano se izmenjujoče odnose do realnega sveta in do družbe, do dimenzij in do snovnosti, katere človek-posameznik vedno kot celota doživlja, podoživlja in celovito nanje reagira. V doživljanju in v reakcijah se ne odbira zlo v »subhumane« gone in dobro v »humani jaz«. V intelektualnem aktu je prav toliko (na)gona kolikor v fizični ekshibiciji intelekta; v erotičnem doživljanju je isti emocionalni in racionalni faktor hkrati, kakršen je prišel do izraza na primer v konverzaciji z družbo. (Na)gon je energija, misel-delo-čustvo je gradba psihe. Nagon je energetski impulz misli-delu, racionalni konstrukciji in izbruhu stra-

sti, prisoten je nedeljivo v slehernem doživetju in v vsaki reakciji. Odcepljati nagon-energijo od snovne konstrukcije psihe je freudistični nesmisel. Nič v človeku ni subhumanega, od človeka zato razločljivega; nobena človekova gesta ni nad-pod njim, njega »bolj« ali »manj« vredna; človekovo najbolj »animalno« vedenje je najbolj »njegovo«-človekovo bistvo. *Sleherna* humana poteza pa je obarvana s strahovno reakcijo, a tudi strah-reakcija ni človekova atavistična sfera, temveč nedeljiva vsebina človekove osebnosti.

Značilno za človeka je, da se njegove lastnosti prabi-
vanja-bivanja izvrednotijo v delu in v proizvodnji. Človek je delavec in njegova zgodovina je zgodovina njegovega dela, zgodovina je zato objektivizacija razvojnih vidikov človekove bio-eksistence. Od davnine sem v današnje dni so imele človekove strahovne dispozicije nepregledno vrsto možnosti, da so se objektivizirale na nešteti zgodovinskih sredstvih proizvodnje. Odnos do zemlje-lastnine je oblikoval drugačne psiho-snovne dimenzije od odnosa do stroja, odnos v fevdu je oblikoval človekove reakcije drugače kot jih oblikuje odnos v mezdnem procesu kapitala.

V dobi bojov zaradi zemlje se je dokaj premočrtno strahovna reakcija vila od pokorščine k puntu, od udnjanja do upora. Nastopila pa je doba, ko so iz proizvodnih odnosov začeli vzhajati »neprestani pretresi...«, večna negotovost in večni premiki...« (Engels-Marx, Komunistični manifest). Tedaj se je premočrtnost boja za-proti razdrobila v nešteto odtenkov jemanja in ponujanja, približevanja in odtujevanja stvari in ljudi stvarem in ljudem. Oblikoval se je kompleksni makros subjekt, ki je nudil vedno več možnosti za individualno strategijo. Ljudje so obstajali, če so se navajali na zamotani videz ekonomsko-socialne aktualnosti, skozi katero se je moralo krmariti. Trdno stališče za ali proti se ni obneslo več. Prebiti se je pomenilo imeti netrdo stališče, obdržati se

je dalo s stališčem »vmes«. Vsi odnosi znotraj makros subjekta ob vzponu v industrijsko civilizacijo so postopoma povzeli obliko vrednotenja stvari »vmes«. *Interesse* (latinsko: biti vmes), torej dobro razikovati med enim in drugim, a prav zato ustvariti oportuno pozicijo lastnega »interesa«. Razvil se je novi stil družbenega vrednotenja stvari, razvil ko stil meščanstva in ostal je značilen za meščanstvo v vseh njegovih majhnih in velikih variantah, v vseh njegovih klasičnih in današnjih »socialnih« in »pravnodržavnih« tvorbah. Z meščanstvom so stvari bile pahnjene izven trdnega vrednotenja kategorij, meščansko bivanje je celotno življenje, stvari skupnega pomena, stvari privatne sfere podredilo interesom. Življenje se je z *meščanstvom* razkrojilo v trzavice in v *borbo interesov*.

Meščanska družba ne zna dohajati človeka in njegovega kulturno-tehničnega vzpona brez vrednotenja na osnovi interesa. »Buržoazni interes« je permanentna osnova meščanskega makros subjekta. Družba »... akumulacije bogastva na eni strani in sočasne akumulacije bede, tegob dela, suženjstva, negotovosti, brutalizacije in moralnega propada na drugi strani...« (Marx, Kapital) je zašla v tegobe zahrbtna, pa tudi brutalne soigre meščanskih interesov. Akumulacija pa pomeni tudi akumulacijo strahovnih snovi, akumulirano reagiranje na strah, kar samo po sebi pelje v pestrost manipulacije. Manipulacija je temelj sociologizacije *meščanske* družbe. Interesi obrti, industrijske proizvodnje, trgovine se vklaplajo v makros subjekt z manipulacijo, manipulacija je *sredstvo za legalizacijo* interesa, in legalizacija interesa je sredstvo za legalizirano podrejanje ljudi izkoriščanju v proizvodjalnem procesu. Interes-manipulacija-legalizacija, samo v tem okviru se družba lahko pravno normativno ohranja, obnavlja se kot družba, ki dopušča razlike interesov, družba se obnavlja kot »svobodna«, »liberalna«, »individualistična«, skratka kot *meščanska*. Svobodnost-individual-

nost pa je v meščanski družbi privilegij, ki traja do konca neke manipulacije. Interes manipulanca je namreč iz daljne igre interesov izločen, manipulatorjev interes se je na ta način legaliziral. Temeljna prвина izmanipulirane legalizacije meščanskega interesa je torej *totalitarizacija*: legalizirati (sebe, svoj interes) pomeni izločiti (drugega, drugačen interes). *Meščanstvo je tedaj oblika makrosubjektnega bivanja, ki je identično z manipulacijo, pred manipulacijo je svobodnost-liberalnost-individualnost interesov, po manipulaciji legalizacija z izločitvijo.*

Pojmi svobodnost-liberalnost bi naj pomenili kakovostno garancijo meščanskega družbenega perfekcionizma, ki ga meščanski protagonisti istovetijo z demokratičnostjo. *Demokratičnost je neupravičena etiketa.* Možnost soudeležbe v borbi interesov tja do izločitve ni faktor demokratičnosti, temveč nasprotno: sleherno zasnovo demokratičnosti (ustavno deklaracijo, samoupravno demokratično prakso) spelje manipulacija v nedemokracijo in ljudstvo doživi usodo meščanskega makrosubjekta: deklaracija je progresivna, praksa izmanipulirano neprogresivna; ljudstvo nima nobenega stvarnega deleža pri upravljanju in pri določanju vodstvenih struktur, temveč mu je dodeljena vloga formalne volilne udeležbe.

Ostvarljivost demokracije, »vlade ljudstva« je načelno vprašanje, gre za vprašanje, kakšen naj bo v sodobni družbeni tehnostrukturi organizacijski model, ki naj funkcionira in realizira voljo-oblast-vlado ljudstva. Nekateri zahodno-parlamentarni modeli (Švica) prenašajo z ustavno deklaracijo neverjetne nadrobnosti v pristojnost ljudskih referendumov. A nosilec (švicarske) demokracije-volivec z izredno doslednostjo demantira demokracijo (imenovano »neposredna«), ko dolga leta nazaj žene demokracijo svoje dežele do absurda s 25 odst. udeležbo.

»Demokratičnost« petindvajsetih odstotkov je tedaj pač

brezpredmetna. Volivec, ki mu je »demokratsko« dano na voljo, da v volilni proceduri sodeluje ali ne, se volilni demokraciji umakne — izmaknil se je učinkom predvolilne kampanje, umaknil se je manipulaciji političnih menagerjev. Ko pa gre na volišče, tedaj *njegov »glas« ne ustvarja argumenta volje ljudstva, temveč registrira smer manipulacije.* »Demokratskost« izglasovane odločitve je tedaj statistična vrednost, namreč vrednost izmanipulirane večine. Demokratskost se, danes v dobi tehnostrukture industrijske civilizacije, prav nič ne ujema s parlamentarizmom meščanskih družb, *demokracija se začne in zakoliči na delovnem mestu: samoupravljanje v tehnologiji in sociologizacija kot eksistencialno nasprotje meščanski manipulaciji, torej z zagotovilom, ne biti kot »nelegaliziran interes« izobčen.*

Manipulacija v makrosjektu ima določne zakonitosti. Poraja se iz interesov, tam kjer se izprepletajo dinamične niti privatne, skupinske ali širše družbene strategije v soigro protislovij, dokler se ne izcimi usmerjena akcija — manipulacija. Kako in čemu se začne usmerjati gibanje med interesi v dejansko manipulacijo, tega navadno nihče ne more predvidevati. Vsi prizadeti si pač prizadevajo ostajati s svojim interesom v igri, dokler se po steku raznovrstnih okolnosti ne začno kristalizirati silnice manipulacije. Začetki interesnih nasprotij so podobni konjskim dirkam, kjer se na začetku sicer ve, kakšne konjske kvalitete so v igri, a nihče ne more napovedati, katera konjska moč bo zmagovalca.

Sodobna tehnostruktura je manipulaciji postregla s svojimi sestavljenimi tehnohierarhičnimi sistemi. V labirintih sodobne poslovne in politične hierarhije se manipulator izogne javnosti, on se anonimizira. Manipulatorjeva *anonimnost* je značilna za manipulacijske akte sodobnega makrosjektu. Dostikrat se nad družbenimi sistemi, ki manipulirajo, javno izriše osebnost, v katero se naj projicira »moč« — učinek manipuliranja izpade kot

delo izredne, heroizirane osebnosti. Največkrat je heroizirana osebnost izmanipulirana *fasada*, manipulatorji pa so povsem drugi ljudje, anonimizirani, skriti v hierarhiji tehnostrukture, in anonimnost je njihova moč. Manipuliranec nima namreč nikake možnosti, da bi se dotikal do izvora manipulacije.

Anonimnost je spretna potvorba dejstva, da ima vendarle sleherni manipulacijski akt konkretnega stvarnika. Konkretni stvarnik manipulacijskega akta se formalno pokriva z določenim kolektivnim organom, z gremijem stranke, z upravnim forumom. Kolektivna oblika vodstva velja danes za sodobno obliko upravljanja in bi naj bila izraz prilagoditve na kompleksnost tehnostrukture in sociologizacije. V kolektivnosti pa je treba videti tudi prilagoditev družbene elite na manipulacijo, kolektivnost vodstva je izraz »samomanipulacije« iz strahu pred učinkom manipulacije, odnosno je alibi, če bi manipulacija ne kazala preveč popularnosti. Znotraj sleherne kolektivne vodstvene garniture pa je skrit »junak« manipulacijskega akta, oseba, ki je manipulacijo vsilila ali jo domanipulirala drugim.

V makrosubjektih sodobnega sveta je dobila »svobodna« manipulacija za legalizacijo interesa dopolnilne inačice. Ena teh je manipulacija, ki od vsega početka meri na uničenje manipuliranca. Uničenje je navadno nekaj drastičnega in dobršen del akta se razvija pred občinstvom. Občinstvo pa ne odigrava samo vloge statističnega faktorja »demokratičnosti«, temveč prevzema funkcijo posebnega dejavnika, tudi občinstvo je podvrženo manipulaciji. Praoblika uničevalne manipulacije je bilo sežiganje čarovnic. Nekaj enakega pomeni nadalje justica v revolucijah in po njih. In tako bi od sežiga čarovnic prek revolucijske justične drastike pripotovali v odtenke istega uničevalnega manipulacijskega akta današnjih dni. Gre za primere, kjer se posameznika pokosi do tal pred občinstvom tako temeljito, da je njegov konec

identičen s sežigom in z justičnim umorom. Manipulacija je usmerjena torej *simbolično v umor*, ki ni prav nič manj učinkovit od somatske usmrtitve. Površnemu opazovanju je videti simbolizirani umor kot »izguba ugleda«, kot »pritti ob dobro ime«, dejansko pa je za to površno etiketo skrit politični teror, s katerim je izmanipuliranec za družbo mrtev, mrtev kot strokovnjak, mrtev kot soobčan, mrtev kot osebnost z ugledom. (Nemci imajo za to vrsto smrti kratek izraz: »Rufmord«).

V manipulaciji simboliziranega umora izstopa predvsem usoda manipulirane osebe. Manipuliranec je potisnjen daleč v ospredje pred javnost, manipulirančeve reakcije naj se odvijajo pred občinstvom, občinstvo mora doživljati manipulacijo po svoje.

Občinstvo se konfrontira kajpak z manipulirančevimi strahovnimi reakcijskimi vzorci in ne z manipulacijskim aktom. Manipulirane reakcije občinstva so vsota posameznih strahovnih vzorcev, a v glavnem jih pogled na »usodo« manipuliranca, podoba manipulirančevih reakcijskih vzorcev nekam usmerja, zdaj v beg (občinstvo se distancira od žrtve), zdaj v agresivnost (občinstvo obsoja manipulirano žrtev) in občinstvo postaja statistični faktor demokratičnosti (manipulatorjev akt je občinstvo »potrdilo«). Težišče manipulacije pa se nazadnje lahko povsem prenese v konfrontacijo manipuliranec-občinstvo, dejanski manipulator se lahko povsem umakne v ozadje hierarhičnih sistemov, funkcijo morilca prevzame zanj občinstvo. Manipuliranec postane pred občinstvom »proizvajalec« »svojih« strahovnih reakcij, katere občinstvo zelo rado posploši z manipulirančevimi lastnostmi, z njegovim »temperamentom«, z njegovim »značajem«, občinstvo naredi manipuliranca »odgovornega« za »njegove negativne« lastnosti. Občinstvo naredi iz manipuliranca tisto, kar on dejansko ni: mikrosubjekt, torej oseba s kompetenco avtarkične sociološke in tehnološke pozicije.

Uničevanje posameznika z manipulacijo simbolizira-

nega umora gre praviloma skozi fazo osamitve manipuliranca na ravni mikrosubjekta. Eksorcizem. V tej fazi se je ponovno utelesila freudovska koncepcija v svoji brutalni eksemplarični obliki, v obliki *samojustice* kot temeljnega elementa meščanskega manipuliranja. Kadar postane nosilna konstrukcija politpsihološkega koncepta družbe teror manipulacije družbeno efektne umora, tedaj je družba stoođstotno meščanska.

Družbe, ki se porode iz socialnih prevratov, in ki začno praktikirati manipulacijo v kateri koli dimenziji, se zanesljivo preobrazijo v meščanske makrosubjekte. Odnosno *družbe, ki začno obnavljati strategijo meščanskega interesa, zanesljivo regenerirajo meščanstvo*. Meščanske strukture se tedaj obnavljajo (v tolikšno začudenje sodobnikov) pred očmi zmagovitega proletariata iz manipulacije interesov. Ko se obnavlja meščanstvo na socialističnih tleh, tedaj temu ni poglavitni vzrok peščica meščanov, ki se je po revoluciji pobrala s tal in postavila a noge ter se vtihotapila v delavske organizacije, vzrok je antidialektična manipulacija, ki je politpsihološka hrbtenica meščanstva in moč meščanske obnove.

Tehnika manipuliranega družbenega umora je pestra. Manipulator se poslužuje vseh sredstev za javno diskvalificiranje manipuliranca. Natolcevanje in obrekovanje, izkrivljenje dejstev in izmišljanje stvari, »strokovne« analize psihiatrov in medicincev, pisanje »karakteristik« — takšen je arzenal morilske tehnike. Pisanje *karakteristik* — je v nekih zahodnomeščanskih makrosubjektih preraslo v *sistem šifrirane diskvalifikacije* posameznika; karakteristika, v kateri nepoučeni bralec ne najde nič spotakljivega, vsebuje stilistične posebnosti, katere razumejo samo personalci (ki navadno karakteristike tudi pišejo) in ki subjekt, na katerega se karakteristika naša, diskvalificirajo na najperfidnejši način. »Personalna« služba iz karakteristike so mehanizmi družbenega umora po logiki atentata. (glej pozneje).

Zgodovina je neke manipulacijske akte političnega terorja zabeležila kot *inverzijo* (preobrat) *manipulacije*, manipuliranec je akt manipulacije preusmeril in moralno premagal manipulatore. Tako je revolucionarni borec Dimitrov pred nacističnim sodiščem Tretjega rajha z revolucionarnimi argumenti izvojeval zmago nad sodniki-manipulatorji, njegovo zmago je zabeležila zgodovina mednarodnega delavskega gibanja.

Svobodomiselnega švicarskega pisca futuroloških in utopičnih spisov Ericha von Danikena je regionalni kler spravil zavoljo spisov pred sodišče; kler je angažiral »izvedenca« psihologa, da je pred sodiščem dezavuiral obtoženca v stilu družbenega umora. Von Däniken je bil obsojen na tri leta zapora. Njegov manipulirani družbeni umor pa se manipulatorjem ni povsem obnesel, von Dänikenova dela so postali bestsellerji.

Pisateljico Esther Vilar, duhovito ustvarjalko polemičnih spisov na področju ženske emancipacije (*»Der dressierte Mann«*, v prevodu *»Dresirani mož«*), je konservativna zahodnoevropska publika, brez smisla za humor in za zabavni žargon in polna eksorcistične ošabnosti, potisnila s svojim manipuliranjem na raven nenravne, problematične ženske in se z vsemi sredstvi manipulacije trudi, da bi pisateljico ugonobila po modelu *»Rufmord«*.

V nekih zahodnoevropskih makrosubjektih je vsa leta nazaj od konca vojne sem v praksi drastična oblika *množičnega družbenega umora*. V smislu »demokratične« ustave obstaja legalna marksistična stranka (KP Nemčije, Stranka dela Švice), a notranji resori vodijo anonimne dosjeje članov teh strank in njihovih simpatizerjev, marksisti so »registrirani« z namenom popolnega družbenega umora na podlagi policijskih dosjejev so marksisti izločeni iz vseh javnih in zasebnih služb; množica pedagogov, juristov, filozofov in podobnih intelektualnih poklicev je brez eksistence.

Na položajih anonimnih manipulatorjev (na primer v vrhu justičnega resora) je možno najti »bivše« aktivne naciste. V teh pogojih kajpak ne preseneča, da se znotraj makrosubjekta pojavljajo ekstremisti, ki na oboroženo revolucionaren način z napadi na banke kapitalistov, z gverilskimi akcijami zoper ameriške vojaške postojanke v Zahodni Nemčiji realizirajo »nepričakovan« upor. Njihova ekstremistična aktivnost je skrajna reakcija manipuliranca, družbeno-javno pa se jih žigosa s »kriminalci«, »anarhisti« (*»kriminalna«* banda Baader-Meinhof).

Praksa nekih krogov slovenske metropole je zadnja leta prepolna istosmiselne totalitarne justice znotraj raznih družbenih organizmov (nekatero strankine organizacije, univerza, gospodarstvo in podobno). Posameznika se diskvalificira in vrže iz službe po načelu izmanipuliranega družbenega umora. Značilno je, da se takšni primeri pojavljajo zlasti v *dobi prehajanja na samoupravljanje* in da

so mnogi izmed umorjencev prav borci za socialistične samoupravne odnose, kar pomeni, da je prehod k socialističnemu samoupravljanju izredno težak, revolucionaren družbeni preskok, poln družbenih pretresov, ki jih povzroča predvsem meščanstvo. *Meščanstvo očitno šteje samoupravljanje za »svoj« »liberalni« koncept, za možnost obnove strategije meščanskih manipulacijskih interesov. V slehernem primeru, ko so pognali kje nekoga iz službe, ga vrgli iz družbenega položaja in iz Zveze komunistov, se je dejansko uveljavila meščanska samojustica na socialističnih tleh. »Višji« družbeni krogi na pojave tovrstne meščanske diverzije niso bili sposobni reagirati. Kadrovski forumi, ideološke komisije, sindikalne organizacije, mehanizmi socialistične zveze so se jalovo umaknili in tako dokazali, da sede v nekih pomembnih krogih ljudje, katere je čas samoupravnega socializma prehitel, da mu niso dorasli in da so se pustili potisniti na raven statističnega faktorja »demokracije« neobičajno za progresivnega borca. Vse pogostejše manipulirano izločanje in uničevanje posameznikov pa pomeni, da so v strankine mehanizme prodrli izraziti meščanski elementi. Njihov prodor kajpak ne govori o »veličini« njihove »diverzije«. Ti meščanski »elementi« so zelo poprečni bogaboječi občani, prikrojeni na izobraževanje iz časopisne ideologije, ki pa so po svoji privzgojeni inertnosti vnesli manipulacijo kot regeneracijsko ogrodje meščanstva in iz stranke potem še v javno življenje. Regeneracija meščanstva na Slovenskem se začne z uveljavljanjem manipulacije, ki je postala tolerirana metodika dela med »komunisti«. Bržčas tudi ni slučaj, da prihaja zadnji čas prav iz ust aktivistov na Slovenskem tako krčevito ponavljanje o samoupravljanju »interesne skupnosti« — pojem, ki je povsem nesinhroniziran s tem, kar bi samoupravljanje naj bilo; *samoupravljanje je politpsihološko ogrodje socialističnega makros subjekta, v katerem nikakor ni prostora za meščanske interese; govoriti o »samoupravnih« »interesnih skupnostih« je torej nepremišljeni nesmisel. Socializem ni samouprava »interesov«, ni freudistična osnova za meščansko manipulacijo, temveč antifreudistični protimanipulacijski eksistencializem samoupravljavca.**

Plastičen primer medsebojnega manipuliranja so današnje razmere med Slovenci na Tržaškem, razbitimi v glavnem na tri smeri. Dva glavna manipulacijska tokova vlečeta v nasprotni smeri, eden »proljudbanski« se povezuje z ljudmi, v katerih vidi »režimsko« kliko metropole, drugi vleče v rimske akademske kroge. Med obema tokovoma vegetira skupina slovenske levice, katere moralna čvrstost ima šibko točko: skupina nima programa, ker ga ni sposobna izdelati. Nadomestek programu je sicer mnogo nacionalnega zanosa, a brez sleherne socialno-progresivne vsebine, zato pa tem več tipljavev, malo v levo, malo v desno. Nič čuda — tip-

lje se predvsem za vzorci političnega »pluralizma«; torej tistega modela, s katerim prihajajo meščanski sistemi ponovno v krizo. Tovrstna politična retrospektivnost namesto socialne aktualnosti kajpak slovensko »levico« krni. Proljubljansko-pseudorežimska skupina na eni strani in klerikalna tržaška na drugi strani si prizadevata, da bi slovensko levico izmanipulirali v svojo politično fasado. Klerikalni managerji se trenutno poslužujejo dveh manipulacijskih trikov: »prijateljskega« sodelovanja dveh »glavnih« mož (eden je iz klerikalne, drugi iz leve skupine), hkrati pa propagirajo izločitev levosučnega motvoza iz bajno skup nametane, eksotično neporavnane Zalivske štrene, češ, »kolikokrat smo že rekli ... vrzite ga že vendar iz Zaliva...«. Klerikalna manipulacija združuje v sebi nekaj intelektualnega baldrijana in nekaj malomeščanske eksorcistične burje. Proljubljanski nazovi-režimovci pa so značilno telebansko togi. Politiko socialističnega nedeljivega progresivizma za vso slovensko manjšino so nadomestili z logiko atentata (o logiki atentata glej pozneje) in prednjačijo v razbijaštvu slovenske enotnosti na Tržaškem. Ko se s takšno politično epiko spajdaši potlej še modrost *obstruiranja gospodarske moči* nekih slovenskih podjetij na Tržaškem (medtem ko so se sovražni emigrantski tržaški krogi že davno na rovaš »apolitičnih« špekulacij obogatili), potem je manipulacijski krog večkrat temeljito zašpiljen. Večkrat kot navadna kranjska klobasa.

Sodobni meščanski pisci se kajpak ne morejo izogniti pojmu manipulacije. Vsebinsko stran manipulacije pa zasenčujejo in jo krčijo na razne okrasne načine. Manipulacijo odtegujejo od njenega biološko-sociološkega vira. Iz manipulacije narejajo fakultativno dejanje, katero pa je doma predvsem v »totalitarnih« deželah »Vzhoda«. Iz manipulacije narejajo nekakšno »splošno možnost« »prodiranja« v človeka, možnost »dresirati« človeka. (Glej Kanthack, K., in Rossie, L., v *Politische Psychologie, Europäische Verlagsanstalt, Frankfurt 1967*). Manipulacija je tedaj vendar politični instrument, a pred njim je zahodni demokratični svet popolnoma »čist«, ker je »svoboden« in »liberalen« in »ne zna« politično manipulirati.

Družba, ki je iznašla manipulacijo, družba, ki se re-družba se po svojih ideologih deklarativno distancira od slehernem koraku svoje poti v potrošniško bodočnost, ta

družba se po svojih ideologih deklarativno distancira od lastne delovne metodike. Družba hoče ohranjevati vsaj navzven svoj potrošniški nivo privilegiranca in ne sme priznati, da pa sleherni dan, vsako uro in minuto eliminira, da simbolično ubija lastne ljudi, da se sproti totalizira po freudovsko psihoanalitičnem konceptu. Ko se samojustici meščanskih interesov posameznik upre, ga meščanstvo podre-uniči na ravni izoliranega mikrosubjekta, kateremu natakne etiketo »kriminalca«, »anarhista«, izobčenca.

Freudistični meščanski eksorcizem, meščanska perfidna manipulacija ima danes samo eno protialternativo: eksistencialistična praksa socialističnega samoupravljanja.

(Prihodnjič naprej)

ODKRITJE VALDEŽANOV

IZ DNEVNIKA

La Tour, 3. novembra 1973

Smo v domovini Valdežanov. Tavo mi pravi, da so še v prejšnjem stoletju prebivalcem ugrabljali otroke, da bi jih v Turinu in potem v Pinerolu vzgojili v pravi katoliški veri. Mater, ki so ji odnesli otroka, medtem ko je bila na polju, so dali v umobolnico, ker je prišla trkat na vrata zavoda, da bi ji vrnili otroka. Morala je biti slaboumna, ko pa ni razumela, da bodo njenega otroga, če ga bodo iztrgali heretični veri, rešili za večno življenje. Nil novi sub sole. Isti argument velja tudi proti sovjetskim oporečnikom. Razlogček je samo ta, da so omenjeni zavod, sledeč duhu najbolj nazadnjaške tridentinske inkvizicije, odprli v Turinu že 1679. leta!

Ko se vračava v pristavo, se prikaže Willien, viden predstavnik Aostanske doline. Nisva se srečala od sestanka v Issime. Bil je eden izmed voditeljev odporiškega gibanja, zdaj je član vladnega kadra v deželi. Tako pogovor steče o zadnjih volitvah. Pomemben uspeh valdostanske liste. Volivci so spoznali, da so, če se pustijo slepiti od državnih strank, na zgubi. Sledil je neverjeten padec glasov krščanske demokracije.

V troje stopimo do vasice.

Precej zapuščenih suhot. Borjač z dolgim kamnitim baladurjem. Nekje na zunanji hišni steni še dobro ohranjena peč. Povsod skriljaste strehe. Na samotnem dvorišču je starka v črnini kot dobrohoten duh nekdanjih rodov. Tako so bile nekoč oblečene kraške ženice. Ponekod jih še najdeš.

Villien bi kupil kostanja. Jaz tudi.

Starka prinese ročno tehtnico. Najprej nas ogovarja v italijanščini, potem jo mi narahlo prestavimo na arhaično francosko govornico. Kostanj je majhen, a je sladek, pravi, ko ga s suhimi dlan-

mi na kamniti klopi zajema iz vreče. Na njenih resnih licih, se zdi, kakor da je smehljaj nemogoč pojav; njene poteze so že zdavnaj olesenele.

Obhaja me občutek pretresljivega spoštovanja do teh ljudi, ki so bili skozi stoletja (v dvanajstem stoletju jih Cerkev že obsodi na Veronskem koncilu!) zvesti svoji veri.

Sklenem, da bom поблиže spoznal njihovo trpko preteklost. Dolej sem večal samo za njihovo ime, kakor za Albižane, preden sem prišel v stik z okcitanskim narodnim vprašanjem.

Nabralo se nas je veliko število. Prišel je tudi Salvi, ki bi rad imel prevod Jezovega poročila o njegovi knjigi v *Zalivu*. Spet obljubim, kakor sem mu že v Vidmu; ne vem pa, kdaj bom obljubo držal, saj nimam človeka, ki bi prevajal. Ne morem spet moledovati pri tistih, ki so mi že večkrat šli na roko. Saj mi morajo prevajati za stonj. Salvi je presenečen ob trojni številki *Les temps modernes*. Ker je v nji tudi članek o njegovi knjigi, mu moram revijo posoditi. Ko bi se spomnili, bi v Lyonu pokupili izvode, ki so bili v kiosku.

Velika dvorana je polna. Dolgi mizi sta zasedeni. Dosti je Okcitancev (Provansalcev) iz Piemonta, Franco-Provansalcev, predstavnikov nemških skupnosti, Furlanov, Ladiincev, kalabrijskih Grkov, predstavnik Beneških Slovencev, Sardincev. S prof. Samom Pahorjem zastopava tržaško slovensko diasporo. Vesel sem srečanja s prof. Ezio Martinom. Odkar sem dobil od tajnice slovenskega pisateljskega društva njegov naslov, mi je bil hkrati simpatičen in zagoneten. To še posebno, ko je skrbno in marljivo prevajal *Nekropolo* v italijanščino, ne da bi računal, če se bo kdaj kak založnik zanimal zanjo. Odlagal je tekst, ko mu ženina bolezen ni dopuščala, da bi si poleg šolskih obveznosti naprtil še to. Vedel sem, da se je kot vojak v naših krajih spoznal s slovenskim dekletom, da se je od nje, svoje kasnejše žene, naučil slovenščine, ki jo zdaj govori skoraj brez napake in naglasa. Ni mi pa prišlo na misel, odkod tako evangeljska pripravljenost za altruizem, odkod tenkočuten pridih samozatajevanja. Tudi da se bavi s publikacijami v okcitanščini, sem samo pred kratkim zvedel. Komaj zdaj, ko sem na ti zemlji, na kateri je bilo prelito toliko krvi v boju s

temi čudovitimi, miroljubnimi, tihimi in nedopovedno prisrčnimi, skorajda nežnimi neverniki, pa se mi posveti, da je Martin potomec tako sijajnih prednikov.

Zborovanje je precej razgibano. Zavoljo dolgega in nekoliko paternalističnega posega predsednika dežele je predstavniku Sardinije in enemu izmed predstavnikov Furlanije zavrela kri, kakor se reče. To pa zato, ker je predsednik dežele krščanski demokrat, krščanska demokracija pa je v glavnem odgovorna za sedanjo ekonomsko in jezikovno zapostavljenost manjšinskih narodnih skupnosti. Vendar so mladi fantje ustrelili kozla. Posebno Furlan, ki je na glas vzrožil, češ naj predsednik dežele vendar že neha, saj je naše zborovanje že predolgo pozdravil! Ko imamo priložnost slišati demokrščanskega človeka, ki govori, kakor se spodobi, čeprav tudi malo očetovsko, je tak izbruh odveč.

Po odmoru se dvorana pomiri. Tudi sam nastopim. Kot eden izmed podpredsednikov mednarodnega združenja pozdravim zborovalce tudi v imenu Jordija Coste. Pravkar sva se s Tavom Buratom vrnila iz Lyona, pravim, kjer smo sklenili, naj bi bil prihodnji kongres julija pri Baskih na francoskem ozemlju. Naj posamezne narodne skupnosti skušajo poslati svoje predstavnike na poletno srečanje. Dodam, da je izredno pomembno tako veliko število udeležencev na tem današnjem sestanku, zasluga pa gre v prvi vrsti Tavu Buratu, ki tako spretno in požrtvovalno vodi italijansko feđeralno sekcijo mednarodnega združenja.

Spregovoril sem bolj zavoljo potrebe po zbranosti in tehtnem pogovoru, kakor pa iz prepričanja, da bo moj poseg dodal kaj pomembnega. V bistvu je prišlo do neučakanosti prav iz vrst levičarskih elementov. Ti imajo vsekakor prav, ko trdijo, da se s paternalizmom nič ne reši, a hkrati tudi njihovo uporno razpoloženje nikamor ne pelje, dokler je samo deklarativno. Tak revolucionaren duh ne bo Furlanom pomagal, da bi prišli glede etničnih pravic na zeleno vejo, dokler ne bo govorom sledilo dejanje, to se pravi, dokler ne bodo pripravili furlanskih množic, da bodo zahtevale pouk furlanščine v šoli itd.

Zmeraj isto vprašanje o skrajnih levičarjih, o katerem sva s Tavom govorila v vlaku.

Na Koroškem so *Kladivarji* toliko na boljšem, da so po prvem obdobju teoretičnega revolucionarstva spoznali, kaj je jedro narodnega življa. Seveda so ekonomske in socialne teze obdržale svojo veljavo, (ki jim je nihče ne oporeka), a dobile so substanco, brez katere bi shlapele v neotipljivo frazarjenje.

Vprašanje je, kdaj se bodo tudi *Kladivarji* izpeli.

Moram domov, ker me na mizi čakajo številne nerešene zadeve. Na srečo se tudi Willien odpravlja. Vzame me s sabo do Turina. Tako se spuščava v tiho jutro. Megle ni več. Meniva se o življenju na Valdostanskem in pri nas v Trstu. On se zanima za gledališče. Lepo bi bilo, pravim, ko bi si slovensko in valdostansko gledališče izmenjala gostovanja. Je seveda takoj za to. Denarja imajo dosti, tako da ne bi bilo kar se tega tiče, težav. Teže bi bilo z našim gledališčem, pravim, mi denarja nimamo.

Odločen, hitrih gibov, mi je všeč. Pridi kaj k nam, pravi, imam kočo v hribih, Tavo je že bil v nji.

Obljubljam, obenem dvomim. Saj ves prosti čas presedim v Dutovljah ob starem šklepetajočem stroju.

V Turinu se na postaji ločiva. Vlak bo vsak trenutek odšel. To je lepo. Vendar je škoda, da sem spet sam. Po vsi Evropi imam posejane prijatelje, ki so mi kot bratje. In vsakikrat, ko pride do slovesa, začutim trpko praznino. Odmik nečesa žlahtnega, kakor v vojnih dneh pomanjkanje kruha.

Trst, 9. novembra

Prepisujem iz pisma, ki je priromalo pred časom.

»Verjetno sem med zadnjimi ki so se Vam oglasili k jubileju. Vzrok in opravičilo za zamudo je tole: imel sem v pripravi »Duma za zdomce« in tako sem nameraval priložiti čestitkam tudi literarni prispevek za Zaliv. Zavleklo se je dlje, kot sem hotel. Lepo prosim, da mi zamudo oprostite, zato pa naj zdajle tembolj veljajo

moje najlepše želje k Vaši šestdesetletnici: še vnaprej prefinjeno ostro pero in jasna, čista, misel, in to še mnogo let, Vam in Vašim občudovalcem v zadovoljstvo, ali poniglavim nasprotnikom v zmedo. Je že tako: naj hočejo nekateri ali ne ob tako pomembnih jubilejih, kot je na primer šestdesetletnica, postane vedno bolj razvidno, kako se ob jubilarantu tke svojevrstna, človeško preprosta, a nedekretirana, spontana funkcija v nacionalnem prostoru-času, tako kakor je dosodila tista čudna reč. imenovana dialektika ravoja. Prav iz srca želim, da bi Vas razne podkupljive duše s poluradnim, vseskozi farizejskim praskanjem po papirju okrog jubileja ne motile preveč. Vaše vloge v današnji družbi oni s tem prav nič ne zmanjšujejo. Nasprotno.«

16 novembra

Prijazen sosed, ki je po sestanku v La Touru, večerjal poleg mene, mi je poslal zgodovino Valdežanov. Zanimal sem se za njihovo preteklost, spraševal kot novinec, on pa se ni razdajal v besedah, narobe, prevladovala je molčečnost. Rekel je samo, naj mu napišem na listek svoj naslov. To je slog teh ljudi. Človek ima vtis, da so kakor obnemeli ob trpki skrivnosti (zjutraj mlada žena, ki nam je prinesla zajtrk ; potem Martin s svojo delikatno dobrotu; nazadnje sogovornik pri mizi ves čas zadržano molčeč.)

V knjigi se mi je zdaj razkrila tragika tega ljudstva, ki se je skoraj obenem z Albižani odločilo za čisto krščanstvo, in ga je zato tudi doletela podobna usoda. Nad Albižane (Katare) je papež poslal križarsko vojsko in je francoski kralj Ludvik VIII. s pokoli osvojil okcitansko ozemlje; v 14. stoletju so jih iztrebili. Valdežani so sicer skozi dolga stoletja bili na tem, da propadejo, a jim je uspelo preživeti navale terorja. Že njihov ustanovitelj Peter Valdo, trgovec, ki je v Lyonu obogatel, je prišel navzkriž s cerkveno oblastjo, ko je razdal svoje imetje revnim in začel zbirati okoli sebe *Kristusove ubožce*; tako da je moral s svojimi *Lyonskimi ubožci* zapustiti mesto. Veronski koncil jih je obsodil, a so se kljub temu razširili po severni Italiji (Lombardijski ubožci), Švici, Alzaciji, Nemčiji, Španiji. Začel se je križev pot, pri katerem so imeli na svoji strani sa-

mo alpski svet. V trinajstem stoletju v Avstriji skoraj ni bilo dežele, kjer ne bi Valdežani imeli svojih pripadnikov, »fere nulla est terra in qua haec secta non sit« pravi Kremški inkvizitor. Pripravili so tla za protestantsko setev. Torej tudi pri nas. Na Češkem so se v petnajstem stoletju združili s Husiti (Bratska edinost).

Prvi napad doživijo v štirinajstem stoletju, ko se inkvizitor namesti v Pinerolu. Savojska vojvodinja Jolanda, sestra Alojza XI., francoskega kralja, se odloči za boj proti nevernikom, kakor zahteva inkvizitor Acquapendente. Ko Karel VIII. sledi Alojzu XI., imamo križarske napade kakor proti Turkom. Sežiganje ujetnikov na grmadi.

Reformacija je za Valdežane potrditev njihove pravilne izbire. Svoje predstavnike pošljejo v Neuchatel, Bern, Strasburg. Sinoda 1532 je za pridružitve Valdežanov k Reformaciji. Tako pade odločitev, da se sveto pismo prevede v francoščino; dotlej so rabili manuskripte, prevode iz Vulgate. Leta 1535 izide sveto pismo v francoščini, za izdajo katerega so poskrbeli Valdežani. Plačali so za tisk. 1.500 zlatih tolarjev. Pod posvetilom je datum: »Nekje v Alpah, 12. februarja 1535.«

1545: štiri tisoč poklanih heretikov na provansalski strani.

1555: pet sežganih na grmadi. Chambéry

1558: sežgan na grmadi pastor Varaglia.

1560: edikt o uničenju protestantov. A tokrat se v planinskem svetu posreči obramba. Isto leto pokol valdežanske podružnice v Kalabriji. Grmade. Ljudi mečejo s stolpov, druge namažejo s katanom in jih žgejo na majhnem ognju. Razčetrte ženske. Rabelj ljudem, ki morajo poklekniti, prereže vrat in pusti, da izkrvavijo. Ista usoda doleti sto žensk. V enajstih dneh dva tisoč žrtev. To se je dogajalo v Montaltu. Bartolomejska noč in uničevanje Husitov sta manj strašni, pravi zgodovinar, samo Spartakovi sužnji so doživeli nekaj podobnega, a takrat niso klali žensk, pa jih rimski triumvir tudi ni pokončeval v Kristusovem imenu.

1655: Piemontski veliki teden. Razčetrverjeni možje. Otroci, ki so našli smrt na čerih. Dekleta: najprej posilstvo, potem konec v prepadu. Ali pa so jih obglavili in nataknili na kole vzdolž ceste. Tisoč mrtvih. Oliver Cromwell napove splošen post v znak žalovanja.

Milton spesni sonet. V Švici proglas državnega posta. Celo Ludvik XIV. se zgraža, Mazarin dopusti, da se begunci zatečejo v Francijo.

Spet klanje v letih 1686 - 87, ko je dvanajst tisoč Valdežanov zajetih, od teh jih devet tisoč pomre, drugi se zagrizejo v skale, tako da mora vojvoda skleniti dogovor. Odšli bodo v Švico, vojvoda bo poslal za njimi, kar je še živih ujetnikov. Švica sprejme nesrečnike tako prisrčno, da Michelet občuduje to dejanje kot enega največjih primerov človeškega bratstva. Ko princ Orange postane angleški kralj, pride do evropske koalicije proti Ludviku XIV. in Valdežani se pripravijo na *slavno vrnitev*, ki je kasneje navdušila Napoleona. Po odhodu z brega Lemanskega jezera se nekaj manj kot devetsto mož vzpne čez ledenike in Mont Cenis, dokler se ne spoprime s številno vojsko in jo premaga. Najhujše pa je, ko se utrdijo med domačimi čermi, kamor znajo priti samo oni. Četverozobe skale jih varujejo, medtem ko se junaško bijejo; nazadnje je politični razvoj na njihovi strani, ker jih Savojski vojvoda rabi za boj proti Ludviku XIV. Tako v osemnajstem stoletju nastopi nekoliko mirnejša doba, vendar so podvrženi vsakovrstnim šikanam. Najprej je v Turinu, potem jo prestavijo v Pinerolo, ustanova, ki se imenuje *Zavod za valdežanske katehumene*; ta spreobrača valdežanske ukradene otroke. V Pinerolu ustanovijo tudi posojilnico, ki pomaga katoličanom, da odkupujejo valdežansko zemljo. Ob koncu stoletja se v prevratnih dneh tudi tem čudovitim ljudem začne svetlikati bolj človeška prihodnost. Napoleon jim gre na roko. Izmenično, zdaj znosno, zdaj spet klavrno živijo v devetnajstem stoletju. V tridesetih letih je pinerolski škof Charvaz glavni njihov sovražnik. Zloglasni *zavod* vneto deluje, tako da celo holandski poslanik na turinskem dvoru ne more doseči, da bi mu vrnil sedemnajstletno hčerko, ki so jo bili katoliški duhovniki zaprli v neki samostan. Vendar proti koncu stoletja se počasi zakonitost uveljavi in Valdežanom se življenje umiri. Še se seveda naberejo oblaki, a zdaj odkritemu preganjanju sledi dialektika, kateri je podvržena vsaka manjšina. A ločina je trdoživa, upira se, še več, razvija misijonsko delo, tako da pridobi nove postojanke, poveže se s tujino. Nato ustanovi svojo teološko fakulteto, si organizira tisk. Po drugi svetovni vojski se vse to še bolj razmahne, najprej lokalne radio po-

staje, potem tržaški radio, potem radio v državnem merilu vključuje v svoj program kulture valdežanske oddaje.

Ne vem, da bi se zadnja leta tako dolgo pomudil ob kakem novem odkritju, kakor sem se ob usodi tega številčno tako drobnega, a moralno tako trdnega ljudstva. Prevzel me je zgled neomajne zvestobe, ki je tako čudovit, da človeka pretrese. Pri tem si pravim, da je že res, da bi bili Slovenci v nevarnosti, da izginemo, ko bi se bili upirali nemškemu mogotcu, vendar smo hriboviti svet imeli tudi mi na razpolago, da bi lahko zelo dolgo držali v šahu sovraga, pa se, ko bi bili premagani, v hribih spet zbrali in se zagostili med skale. Valdežanski ljudje so to zmogli osem stoletij. Zdesetkali so jih, a so se spet vzdignili kot poteptana trava. V nas, žal, tega duha ni. Nam je zmeraj poglavitno to, da rešimo svoja telesa, tudi če izgubimo svoje duše. Pragmatisti smo. Snov smo, ki se še ni utegnila zgostiti. Magma. Naša zavest je meglena, ni še dosegla take koncentracije, da bi postala osebek. Videti je bilo, da se je slovenska snov temu zgodovinskemu cilju zelo približala za časa druge svetovne vojske. Žal pa je bila to samo utvara. Fata morgana. Krvava fata morgana.

20. novembra

Sprehod po gmajni.

Sončni zahod.

Borova debla so tako ožarjena, da imajo nekako vsa na sredi karminasto opasico, zgoraj in pod njo pa je skorja kakor zmeraj siva. Videti je, da je sij zahoda lesene stebre vse v enaki višini presijal in razgalil njihovo živo substanco. S tistim bleščečim rdečim trakom na svojih vertikalnih nosilcih so podobna živim bitjem, ki bi jih kdo postrojil za neko nenavadno reševalno dejanje.

26. novembra

V Raveni bo seminar za profesorje višjih srednjih šol. Tema: regionalne kulture in narodna kultura. Odposlal sem prošnjo. Rad bi slišal kak pomemben referat. Pa tudi Ravena me mika.

Ravena, 2. decembra

Dve uri postanka v Ferrari.

Siv dopoldan. Zebe. Iz steklene govorilnice na trgu sem poklical Živko, da bi priklical mehek dih toplote. A ni pomagalo. Ulice so bile struge hladu, njegove nabrušene iglice so nevidno gospodovale v praznem prostoru. *Prva nedelja brez vozil*. Zavoljo štednje bencina. Mir, ki se razširja v vse smeri, ni smiselna zbranost osamljenih travnikov in polj; ta mir je pobit, ponižan. In ni mi žal, da je promet pogoltnil svojo ekshibicionistično slo ter se nekam skril kot tepen pes; sprašujem se po sporočilu, ki mi ga nastala praznina ne daje. Obenem pa mi je tudi v tolažbo ugotovitev, da je ta vakuum vendar nastal; kdo bi si bil mogel misliti, da bo potrošniška civilizacija kar tako čez noč doživela tako usodno krizo! Zdaj so po zahodnem evropskem ozemlju mesta izumrla, kakor da jih je zajela epidemija kuge, ko pa je vendar do včera veljalo zagotovilo, da so rohneči izdihljaji izpušnih cevi kužni! Nobenega prikritega zadoščenja ne čutim, ker bodo slovenski hovanatorji planetarizma morali nekoliko obrzdati svojo bujno elektronsko domišljijo. Zadoštovalo je, da je nekaj arabskih držav zaprlo pipe na naftnih poljih, pa se je vse postavilo na glavo. Nisem pričakoval, da bo razvoj dogodkov tako hitro razočaral tiste, ki so bili pripravljene vsi zastarelo dediščino povezati v culico in jo predati poplavi nove univerzalnosti. Kakor zdaj ljudje spet iščejo stare peči in si nabavljajo drva, da bi ogreli premrzle ude, tako se bo mogoče v izpraznjeni človeški notranjosti le spet zbralo nekaj tišine.

Stolnica s tristopenjskimi loki. Povečana filigransko izdelana umetnina. Človeški duh, ki se najbolj uveljavi, ko se razda v svojem nagnjenju k razčlenjenosti, v težnji, da doseže enovitost iz številnih samostojnih in neodvisnih lepot.

Grad vojvod D'Este je vkovan v središče mesta kakor mogočeno tvalo, ob katero so zastonj udarjali zamahi časa. Ker so vozila izginila in pešci prosto krožimo po praznih ulicah, mi ni nič težka vrnitev v ozračje renesanse, ko je tod stopal Ariosto. Morebiti bi nam njegov Orlando danes, ko je šel na mesec iskat izgubljeno pamet, a je od tam prinesel samo vrečo kamnja, znal povedati kako

dotatno resnico. A kakor sem za dialog z Orlandom, si ne morem kaj, da ne bi z mislijo preletel tista leta tržaške zgodovine, ko je marsikdo izmed nas taval razdvojen kakor Tasso, ko se je v njem bojevala zavest svoje vrednosti z občutkom preganjavnice, naravna nagnjenost k ljubezni njegovega Aminta z verskimi dvomi, ki so jih kot dušik razprševala v ozračje inkvizicijska sodišča.

In spet politika!

Zakaj vojvoda d'Este verjetno ne bi imel Tassa sedem let v zaporu Sv. Ane, ko bi se ne bal, da bo papež podvomil v njegovo, Alfonzovo, pravovernost zavoljo nepomirljive skrupoloznosti njegovega gosta, velikega pesnika Tassa. Šlo je za nevarnost, da bi po smrti vojvode Alfonza vojvodina prešla v last rimske kurije!

Pločniki pod starimi, očrnelimi oboki. Nekje je lok popustil in so ga ujeli v železno okovje. Spomin na Cremono. Sneg. Dvorišče, kjer ti sredi snega ostrizejo glavo na balin. Večerna hoja po obokanih pločnikih v sivo zeleni suknji.

Mladenič je ustavil kolo ob meni. Nagovarja tovariša ob stebri oboka: »Una città fantasma,« pravi, a se smeje, ko s stopalom desne noge lovi ravnotežje. Zanimivo, da mu je mesto postalo fantastično, ker se je promet odsrkal. O njem bi vendar morali reči, da je naravno! Carné ga je v svojem filmu že preroško videl pred pol stoletja. Mi smo taka mesta doživeli po koncu druge svetovne vojske. V *Postaji Luna-park* sem to opisal. Leta 1947.

Ko sem se približeval središču mesta, sem v nekem vrtu zagledal miniaturno hišico, pred katero je sedela v decembrskem mrazu deklica s plavimi lasmi. »Kako da je ne zebe,« sem pomislil, čeprav sem hkrati vedel, da je lutka punčka iz pravljice, ki jo je oče svoji mali hčerki postavil pred leseno bajtico... Ustavil sem se, ker se je tista pravljичnost ujemala s prazno široko ulico. Tudi druge so bile asfaltirane in prazne. Hodniki velikega odprtega samostana, pripravljenega za svojevrstne menihe, ki jih morajo komaj izučiti za tãko, zbrano in ođmaknjeno življenje.

Trgovina s keramiko. Spada v to ozračje, ker ponuja posodo za vrnitev v preteklost. Zopetna uporaba arhetipov? Zakaj pa ne. Razvoj ni v rušenju starega, ompak v njegovem dopolnjevanju.

Savonarolov trg. Moral bom poiskati zvezo Savonarole s Ferraro. Savonarolovo ime sem našel v zgodovini Valdežanov. Zanimiva bi bila študija o maniji po radikalni obnovitvi, o temeljni čistosti. Stalin. Savonarola. Na drugi strani preprostost, ponotranjena čistost, ki se ne vsiljuje, ki ne preganja. Albižani. Valdežani. Trubar. Mik protestantske poglobitve, pogleda navznoter. A obenem tudi mik mediteranske pisanosti in barvnega čudeža. Hlad in strogost. Toplota in razvezanost. Ta dvojnost je tudi v meni nestalna spojina.

Ravena, 2. december, zvečer

Mesto, skozi katero dihajo nedogledna polja Romagne. Zračno središče, katerega se na vseh koncih dotika obdelana zemlja. Ljudje na kolesih kakor v Furlaniji. Številne ulice so zaprte za pešce. Debele viseče verige onemogočajo vhod avtomobilom, obenem dajejo vtis aristokratskega dostojanstva. Tudi občanov se drži pridih gosposkosti, žlahten izdelek kdove koliko krvih mešanic. Posrečeno doziranje keltskih, etruščanskih, bizantinskih prvin.

S. Vitale.

Še bolj kot mozaiki me prevzame razgibanost notranjega arhitektonskega ritma. Oktagonalna struktura. Prizidan hodnik za vrsto lokov visoko od tal. Še više spet pajčolan lokov za katerimi je matronej. Dekoracija kapitelov. Občutek lepote, ki te tesno obdaja, skoraj oklepa, a ti osmerokotno omejitve nagradi z razpršenim bogastvom lož, bizantinskih rezbarij in polikromatičnih odsevov.

Mavzolej Galle Placidie.

Zunanost ne daje slutiti pisanosti mozaikov v intimni notranjščini.

Prevladuje modri sij. Višnjevi kolobarji se svetijo kot sinje marjetice. Krščanski simboli, jeleni, golobice tonejo v barvnem kaleidoskopu. Sarkofagi, mogočni, neizprosni omejujejo že tako majhen prostor.

Sem sam.

Vznemirja me usoda cesarice s tako razgibanim življenjem, od-

kar jo je Alarih kot sužnjo odpeljal v Galijo. Z njenega ovalnega aristokratskega obraza diha mir, a čeprav je v njenih pravilnih potezah tudi odtenek trpkosti, vendar prevladuje skrivnostna gotovost. Tak vtis imam, kakor da bi ji slikar bral v dušo. In bolj me ta portret s svojo zgoščeno vsebino zavezuje kakor nasmeh kake Gioconde.

Moram kaj več zvedeti o nji.

Dolgo sem iskal Dantejevo grobnico, pa vendar ni bila daleč. Sledil sem napisom in puščicam, ki tukaj turistom kažejo pot do pomembnih spomenikov, hotelov itd. Verjetno sem se pri eni od teh puščic zmotil. Mogoče je na to vplivala moja neučakanost.

Ko pa okoli prezbiterija cerkve svetega Frančiška prideš do Alighierijeve ulice, te razoroži umik slehernega ropota. Tukaj je kraj »spoštovanja in tišine«, kakor pravi v vodiču po mestu. Viseča veriga zaznamuje mejo, onkraj katere se mora vsakdanjost ustaviti.

Tih hodnik med opečnatima stenama molčečih stavb.

Skozi železne palice velikih vežnih vrat oboki oklepajo nepremično zbranost štirikotnega vrta. Malo za tem še en zamišljen molk takega samostojnega vrta z zelenjem na sredi in z obokanim četverokotom okoli.

Dantejeva grobnica.

Kapelica v obliki neoklasičnega tempeljčka s polnim lokom nad vhodom, trikotnim timpanonom, zgoraj pa komaj nakazana kupola.

Klasicizem osemnajstega stoletja, ki me ne ogreje.

Dantis poetae sepulcrum.

Vsega pa me prevzame izbranost in odmaknjenost okolja. Miniaturni vrt z gostim zimzelenom, ujetim v filigransko izdelano ograjo iz kovanega železa. Gladka opečnata stena palače. Z verigo zaprta ulica. Renesančni portik z vrtom in sarkofagi. Tik njega tišina trga s cerkvijo svetega Frančiška z arhaičnim, preromanskim pročeljem.

Blagrujem ljudstvo, ki tako pobožno časti genija svojega duha. Lahko ima sto nesprejemljivih lastnosti, lahko dela vse mogoče

napake, vendar mu ne manjka poglobitna krepost, da ve v kom se je poosebila njegova prvinska ustvarjalnost.

Na hišnem vogalu je ime ulice. *Guido Novello da Polenta*. In čeprav Dante toži, kako hudo je človeku, ko se mora vzpenjati po tujih stopnicah, in kako slan je kruh, ki ga človek dobi v dar, je žlahtnosti njegove visoke pesmi botrovala izbranost plemenitih gospodov della Scala v Veroni, Malaspina v Lunigiani, da Polenta tukaj v Raveni. Naklonjenost vladajoče gosposke je omiljevala njegov status političnega, na smrt obsojenega begunca.

Ko stojim pred majhnim tempeljčkom in je moj pogled ujet v arkado renesančnih lokov, ki so jih prinesli iz nekega samostana, se v prihajajočem mraku in v zreli tišini klanjam pesniku, ki sem ga začel proti svoji volji občudovati, ko mi je v njegovem imenu tuja oblast iztrgala knjigo slovenskega pesnika iz rok in jo predala plamenom. In kakor sem spoštljiv in skromen, pričujočnost velika na v meni ne zbuja zavesti majhnosti naše književnosti. Cveti poezije, ki jih je rodila krvava zgodovina nekega rodu, so vsi božanski, naj je njihov vrtnar Dante ali Prešeren, Leopardi ali Kosovel. Trpko pa mi je ob misli, da v nekem kotu vrhniške ceste udarja v Cankarjeve nosnice smrad iz izpušnih cevi, medtem ko se kostem drugih velikih Slovencev goči še dosti slabše. Velikim duhom pa drugod po svetu posvečajo templje. Santa Croce v Firencah. Tukaj ta tišina odmaknjenega svetišča.

V oster mraz sem privzdignil čepico in počasi odšel.

Tako sem na trgu pred cerkvijo svetega Frančiška. Predromansko trodelno pročelje s stranskima stranicama, ki sta nižji od središčnega dela, desno krilo je celo dosti nižje od levega.

V to cerkev so pogrebci nesli Danteja.

Mislím na usodo pesnikovih kosti.

Ko je umrl, so ga pokopali pod obokom poleg samostanskega zidu. Guido Novello ni utegnil zgraditi avtorju Divine Commedie dostojnejše grobnice, ker je samo za dve leti preživel pesnika. Bernardo Bembo, predstavnik Beneške republike je 1483. leta naročil marmornati pesnikov portret. Leta 1780 je kardinal Valenti Gonzaga dal sezidati sedanji tempeljček. Vendar pesnikovih kosti ni

bilo več v žari. Za časa papeževanja Leona X., ki je bil iz družine Medici, so Florentinci prosili cerkvenega poglavarja, naj bi Dante počival v svojem rodnem mestu. Med podpisniki je bil tudi Michelangelo, ta je bil pripravljen zasnovati Danteja vredno grobnico. Papež je pristal, vendar Florentinci, ko so prišli v Raveno, niso našli v žari pesnikovih kosti. Frančiškani so jih sunili, da bi zadržali v Raveni dragocene posmrtno ostanke; da bi pa ne bilo presenečenj, so jih iz samostana prenesli skozi luknjo, ki so jo zvrtili v zid. Poldrugo stoletje kasneje je pater Antonio Santi spravil kosti v lesen zaboječek, ki so ga leta 1810, ko so napoleonski zakoni pregnali frančiškane, skrili v vzdana vrata. Ob šesti stoletnici Dantejeva rojstva, l. 1865, so našli leseni zaboječek, tako da so pesnikove kosti spet prišle v žaro. Leta 1944 so jih zakopali v bližini gredice, da bi jih rešili pred nevarnostjo bombnih napadov iz zraka; nazadnje so jih spet dali v žaro 1946. leta. (Povzeto po Giovanni Mesini, *Ravenna, piccola guida*.)

Pri tem curriculumu pesnikovih ostankov je predvsem občudovanja vredno trmasto hotenje Ravencev, da bi zadržali zase relikvije pesnika, ki je toliko let bil gost njihovega mesta. In človek jim privošči, da so prelisičili Florentince in papeža, ki je bil tudi Florentinec. In Dante? Ta bi vendar verjetno sprejel, da bi se po smrti vrnil v rodni kraj, saj bi tokrat Florentinci ne zahtevali več, da bi ga sprejeli v svojo sredo, ponižujočih gest. Morebiti pa bi ga dokaz ljubezni ravenskih ljudi tako ganil, da bi si za svojo posmrtno domovino, kljub vsemu izbral tiho, aristokratsko izbrano okolje, ki ga zdaj obdaja.

(Dalje prihodnič)

Pred kratkim je izšel novi roman

BORISA PAHORJA

ZATEMNITEV

Knjiga, ki je zbudila veliko zanimanje pri občinstvu, je v prodaji v knjigarnah v Trstu in Gorici in v kiosku ob postaji openskega tramvaja v Trstu, v knjigarni Mohorjeve v Celovcu.

Cena izvodu 3800 lir, za tujino 5 dolarjev.

OCENA KNJIGE ESSAI DE GRAMMAIRE SLOVENE

(Mladinska knjiga 1975).

Objavljamo oceno pomembne knjige »ESSAI DE GRAMMAIRE SLOVÈNE« profesorja Clauda Vincenota izpod peresa profesorja Ezia Martina. Pri tem bi radi naše bralce seznanili z zanimivim podatkom, da je prof. Ezio Martin Provansalec, ki je v vojnem času našel življenjsko družico na Slovenskem, vzljubil slovenski jezik in slovensko slovstvo, tako da slovenščino obvlada ne samo pasivno kot prevajalec Bevka in drugih, ampak tudi aktivno. Živi in je profesor v Pinerolu. Profesor Claude Vincenot pa se je začel zanimati za slovenski jezik, ko je bil lektor francoščine na ljubljanski univerzi. Številni so njegovi prevodi krajše slovenske proze v francoščino. Živi v Franciji, a je v tesnih stikih s slovenskimi kulturnimi krogi. Tako imamo torej priložnost, da se spoznamo z nevsakdanjim primerom, ko dva visoko kvalificirana neslovenska človeka govorita o slovenski slovnici!

»Essai de grammaire slovène«, ki ga je napisal Claude Vincenot, izdala pa Mladinska knjiga, je delo, ki bo nedvomno sprožilo različne odzive, tako glede na metodološko opredelitev kritika kot glede na finančno zmožljivost eventualnega kupca.

Avtor, ravnatelj Instituta za slovanske jezike na Sorboni in docent za slovenščino, je imel veliko prednost, da je dalj časa bival v Sloveniji kot lektor francoščine na ljubljanski univerzi. Inteligentno in vztrajno je znal izkoristiti to prednost tako v kulturnem oziru kot glede na medčloveške odnose: obe komponenti sta se namreč plodno združili v procesu nastanka tega dela.

Naslov »Essai« zna dati, na prvi pogled, vtis lažne

skromnosti. V francoščini »essai« označuje prost stavek, ki si ne umišlja izčrpnosti v obdelavi snovi. Kako more torej biti tako pojmovan esej knjiga, ki šteje 354 strani, ki ima »plan détaillé« na 24 dodatnih straneh, in kateri je Mladinska knjiga naprtila lepo ceno 650 Ndin? Še bolj nam postane naslov sumljiv, ko preberemo v predgovoru imena tolikih slavnih osebnosti, ki so ljubeznivo sledile dolgi nosečnosti tega novorojenčka in ki so mu botrovale. Med temi osebnostmi naletimo na Franceta Bezlaja, na pokojnega Jakoba Šolarja, na Antona Bajca in na druga velika imena iz slovenskega jezikoslovja; končno se še pojavita nič manj kot André Martinet in André Vaillant! Skupaj preko dvajset oseb, ki že s svojim botrovanjem dajejo knjigi pečat izrednosti.

Vendar pa obstaja nevarnost razočaranja za tistega, ki delo samo bežno pregleda. Predvsem: pretežno strukturalističen prijem se lahko izkaže prej odbijajoč kot privlačen za tistega, ki skuša razumeti, kako naj ta esej uči slovenščino. Če pa pomislimo, da se je avtor izoblikoval v šoli takih jezikoslovcev, kot je André Martinet, in da v Franciji razsaja strukturalistična metoda, potem človek popolnoma razume, da ne bi bil mogel izbrati druge poti. Seveda ni v tem nič obsojanja vrednega, pod pogojem pač, da človek ne jemlje te metode kot absolutno, drugače zaidemo v hermetizem, »ki črpa iz besednjaka za izbrance, ta pa se razhaja z jezikovno realnostjo«, kot trdi Carlo Tagliavini. Prepogosto je namreč strukturalno jezikoslovje ali glosematika, pobudnik, katere je lingvistični krožek v Kopenhagenu, zadobilo, po mnenju Jeana Perrota, »zelo abstraktno obliko in si je dalo posebno izrazoslovje, ki ga dela težko dostopnega.«

»Essai« prof. Vincenota se ni izognil tej nevarnosti: zato bo po vsej verjetnosti dezorientiran, kdor ni kolikor toliko doma predvsem v splošnem jezikoslovju (od de Saussura dalje) in nato v specifičnem strukturalnem je-

zikoslovju. Zaman bo listal po slovarjih, pa četudi strokovnih, da bi našel razlago za izraze, kot so: *motivation semi-directe, variante positionnelle, éléments complémentaires distribués, promotion d'allomorphes paires sous-minimales croisées, double perspective adverbiale, translatif anaphorique, transformation actancielle, circonstants non prépositionnels, analyse transformationnelle* itd. Vendar naj si ne jemlje zadeve preveč k srcu: v takih primerih ni nujno, da človek razume, kajti s podobnim izražanjem avtor ne teži vedno k temu, da bi prodril v strukturo slovenskega jezika, ampak se tu in tam prepušča filozofskemu razglabljanju o lingvističnem pojavu na splošno. Tako je, na primer, glede raziskave o pomenu, ki ga ima motivacija v določenih jezikovnih pojavih (str. 12) ali glede nekaterih poglavij, ki zadevajo dinamično sintakso, v katerih slovenščina ni objekt, ki ga je treba eksemplificirati, ampak postane sredstvo za eksemplifikacijo.

Esej prof. Vincenota ni torej namenjen širši publiki, pač pa omejenemu krogu strokovnjakov, ki so zmožni prodreti v eksoterizem strukturalističnega sistema. Poleg tega, v nasprotju s tem, kar so v začetku pisali v dnevnem časopisju prenačljivi komentatorji ali hvalivci, ki niso nič razumeli, ta knjiga slabo služi človeku, ki se želi praktično naučiti slovenščine, je pa lahko zelo koristna jezikoslovcu, ki znanstveno že obvlada jezik. Gre torej za esej v pravem pomenu besede, saj ne izčrpa snovi, pač pa nudi ogromno množino »surovin«, vzetih ne samo iz drugih slovníc ali iz strokovne literature, temveč tudi iz nekaterih člankov, ki so jih slovenski slovničarji raztresli po raznih revijah, ne da bi jim kdaj uspelo, združiti jih v organsko celoto. V bistvu je torej temeljno delo za vsakogar, ki bi nameraval sestaviti kolikor toliko zahtevno slovensko slovnico.

Po poglobljenem branju postane jasna, skupaj z določenimi pomanjkljivostmi v podrobnostih, celotna vre-

dnost te v slovenskem slovníčarstvu zares edinstvene knjige. Ko se enkrat bravec sintonizira z Vincenotovo metodo, odkriva od strani do strani vse bogastvo ogromnega materiala, ki ga je avtor nabral, njegovi sodelavci pa pregledali, vso vrednost, natančnost in tenkočutnost nekaterih pripomb glede določenih jezikovnih posebnosti, za katere je prav ne-Slovenec posebno dovzeten. V poznazoritev se nam ponuja primer na str. 162, kjer avtor navaja primernik med dvema pridevnikoma ali med dvema prislovoma, torej primer, ki ga slovenski slovníčarji običajno prezrejo. V istem kontekstu sem tudi občudoval shematično a učinkovito pripombo na str. 262: končnica *-l* (porušil je, pokril je) odgovarja francoskemu pomožniku *avoir*, medtem ko končnica *-n*, oziroma *-t* (porušen je, pokrit je), odgovarja francoskemu pomožniku *être*.

Tudi druge pripombe odkrivajo tako pozornost avtorja kot njegovih sodelavcev v odkrivanju raznih pomenskih odtenkov, na primer na str. 131 ob besedah *sled* in *dekle*, na str. 157 ob *visoki šoli* in *višji šoli*. Ob teh posrečenih ugotovitvah smo pa vendar opazili nekaj površnih definicij. Na str. 132 je pomen besede *sled* v moškem spolu bolj prenesen kot abstrakten; na str. 133 razlika med *lov* moški spol, in *lov*, ženski spol, ni problem abstraktnosti in konkretnosti, pač pa dejanja in učinka tega dejanja; na isti strani je nevdržna primerjava med *laket* in *lahet*, saj ne gre za ambivalenco niti za plurivalenco iste besede, pač pa za dve različni besedi.

Na str. 26 prof. Vincenot trdi, da *i* pred *r* prehaja v *é*, zato *mir* rima z *večér*. Res pa je obratno. Rahla odprtost *i*-ja v končnici *-ir* ne nakazuje prehoda v *-er* (prim. grafija *Preširen*), zaradi česar težijo pesniki k rimanju *večera* z *mirom* in ne obratno. To težnjo, med drugim, omenja sam avtor kasneje v paragrafu 1.2.2.1. Na strani 28 je rečeno, da prehaja nepoudarjeni *u* v *u*, in nam postreže s primerom dveh tvornih deležnikov v pretoklem

času *ušel* in *ударil*. To je že hipersinhronizem: navajati jezikovne primere, ničesar pa ne razložiti z njimi. Oba primera sta vsaj neprimerna, kajti mutacija ne zadeva nepoudarjenega *u*, pač pa dvoustični *u*.

Na str. 33 je rečeno, da končni zveneči soglasniki postanejo nezveneči in da tako nastajajo slučajno homonimi. V resnici smo še daleč od tega, da bi v končnicah bil že dopolnjen prehod zvenečih soglasnikov v nezveneče, nikakor pa ne takrat, ko je prehodni samoglasnik dolg: *b*, *d*, *g* so namreč manj napeti od odgovarjajočih zvenečih; zato *rób* in *róp*, *róg* in *rók*, *kód* in *kót* niso popolni homonimi.

Melodični naglas (str. 40) je odpravljen na hitro; v tem primeru zasluži Vincenot vse naše razumevanje. Manj mu pa moremo biti prizanesljivi glede konstrukcije: ki jo, prej gostobesedno kot bistveno, obravnava od str. 300 do str. 305. Na str. 304 se avtor komaj dotakne tega, kar sam imenuje »noeud adjectival«, gre pa v resnici za mnogo bolj komplicirano zadevo v zgradbi slovenskega stavka.

Treba pa je vendarle priznati, da so te in druge pomanjkljivosti le malenkost v primerjavi z odličnostjo celote. Ena od kvalitet knjige je vsekakor tudi v sinoptičnih razpredelnicah (str. 48, 49, 56, 120-121, 235, 236 in prospekt zunaj teksta med stranema 80 in 81), ki so še neobjavljen primer sintetične jasnosti v slovenskem slovničarstvu. Škoda le, da so druge razpredelnice (str. 198, 225, 284 itd.) prav tako še neobjavljeni primeri zmedenosti. V zameno pa je francoski prevod slovenskih fraz v vsakem oziru brežhiben.

Izid te knjige je vsekakor hvalevredno dejanje tako Mladinske knjige kot tudi tiskarne Ljudske pravice. Ogromno delo pri sestavi toliko in tako zapletenih strani tako zaradi različnega tiska kot zaradi različne razporeditve, sestava zamotanih preglednic, okvirov, skic, dogovorjenih znakov, vse je bilo izvedeno z izredno spretnost-

jo. Sredi tolikšne raznolikosti je pravi čudež, da je ko-
rektorjevemu očesu ušlo le malo napak od katerih je
zelo malo hudih (*ldati* namestoplati; *dasetinka*, ki naj bi
bila prevod za »un centième« namesto za »un dixième«,
gérn namesto *grem*).

Naklada se je — za zdaj — omejila na 500 izvodov,
ki so naprodaj po že omenjeni ceni 650 Ndin. To je ne-
dvomno pretirana cena. Kljub temu bom prizanesljiv in
bom skušal razumeti založbo: visoki stroški za sestavo,
omejena naklada, samoupravljanje, ki zahteva kritje stro-
škov s primernim dobičkom itd.

Ne morem pa mimo nesmiselne špekulacije: za pro-
dajo v inozemstvu je cena Vincenotovega »Essai« 62 do-
larjev! Kar pomeni da gre v Italiji naprodaj po 47.000 lir!
Čemu ta oderuška cena, ki kaznuje predvsem najzvestej-
še, najnesebičnejše in najstrastnejše širitelje slovenske
kulture v tujini? Kako se bo opravičila pred temi slove-
nisti Mladinska knjiga? Mora mar plačati globo, kdor se
hoče v tujini posvetiti slovenskemu jeziku?

Prevod: *Diomira Fabjan - Bajc*

Ob zaključku redakcije nas je trpko pre-
senetila vest, da je nenadno preminil urednik
»Mladike«, organizator srečanj v DRAGI, pro-
fesor Jože Peterlin. Uredništvo in prijatelji
»Zaliva« izražajo ob težki izgubi iskreno soža-
lje družini in katoliškemu kulturnemu krogu.

SERGIO SALVI, *Le lingue tagliate, storia delle minoranze linguistiche in Italia*. Knjiga z značilnim naslovom *Odrezani jeziki*, je doživela drugo izdajo. Izdala jo je založba Rizzoli, ki je napisala na naslovno stran platnic: »Pretresljivo poročilo o 'belem genocidu', zavoljo katerega je 2.500.000 italijanskih državljanov, ki govorijo neki drug jezik, obsojenih, da živijo kot v koloniji.« Delo na tristotih straneh govori o desetih etničnih skupnostih, ki živijo v Italiji, še prej pa uvodoma obširno in jedko-duhovito obravnava aktualnost etnično-jezikovne problematike, ki da je predvsem vprašanje demokracije.

Avtor priznava, da mu je bilo mogoče napisati prepotrebno knjigo samo zato, ker je lahko uporabil material italijanske sekcije »Mednarodnega združenja za zaščito ogroženih jezikov in kultur« (AIDLCM); tako mu je bil za poglavje o slovenski narodni skupnosti v veliko pomoč Samo Pahor, član omenjenega združenja.

Zaliv je pred leti objavil v prevodu Marije Kacinove Salvijev članek o jezikovnih skupnostih, ki je že takrat kot predhodnik knjige imel naslov *Odrezani jeziki*.

bp

PAPERS IN SLOVENE STUDIES, ed. Rado Lenček, published by Society for Slovene studies, New York, N.Y. 1965.

Zbornik prinaša v angleščini vrsto razprav slovenskih zdomskih znanstvenikov v zvezi z današnjo narodno - ekonomsko - kulturno problematiko Slovenije. Naj jih navedemo: Joseph Velikonja, *Slovene Identity in Contemporary Europe*; Toussaint Hočevar, *Economic Determinants in the development of the Slovene National System*; Bogdan C. Novak, *At the Roots on the National Individuality*; Carole Rogel, *Slovenia today: A Comment*; Rado L. Len-

ček, *On Slavic Heritage in Slovene culture*. — Gradivo, na katerega se omenjene razprave opirajo, ne kaže vselej najboljšega razbora. Na koncu zanimiva publikacija navaja tudi odlomek iz statuta SOCIETY FOR SLOVENE STUDIES, vodstveni odbor tega društva med letoma 1973-1975 in seznam njegovih članov, nekaj čez sedemdeset. Glede na slovensko neobstojnost v svetu vsekakor izredno število. Naslov: P.O. Box 32 Brooklyn, New York 11227.

ar

ROBERT LAFONT, *La revendication occitane*, Flammarion, 1974, Pariz. Avtor knjige *Okcitanska terjatev* je profesor na univerzi v Montpellieru, kjer predava o okcitanškem (provansalskem) jeziku in kulturi. Doslej šteje njegova bibliografija skoraj dvajset del v okcitanščini in v francoščini o zgodovini, književnosti in umetnosti Okcitanije. Dodati pa je potrebno še avtorjeva literarna dela, saj je Lafont obogatil okcitanško pripovedništvo s številnimi spisi.

Okcitanska terjatev je 325 strani obsegajoč pregled zgodovinskega in političnega razvoja okcitanške dežele od konca XI. stoletja do naših dni. Gre za rekonstrukcijo vse francoske uradne preteklosti z vidika okcitanškega naroda. Zanimivo je, da je pomembna pariška založba Flammarion izdala knjigo v zbirki *Histoire vivante*, to je živa, aktualna, pereča zgodovina, kar dokazuje kakšen pomen založniki pripisujejo delom o prebujajočih se narodnih skupnostih.

O *Novi zgodovinski okcitanške književnosti*, ki jo je Robert Lafont napisal s sodelovanjem Ch. Anatole (P.U.F., 1971) je daljše poročilo izšlo v *Prostoru in času* (Niko Košir, Okcitanska književnost, št. 7.8.9./1974.)

bp

■

Anton Trstenjak, *Krščanstvo in kultura*, Tinje - Dom prosvete 1975 - V tej niti ne drobnozaložniški, ampak že kar postavni knjigi je avtor objavil tri predavanja, ki jih je imel v Tinjah: *Kultura in osebnost*, *Osebnost in krščanstvo*, *Krščanstvo in kultura*. V njih je letos sedemdesetletni mislec morda najširše razmahnil svojo miselno dinamičnost, svojo kulturno informiranost in svojo bivanjsko občutljivost. Ob nominalizmu marksističnega pisanja je to ena tistih knjig, ki bleščeče afirmira vitalnost današnje krščanske prisotnosti na Slovenskem. Obenem je v prostoru, provincialno zaledenelem med konformizmom in šarlatanstvom, redko spričevalo duhovnega in kulturnega univerzalizma.

ar

■

Anton Trstenjak, *DA BI BILI Z NJIM*, Izdal Dom prosvete v Tinjah 1975. »Naše obzorje se mora zlivati z večnostnim horizontom«: ta stavek, slučajno iztrgan iz knjige, dovolj izpričuje njen timber. Gre za deset premišljevanj o duhovništvu. V predgovoru se jih avtor skoraj sramuje, češ da gre za čisto nenove vidike, obenem pa za govornjene stvari, ki jim utegne tisk vzeti življenje. Za bralca pa utegne biti prav ta nedodelana neposrednost posebej privlačna. Še nekaj. Kdaj je bilo v zvezi s Trstenjakom slišati pomislek, da se preveč umika v humanistično nevtralnost, da teži k zakrivanju svojega duhovniškega in tudi krščanskega imena. S to knjižico je Trstenjak ta pomislek prepričljivo ovrgel.

ar

■

Na pragu sutrašnjice. To je naslov revije, ki jo v Rimu izdaja dr. Ante Ciliga, ki je hkrati tudi urednik (Dr. Ante Ciliga, Via Ce-

resio 85, 00199 Roma, tel. 06/868970). Dr. Ante Ciliga je strški Hrvat, rojen 1898. leta, ki se je pred vojno vzpel v sam vrh jugoslovanske komunistične partije, a je potem skusil Stalinove zapore in Sibirijo. Ciliga je avtor pomembnih knjig: *Au pays du grand mensonge* (V deželi velike laži), Gallimard, Pariz 1938, in *La crisi di Stato nella Jugoslavia di Tito* (Križa države v Titovi Jugoslaviji); kljub letom je neutrujen urednik prej omenjene revije *Na pragu prihodnosti*. Motto revije je: ali prava konfederacija ali pa razhod. Glavna teza zadnjih Ciligovih člankov je, da je bila hrvatska garnitura Savka Dapčević - Miko Tripalo pravo jamstvo za izoblikovanje stabilne jugoslovanske konfederacije. A ne glede na ta in podobna ugibanja o razvoju partijske politike v Jugoslaviji je Ciliga zelo zanimiv kot zgodovinar, kajti zavoljo vloge, ki jo je igral v preteklosti, je dobro poučen o osebah in dogodkih v komunističnih gibanjih pred drugo svetovno vojsko in po njej.

bp

Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni, uredil uredniški odbor, glavni urednik Janko Jeri, izdala Cankarjeva založba v sodelovanju s Časopisnim in založniškim podjetjem Primorski tisk ter z Založništvom tržaškega tiska, 1975. 650 strani obsegajoče delo velikega formata je v bistvu zbornik esejev in člankov, ki so jih v raznih obdobjih slovenski zgodovinarji in drugi strokovnjaki napisali o slovenski narodni skupnosti v Italiji. Povzetki poglavitnih esejev so podani v angleščini, kar bo nedvomno pomagalo tujim raziskovalcem, čeprav bi morebiti bilo bolje, da bi ti dobili solidno enotno publikacijo v angleškem jeziku, kajti brošure, ki so bile izdane za konferenco o manjšinah v Trstu, so v marsičem sad nuje.

Delo, ki ga imamo pred sabo, je brez dvoma važno in kaže, da je matična domovina Slovenija v zadnjih letih začela gledati

na našo skupnost tokraj meje z nekoliko bolj vidno naklonjenostjo. Ne moremo se seveda strinjati s tezo Mitje Ribičiča na uvodnih straneh, da je pravilna »demokratska vključitev narodne manjšine v politično ...ustvarjanje dežele, v kateri živi«, kajti tako politično vključevanje pomeni pospeševanje asimilacije, morali pa bi se vključevati v politično življenje italijanske republike kot osebek, to se pravi s samostojnim slovenskim političnim nastopom, kar pa nam je onemogočeno prav z matično tezo o vključevanju v italijanske levičarske stranke v Italiji.

Oceno dela prepuščamo strokovnjakom, pripomnili bi samo, da bi kulturno ustvarjanje naše narodne skupnosti zaslužilo nekaj več posluha, kakor je je bilo deležno v tako obsežni publikaciji. O kulturni dejavnosti naše skupnosti je priobčen samo prikaz dr. Draga Štoke na pripravljalnem srečanju pred konferenco o manjšinah. To je izrecno premalo. Prav tako ne vemo, zakaj urednik ni pritegnil k sodelovanju prof. Sama Pahorja, ki bi prvi zaslužil, da pride v tak zbornik, vsekakor pa pred dr. Karlom Šiškovičem, ki se je pojavil komaj zadnja leta in še to predvsem kot publicist, medtem ko je prof. Samo Pahor že dolgo priznan zgodovinar.

Nadalje, kakor tako, tako pomembno delo zasluži pohvalo, je hkrati vendar tudi res, da tako luksuzno izdana publikacija, ne bo našla pot v številne slovenske hiše. Res, da morda to ni bil namen založnice, a v tem primeru bi nam bolj koristila v celoti dvojezična (slovensko-angleška) publikacija. Tako pa bo knjiga za Slovence predraga, za tujce pa bodo prevedeni izvlečki preskopi.

bp

Vekoslav Grmič / Jože Rajhman - TEOLOGIJA V SLUŽBI ČLOVEKA - Teološki pogledi na družbo - Tinje 1975 - Izdal in založil Katoliški dom prosvete v Tinjah. V današnje drobno slovensko ka-

toliško založništvo (salezijanske Knjižice, izdaje Kartuzije Pleterje, Naše Tromostovje itd.) je s samozavestjo, ki jo dajejo bolj sproščene politične razmere, zadnji čas vstopil še Katoliški dom prosvete v Tinjah na Koroškem. Knjižica vsebuje tri prispevke Vekoslava Grmiča (*Filozofske osnove teologije, Teologija zemeljskih resničnosti, Teologija človeške skupnosti*) in dva prispevka Jožeta Rajhmana (*Trubar v luči pokoncilске teologije, Politična teologija*). Vekoslav Grmič z znanim izbranim aleksandrinskim prijemom zastopa svojo prav tako znano progresistično usmerjenost, ki pa bi bila lahko v Sklepni misli (str. 57) udržanejša do časa. Jože Rajhman je s prispevkom o Trubarju odprl nov, znastveno zanesljiv in miselno prodoren vpogled v svet očeta slovenske reformacije. Drugi prispevek (*Politična teologija*), kakor je sicer poln koncilskega erosa, mora žal bralec vzeti z žalostno restriktivnostjo, saj to gotovo ni teologija za slovenski *hic et nunc*. Oblike kot »Maksim Konfesor« ali »Beda Venerabilis« (v Grmiču) so jezikovno nemogoče. Slovenski teologi naj se vendar sporazumejo o svojem jeziku!

ar

Lev Detela, DUHOVNI OGENJ NAJ VEČNO GORI! - Trideset duhovnih razmišljanj. Izdal in založil Dom prosvete v Tinjah 1975. Trideset razmišljanj, ki jih je avtor v zadnji hletih pripravil za praznične oddaje slovenskih radijskih postaj Deutsche Welle v Kölnu, Avstrijskega radia v Celovcu in postaje Radia Trst A. Patos naslova ustreza patosu knjige. Božič, velika noč, binškošti: ob takšnih temah bi si človek želel tišji ton. Knjigi se pozna priložnostna radijska strežba, saj se neizravnano giblje med intelektualno visokim (*Usodnost časa*) in feljtonsko rutinskim (*Noč svetega Silvestra*) prijemom. Vsekakor pa je treba knjigo pozdraviti kot spodobno afirmacijo humanističnih in krščanskih pozicij v slovenskem prostoru. Preveč jezikovnih površnosti (*pokolj, življenjski, za njih* itd.).

ar

* * *

POGLAVJE O NEČISTIH ROKAH

(nadaljevanje)

»Na prvem plenumu Fronte, ko smo jo prekrstili v osvobodilno, je bil Kocbek že navzoč ter smo ga imenovali za člana izvršnega odbora. To je bilo julija 1941 v stanovanju Mira Jeršiča v Dermotovi ulici.«

Tone Fajfar

Naši razgledi, 25.7.75

Torej je vendar Kocbek soustanovitelj *Osvobodilne fronte*, če je ta postala *osvobodilna* šele julija 1941 po nacističnem napadu na Sovjetsko zvezo!, medtem ko je bila poprej samo *protiimperialistična*. Če pa je to tako jasno, čemu vsa slepomišenja o tem, da Kocbek ni soustanovitelj Osvobodilne fronte? Za slovensko zgodovino ni Fronta, ko je bila še samo protiimperialistična, kdove kaj zanimiva, nadvse pomembna pa je kot osvobodilna. In pika.

Pojasnilo v listu *Gospodarstvo*, 28.3.1975.

Urednik pravi, da je nekaj oseb, ki so prispevale za natis brošure o Kocbeku, prosilo, naj uredništvo *Gospodarstva* pove, da one niso vedele, da v brošuri Kocbek »pogreva spore... z odločilnim vodstvom osvo-

bodilnega boja...« To pojasnilo pa da uredništvo objavlja, zato da bodo bralci zvedeli, kako je prišlo do podpor za tisk brošure: podporniki niso vedeli, kakšna je vsebina knjižice. Ko bi vedeli, ne bi prispevali za tisk, ko pa so prepričani, da »takšno ravnanje kvari odnose med zamejskimi Slovenci in matičnim narodom, oziroma njegovimi oblastvi prav v času, ko je naš živelj v zamejstvu — pri nas in na Koroškem — te pomoči nujno potreben.«

Drugačnega komentarja človek res ne more pričakovati izpod paternalističnega peresa, zvestega centralni oblasti kot za časa Karadjordjevičev. A če drži, da naše svobodno ravnanje »kvari odnose« z matično oblastjo (ne z narodom!), potem je res, da moramo za matico biti poslušni heloti in sprejeti vse, kar nam ponuja, kot 24-karatno zlato. Temu se pravi, da bi se morali pred matično oblastjo razosebiti in tako ne biti osebek ne za italijanske državnike ne za slovenske!

Lep nauk o koristnostnem načelu, ki naj bi vodilo naše dejanje in nehanje! Škoda, da nas ni urednik naučil te življenjske modrosti v letih črne diktature, še posebej pa v vojnem času. Koliko žrtev bi prihranili, ko bi že takrat imeli tako globokega in daljnovidnega učnika!

POGREVANJE OBREKOVANJA!

V *Primorskem dnevniku*, 13.4.1975 se Stanislav Renko ne more znebiti stare partijske metode, da javnega delavca očrni kot človeka, da bi dokazal zgrešenost njegovega pisanja. Gre za obsodbo, da je Boris Pahor v *Zalivu* napadel, ko je bil neozdravljivo bolan, urednika *Primorskega dnevnika*. Boris Pahor pa je v

resnici samo odgovoril na urednikov napad in svoj odgovor oddal stavcu; ker pa se *Zaliv* rojeva tudi po tri mesce, je Pahorjev odgovor res izšel, ko je bil tisti urednik na smrt bolan. Naj bi bil Pahor takrat svoj odgovor umaknil? To je predvsem zelo težavna zadeva, ko so strani neke knjige ali revije že lomljene in pripravljene za tisk. A tudi ko bi Pahor svoj odgovor objavil kasneje, bi zato ne bil nič na boljšem, zakaj očitali bi mu, kakor so mu že, da se spravlja na rajnke.

Stvar je dosti bolj preprosta. Ko imaš opraviti s partijcem, ki je na oblasti (in *Primorski* se k oblasti prištevata), se ga ne smeš nikdar dotakniti s trdo roko. Ker je pač v posesti zveličavne resnice in sredstev, da jo uveljavi, te lahko samo on zmerja z buržujem ali fašistom ali še kakšnim drugim ukrasnim pridevkom. Tebi pa naj v najboljšem primeru zadostuje, da te bodo po smrti rehabilitirali, če jim bo to koristilo; v najslabšem pa te bodo zatajili, kot da te ni bilo na svetu. Take primere imamo v obeh enciklopedijah, ki sta izšli zadnja leta pri Cankarjevi in pri Državni založbi, kjer nasprotnikov komunizma sploh ni. Namesto človeka — nič. Praznina. Čisto po sovjetskem vzorcu.

A pojdimo dalje.

Edvard Kocbek v svojem intervjuju označuje tragični konec domobrancev kot »krivdo nas vseh«, Stanislav Renko pa pravi, da je *Primorski dnevnik* to, kar naj bi bila krivda, »označeval kot obrekovanje in klevetanje NOB iz znane kuhinje emigrantskih ostankov premaganega zločinskega tabora«. Vprašanje je zdaj, ali bo Stanislav Renko tudi pisatelju Svetini očital pomanjkanje srčne kulture, ko pa je toliko domobrancev uspešno zmetal v jame (kajpada s pisano besedo, glej III. knjigo *Ukane*). Nič pa se ni *Primorski* pomišljal, češ da je Svetina nabral podatke »iz kuhinje emigrantskih

ostankov«ko je taisti *Primorski Svetinovo Ukano* ponatiskoval v podlistku.

Zares zanimiva dialektika.

Da pa je on, Stanislav Renko, odklonil objavo Pahorjevega odgovora Kocbekovim napadalcem, pred 23. leti, najbrž ne bo držalo, kajti članek mu je vrnil Branko Babič, ki je tudi izjavil, da za ta odklon prevzema vso odgovornost.

Popolnoma pa seveda drži, da je bilo v takratnem Pahorjevem odgovoru nekaj žaljivih besed, a z žaljivkami so začeli napadalc, med katerimi je prednjačil Janhuba. Stanislav Renko menda ni tako naiven, da je pričakoval od Pahorja, da bo po evangelsko ponudil še drugo lice!

Zagovorniki cenzure!

Na goriški strani *Primorskega dnevnika* (29.5.1975) v komentarju k razlagi prof. Vladimira Šturma, zakaj naj bi brošura o Kocbeku šla v profesorsko knjižnico slovenske goriške trgovske šole, piše dobesedno:

»Če bi to knjigo dali v knjižnico slovenske trgovske šole, bi ji lahko jutri dodali še vrsto emigrantskih in domobranskih časopisov in knjig, ki so jih v letu 1945 iz Slovenije pobegli belogardisti napisali o svojem gledanju na NOB in izdali v Argentini, ZDA, Angliji in drugod.«

To se pravi, da bi morali tudi v demokratično urejeni državi knjige cenzurirati tako, kot to delajo v državah s tako imenovano ljudsko demokracijo. Kako more urednik slovenskega časnika pri nas, kjer je celo komunistična partija Italije za pluralizem, zahtevati take ukrepe za šolske knjižnice, ki so vendar na razpolago državljanom vseh strank in vseh nazorov, je stvar, ki

bi bila vredna daljše obravnave. Vprašanje zase pa je, kako smo mi dopustili, da je prišlo do tega absurdnega stanja, pa še, kako dopuščamo, da brošuro pisateljev Kocbeka, Pahorja in Rebule omenjajo v enem dahu z belogardizmom.

A pisec gre v svoji vnemi še dalje: »Slovenci moramo... proslavljati predvsem junaški boj naših ljudi..., ki so imeli na rde-modro-beli zastavi rdečo zvezdo. To mora biti naše pravilo. Smo proti številnim poskusom prikazati v zvođeneli obliki boj, ki so ga vodili naši ljudje proti nacistom, fašistom, domobrancem in četnikom, z nekim poveličevanjem tega, kar nam je morda sorodno, v resnici pa tuje in zelo oddaljeno.«

Mora biti zares zaveden Slovenec takle možak, ki slovenski zastavi ne doda samo rdečo zvezdo, ampak nam namesto slovenske ponuja črnogorsko!

Drugače pa je njegova proza kar »znanstveno jasna«, posebno uspeli sta tista »zvođenela oblika« in pa »z nekim poveličevanjem tega, kar nam je morda sorodno itd.« Kljub temu pa, da je tako pisanje dobršno rebusne sorte, se da iz njega razbrati, da bi morali vsi ravnati po načelu: *Kdor ni z nami, je proti nam*, kakor je učil tudi neki gospod iz Predappia, ki je tudi vneto cenzuriral knjige, a je potem vseeno tako neslavno končal.

(Dalje prihodnjič)

Izšel je novi roman

MILANA LIPOVCA

LESENO JADRO

V prodaji v Tržaški knjigarni

TRGOVINA S TEKSTILOM
IN OBLAČILI

Udovič Stojan

TRST

Plazza Ponterosso, 5

Tel. 62-537

Vince sladko
teče prav gladko

PRI ›JOŽKOTU‹

Ulica Ghega, 3

TRST

Tel. 64-780

In za prigrizek?

Zato se ni treba bat

tam visijo klobase in gnjat

SPLOŠNA OPREMA

KORSIČ

od obrtniških izkušenj v trgovinsko dejavnost

- SERIJSKO POHIŠTVO
- POHIŠTVO PO MERI
- PREUREDITVE
- POHIŠTVO ZA TERASE IN VRTOVE

TRST, Ul. S. Cilino 38 (pri cerkvi sv. Ivana), tel. 54-390

Izšel je

**SLOVAR
SLOVENSKEGA
KNJIŽNEGA
JEZIKA**

II. knjiga, od I do Na,
cena Lit. 17.000.-

Dobite ga v

TRŽAŠKI KNJIGARNI
Trst, ul. Sv. Frančiška 20
tel. 732487